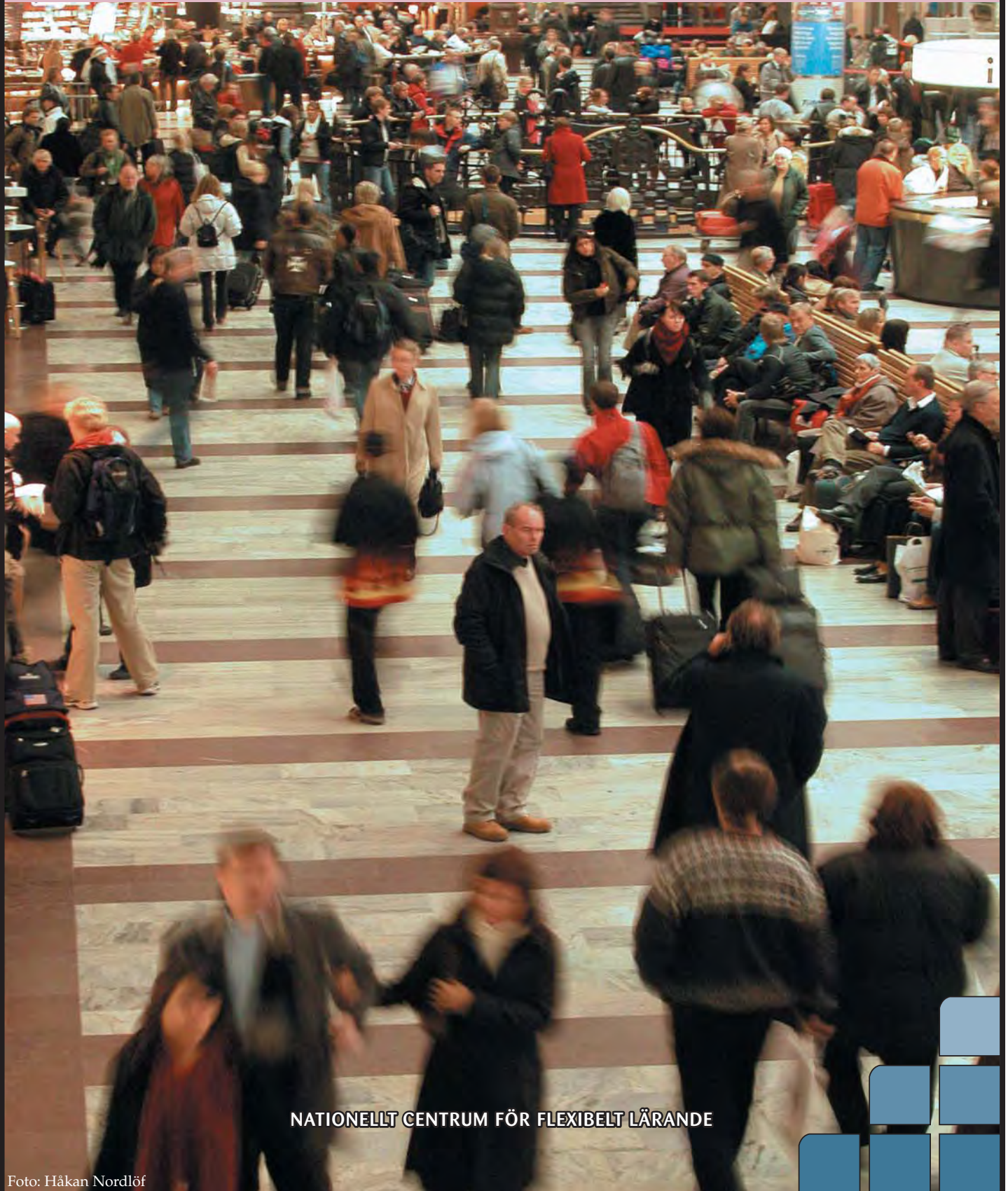

Filosofi B

SAMHÄLLSVETENSKAP

NATIONELLT CENTRUM FÖR FLEXIBELT LÄRANDE

VÄLKOMMEN TILL KURSEN

FILOSOFI B

Du har redan bekantat dig med filosofi på A-kursen och vet att detta är ett egendomligt ämne, som kräver reflektion. Ofta finns det inga givna svar, utan det är frågorna som är intressantast.

A-kursen handlade till största delen om praktisk filosofi, dvs om värdesatser med tyngdpunkten lagd på etik. Men det fanns också ett grundläggande avsnitt som närmast hör till den teoretiska filosofin: en del semantik, kunskapsteori och tankar kring begreppen ”sanning” och ”vetenskap”. På B-kursen handlar det huvudsakligen om teoretisk filosofi i form av logik, kunskapsteori och vetenskapsteori.

Närmast har du en introduktion, ett avsnitt om studieteknik i filosofi samt Skolverkets kursbeskrivning med betygskriterier. Det är förstås lämpligt att börja med dessa avsnitt.

Kursboken är Martin Levanders *Filosofi Kurs A och B* (Almqvist & Wiksell, 2:a upplagan 2001). Den första upplagan av denna bok från 1995 täcker inte riktigt kursen, eftersom den andra upplagan är utökad och kraftigt omarbetad.

CFL ansvarar inte för fortsatt uppdatering av kursmaterialet. Vuxenutbildare har full rättighet att återanvända materialet efter eget behov./09-2004

KURSUPPLÄGGNING

Det finns en A-kurs och en B-kurs i filosofi; båda på 50 poäng. Filosofi A är gemensam kurs på samhällsvetenskapsprogrammet. Filosofi B bygger vidare på Filosofi A och är en valbar kurs. Båda är indelade i fyra studieenheter. Till var och en av dessa studieenheter är kopplad en skriftlig insändningsuppgift. Båda kurserna avslutas med en skriftlig examination.

Studiematerialet består av en lärobok, Levander: Filosofi (andra upplagan 2001), som täcker både A- och B-kursen, samt denna studiehandledning; en del annat material kan tillkomma, och det är då sådant som du lätt hittar på ett bibliotek eller i vissa fall på Internet.

Innan du sedan börjar med studieenhet 1 bör du läsa ”Hur studerar man filosofi?”. Du kommer nämligen att märka att detta på många sätt är ett lite speciellt ämne. Men principerna för studiegången är sedan enkla.

Jag förutsätter att du valt att läsa filosofi bl a därför att filosofiska frågor intresserar dig, dvs att du i detta fall tillhör en klar majoritet av mänskligheten. Ämnet filosofi är emellertid mera än bara diskussion kring filosofiska frågor. Kursen syftar till att dels ge dig en del *kunskaper* om filosofiska frågor, dels *färdigheter* i form av metoder att angripa frågeställningarna och tänka vidare. Målet är nämligen att du ska kunna diskutera dessa frågor mera strukturerat efter kursen. Detta förutsätter täta kontakter mellan dig som studerande och läraren. Du är alltså när som helst välkommen att ta kontakt per telefon eller e-post! Insändningsuppgifterna kommer vi att diskutera per e-post.

Efter att ha arbetat dig igenom en studieenhet skickar du skriftliga svar på studieuppgifterna med e-post. Oftast får du svar direkt och vi fortsätter kanske att diskutera vissa av uppgifterna per e-brev.

Tänk nu på att du startar en process som kräver viss tid! Den här kursen består inte av ett antal fakta som man kan slå i sig och redovisa, utan snarare fakta som ska användas som hjälpmedel vid bearbetningen av olika frågor. Det handlar alltså om att *förstå*. Det finns inga färdiga svar. Men mera om detta under rubriken "Hur studerar man filosofi?" i studieenhet 1!

EN KURSÖVERSIKT

STUDIE-ENHET	INNEHÅLL	INSÄNDNINGSUPPGIFT	CSN-POÄNG	CA-TID
1	KUNSKAP OCH VERKLIGHET Huvudsakligen olika teorier om verkligheten delvis i kronologisk ordning.	Insändningsuppgift 1	10	2 veckor
2	LOGIK Formell logik med betoning på satslogik.	Insändningsuppgift 2	10	2 veckor
3	VETENSKAPSTEORI Traditionella och moderna teorier om den vetenskapliga metoden. Lite grand om Wittgenstein också!	Insändningsuppgift 3	10	2 veckor
4	FÖRDJUPNING Fritt val mellan tre olika fördjupningsområden	Insändningsuppgift 4	10	2 veckor
	Skriftlig examination	Anmälan tre veckor i förväg!	10	repetition 2 veckor

Rikttiderna är givetvis beroende av många faktorer. Det är svårt att uppskatta arbetsinsatsen i antal studietimmar, eftersom det handlar så lite om *kvantitet* och så mycket om *kvalitet*. Vem vet när tioöringen faller ner? Det kan ske direkt men det kan också ta tid. Men jag vill varna för att gå för snabbt fram! Det här måste smältas och bearbetas och sådant kan inte forceras!

En viktig och grundläggande del av kursen är att efterhand tillägna sig begrepp och terminologi. Fackuttryck, termer och en del namn förklaras i ordförklaringarna!

Studieenhet 1: Kunskap och verklighet

Redan på A-kursen fick du en kort introduktion i kunskaps- och vetenskapsteori. Nu kommer en fördjupning av detta med betoning på metafysik och ontologi, dvs läran om verklighetens natur. Det här avsnittet är uppställt huvudsakligen kronologiskt, så du får också en översikt av filosofihistorien.

Studieenhet 2: Logik

Detta avsnitt handlar om läran att tänka följdriktigt och korrekt. Huvudsakligen handlar det om s k satslogik, men vi ska också beröra klasslogiken något. Dessutom lite relationslogik.

Studieenhet 3: Vetenskapsteori

Detta är egentligen en tillämpning av logik och kunskapsteori. Vetenskapsmän gissar inte utan följer tvärtom vissa regler och normer. Sedan finns det förstås stora skillnader mellan olika typer av vetenskaper.

Studieenhet 4: Fördjupning

Du får välja mellan tre ämnen för din fördjupning på B-kursen. Du kan syssla med "feminism", "marxism" eller "idrott och filosofi".

Uppgifter och övningar

I läroboken finns fortlöpande uppgifter. Till en del av dessa hittar du förslag till svar och andra kommentarer i denna studiehandledning. Vissa uppgifter hänvisar till en antologi, Levander – Westman: Filosofins värld, Almqvist & Wiksell 2001. Är du intresserad rekommenderar jag att du försöker hitta den på biblioteket! I denna studiehandledning har du också en del andra övningar med förslag till svar.

Ordförklaringar och filosofer

I studiehandledningen hittar du förklaringar till många termer och begrepp i form av en alfabetiskt uppställd ordlista. I valda delar kan denna lista också fungera som hjälp vid repetitionen inför provet. Du har också en lista med kortfattade presentationer av en rad filosofer. Men använd detta med förstånd! Det ska fungera som en hjälp i studierna, inte som något att plugga in. Att veta exakt vilket år Kant föddes och dog är ju ingen viktig kunskap jämfört med att förstå innebörden i hans tänkande.

Examination

Den avslutande examinationen är ett skriftligt prov.

SKOLVERKETS KURSBESKRIVNING OCH BETYGSKRITERIER

Följande är direkt citerat efter Skolverkets författningssamling 2001-01-03 (Senaste ändring SKOLFS 2001:9).

ÄMNE: FILOSOFI

Ämnets syfte

Utbildningen i filosofi syftar till att skapa förutsättningar för en skolning i kritiskt tänkande och att ge möjligheter till personliga ställningstaganden grundade på förnuftiga argument. Ämnet bidrar till att utveckla en ständigt pågående diskussion om vad vi kan veta säkert, verklighetens beskaffenhet, etiska överväganden och liknande problem som vi möter både i vardagslivet och inom olika vetenskaper. Därmed är ämnet också ett redskap för att analysera och värdera det ökande informationsflödet. Utbildningen syftar också till att ge eleverna tillfälle att stifta bekantskap med filosofers tänkande från olika traditioner och tider. Ett sådant studium bidrar till att ge ett vidare perspektiv på tillvaron och impulser att tänka i nya banor. Det kan också ge en större förståelse av de filosofiska aspekterna på politik, vetenskap och konst samt bättre förutsättningar att diskutera existentiella frågor.

Mål att sträva mot

Skolan skall i sin undervisning i filosofi sträva efter att eleven

- förbättrar sin förmåga att kritiskt granska och bearbeta information,
- uppövar både fantasi och en prövande, reflekterande attityd i det filosofiska samtalet,
- utvecklar sin argumentation kring de viktigaste existentiella och moralfilosofiska teorierna,
- utvecklar förmågan att diskutera och analysera centrala metafysiska och kunskapsteoretiska ståndpunkter,
- reflekterar över olika filosofiska traditioner och några av de frågor och riktningar som är aktuella idag,
- blir förtrogen med elementär logik och vad som utmärker olika vetenskapliga arbetssätt,
- utvecklar sin förmåga att läsa och diskutera filosofiska texter.

Ämnets karaktär och uppbyggnad

Filosofi som aktivitet innebär att kunna tänka och resonera analytiskt, systematiskt och kreativt. Typiskt för det filosofiska samtalet är också att vara öppen för diskussion och argument, något som skärper beredskapen mot övertalning och propaganda. Ofta kan det innebära att ifrågasätta auktoriteter och vedertagna uppfattningar.

Moraliska synpunkter på beslut och handlingar behandlas av den filosofiska etiken, som visar på olika sätt att argumentera om rätt och orätt, ont och gott. Det finns allmänna principer eller normer som kan tjäna som riktlinjer för vårt handlande, men det ankommer på var och en att motivera sina egna beslut och reflektera över konsekvenserna.

Filosofin som tankeredskap hjälper till att utnyttja det informationsflöde som har blivit alltmer dominerande i vår tid. Denna tillämpade kunskapsteori innebär att tolka, analysera och värdera mer kvalificerad information, vilket ger eleverna nyttiga färdigheter för både studier och arbetsliv. Genom sin övergripande karaktär ger filosofin dessutom en inblick i de olika vetenskapernas och därmed skolämnenas arbetssätt.

Filosofiska teorier har haft stort inflytande på vetenskapernas framväxt och metoder, på nutida politiska åskådningar och på kulturlivet. Ämnet innebär därför också ett studium av gångna tiders tänkare i frågor om verklighetens natur, möjligheten att nå säker kunskap, livets mening och andra existentiella problem som varje generation måste ta ställning till. De filosofiska riktningar som är aktuella idag kan bidra med nya infallsvinklar.

Ämnet består av två kurser. *Filosofi A* betonar samtal om grundläggande existentiella frågor, men också olika sätt att argumentera sakligt för att undvika misstag och feltolkningar. Därigenom ökar möjligheten dels att föra alltmer utvecklade etiska resonemang, dels att undersöka principerna för hur information kan bli kunskap och vad vetenskap innebär. Kursinnehållet anpassas efter elevens studieinriktning. *Filosofi A* är gemensam kurs på samhällsvetenskapsprogrammet.

Filosofi B bygger på *Filosofi A* och innebär en breddning och fördjupning, där *A*-kursens kunskaper tillämpas i studier i klassiska och nutida filosofiska ämnen. Tillämpad etik innebär både analys och eget ställningstagande. Vetenskapsteori och logik har betydelse för kommande studier och studier i andra ämnen. Olika filosofiska traditioner lyfts fram för att visa på skillnader både när det gäller frågeställningar och metoder. *Filosofi B* är en valbar kurs.

ÄMNE: FILOSOFI

Kurs: Filosofi B

Kurskod: FS1202

Poäng: 50

Mål:

Mål som eleverna skall ha uppnått efter avslutad kurs

Eleven skall

- tillämpa sina kunskaper i etik genom att analysera och ta ställning till något existentiellt eller samhällsligt problem,
- känna till huvuddragen i och förstå några äldre och moderna teorier om kunskap och verklighet,
- känna till olika filosofiska riktningars syn på vad som är god vetenskap,
- använda enkla, formella redskap för logisk analys,
- ställa frågor och upptäcka problem inom något valt filosofiskt ämnesområde.

BETYGSKRITERIER

Kriterier för betyget Godkänd

Eleven tar i diskussion och genom filosofiska argument ställning till något existentiellt eller samhällsligt problem.

Eleven jämför och tillämpar olika moralfilosofiska teorier.

Eleven redovisar fördjupade kunskaper om de viktigaste kunskapsteoretiska och metafysiska ståndpunkterna.

Kriterier för betyget Väl godkänd

Eleven visar i tal och skrift logisk säkerhet och argumentationsanalytisk förmåga.

Eleven definierar problem, formulerar frågor och analyserar klassiska och moderna filosofiska teorier.

Eleven reflekterar över vetenskapliga arbetssätt och över vad som skiljer olika vetenskapsfilosofiska traditioner.

Kriterier för betyget Mycket väl godkänd

Eleven visar kreativitet och filosofisk fantasi i tal och skrift.

Eleven ser både tillämpningar och konsekvenser av mer komplexa existentiella och moralfilosofiska teorier.

Eleven hittar själv fruktbara filosofiska texter och använder dem för att formulera egna ståndpunkter.

Dessa föreskrifter träder i kraft den 1 juli 2000 och skall tillämpas på utbildning som påbörjas efter detta datum.*

MATS EKHOLM

Lisbeth Rudemo

* För vuxenundervisning gäller det från 2001-07-01.

HUR STUDERAR MAN FILOSOFI?

Från A-kursen minns du säkert att filosofin uppvisar många olika ansikten. Det är således en väldig skillnad mellan t ex etik och kunskapsteori ytligt sett, men det finns förstås också mycket som förenar. Viktigast är kanske att våga ifrågasätta och våga tänka på ett nytt sätt, om det finns skäl för det. Men det är också viktigt att ”tänka rätt” i betydelsen tänka logiskt.

Den här kursen börjar med ett avsnitt om kunskap och verklighet. Bland det första västerländska filosofer började fundera över för mer än 2 500 år sedan i Grekland och nuvarande Turkiets västkust var verklighetens natur. De försökte hitta en ”urprincip” för världens uppbyggnad som alternativ till en enbart religiös förklaring. Lika naturligt var att fundera på döden. Hur förhåller sig livet till döden? De funderade tidigt på vad kunskap är och hur den uppstår. Andra funderingar gällde det goda samhället. Hur ska det organiseras? Massor av svar har givits på sådana här frågor och fortfarande arbetar man med samma frågor. Under tiden har man gjort en del framsteg: Man har t ex preciserat frågorna, sorterat ut en del orimliga och felaktiga svar – och ställt nya, intressanta frågor. När du arbetar med den första studieenheten är det viktigt att försöka förstå tankarna. Detta kräver reflektion och reflektion kräver i sin tur tid. Diskutera gärna med andra! Uppgifterna i läroboken och studiehandledningen ska förhoppningsvis hjälpa dig.

Avsnittet om logik fungerar lite annorlunda. Logiken ligger ganska nära matematiken och för många finns tyvärr blockeringar här. Här försöker jag ge ganska mycket hjälp i studiehandledningen och du får många övningar att arbeta med. Du märker själv snabbt när du förstår det – då behöver du ju inte fortsätta göra alla övningarna, utan kan hoppa lite. Här – liksom i filosofi i allmänhet – är det kvaliteten som räknas, inte kvantiteten. Bättre att lägga ner tid på en övning än att göra tio med vänster hand utan att förstå.

Vetenskapsteorin blir riktigt intressant när du kopplar den till andra ämnen du läst. Du får en del hjälp där i studiehandledningen.

I läroboken finns sex olika ”tillämpningar och fördjupningar”. Tre av dessa finns som alternativ på A-kursen, resten har förts till B-kursen. Du får välja mellan ”feminism”, som är en relativt ny gren av filosofin (Platon skulle nog inte riktigt att förstått detta intresse!), ”marxism”, som spelade en oerhört stor roll under större delen av 1900-talet, och ”idrott och filosofi”, som visar hur de flesta områden har en filosofisk aspekt.

Till slut påminner jag än en gång om principen för studier i filosofi! Man utgår från ett naturligt intresse för vissa frågor. Sedan tillför man kunskap. Det kan vara förslag till svar på vissa frågor, det kan vara historiska fakta, det kan vara begrepp och distinktioner, det kan vara semantisk medvetenhet och logisk stringens. Man bearbetar sedan frågorna med hjälp av kunskapen och ger sig tid att reflektera. Att diskutera med andra kan vara en utmärkt bearbetning. Under hela processen går man framåt mot ökad klarhet. Man använder sin fantasi för att hitta nya infallsvinklar, man ifrågasätter sina gamla fördomar och man ser hela tiden kritiskt på vad man kommer fram till. Kanske kan man jämföra processen med brödbak! Det krävs ju både ingredienser, knådning och jäsning. Skillnaden är att vid brödbak får man fram en färdig produkt, men i filosofi blir man aldrig helt färdig. Men i en paus i det livslånga lärandet kan du ju passa på att göra examinationen, så att du får ett slutbetyg.

ÅR	EPOK	FILOSOFER	ANDRA HISTORISKA HÄLLPUNKTER
1000-talet	Antiken	Thales Herakleitos Demokritos, Sokrates, Platon Aristoteles	Homeros Atens glansperiod, tragedierna Cæsar
900-talet			
800-talet			
700-talet			
600-talet			
500-talet			
400-talet			
300-talet			
200-talet			
100-talet			
100-talet		Augustinus	Jesus avrättas
200-talet			Västromerska riket går under
300-talet			
400-talet			
500-talet	Medeltiden		Rökstenen
600-talet			
700-talet			
800-talet			
900-talet			
1000-talet			
1100-talet			
1200-talet			
1300-talet			
1400-talet			
1500-talet	Renässans	Thomas av Aquino Ockham Bacon Descartes Leibniz, Locke, Spinoza Berkeley Hume, Kant, Rousseau, Voltaire Hegel, Kierkegaard Marx, Mill, Nietzsche Heidegger, Russell, Wittgenstein Sartre	Sverige kristnas
1600-talet	Klassicism		Dante
1700-talet	Uppllysning		Gutenberg
1800-talet	Romantik		Shakespeare
1900-talet	Realism och naturalism		Franska revolutionen
2000-talet	Modernism ?		Första världskriget

NATIONELLT CENTRUM FÖR FLEXIBELT LÄRANDE

FILOSOFI B

Studieenhet 1

KUNSKAP OCH VERKLIGHET

Studieenheten omfattar kap 6 (sid 143 – 194) i läroboken.

Det här avsnittet kretsar kring kunskapens och verklighetens problem och sträcker sig från den västerländska filosofins gryning på Mindre Asiens västkust på 500-talet f Kr till det sena 1900-talets postmodernism. Du får alltså en del idéhistorisk kunskap på köpet.

Det handlar alltså om bl a verklighetens natur (andlig och/eller materiell?), kunskapens natur (förnuft och/eller erfarenhet?) och historiens drivkrafter.

I läroboken finns övningsuppgifter att fundera på. Till en del av dessa har du kommentarer och lösningsförslag i studiehandledningen. Där finns också flera uppgifter att träna på. När du anser dig vara klar gör du insändningsuppgiften och skickar den till läraren. Då bokförs den som har studiemedel för 10 CSN-poäng. Du får ganska snabbt en kommentar till dina svar och kan direkt gå vidare med nästa studieenhet.

Du kan när som helst ta kontakt med läraren! Oftast går det bra att ringa mellan 08.00 och 16.00, men det enklaste är att skicka ett e-brev.

STUDIEHANDLEDNING

1 KOMMENTARER TILL LÄROBOKEN: KAP 6 KUNSKAP OCH VERKLIGHET

Läroboken prövar här en kronologisk framställning, från de sk försokratiska filosoferna och framåt genom århundradena. Här får du i stället först en systematisk framställning. Förhoppningsvis bildar läroboken och texten i studiehandledningen en fruktbar syntes till slut! Jag gör några kommentarer till boken också efter den systematiska delen.

När det gäller förhållandet mellan materia och ande kan man schematiskt skilja mellan sex modeller:

- **Sträng materialism**

Det finns bara materia, ingen ande. Ett exempel är Demokritos atomlära (s 148). Även människans själ och hennes tankar är materia i form av atomer, menade han. En sådan här syn förknippas lätt, som i Demokritos fall, med en deterministisk eller mekanistisk uppfattning.

Ett fragment av Demokritos:

I den allmänna föreställningen finns det färg, finns det något sött och något bittert; i själva verket finns det blott atomer och tomrum.

- **Genetisk materialism**

Det finns både materia och ande, men materien är överordnad anden. Denna åsikt hade Marx (s 176 f). En följd av detta är att det inte finns något liv efter detta; döden innebär den materiella kroppens förstörelse och när kroppen förstörs upphör också tankarna att existera. Marx var emellertid inte determinist; utvecklingen kunde påverkas och förändringar skedde i form av språng. Det är denna uppfattning man kallar *dialektisk materialism*.

- **Dualism**

Det finns både ande och materia och de befinner sig i någorlunda balans. Denna uppfattning hade t ex Descartes (s 163 f). Materia och ande kan existera oberoende av varandra, hävdade han. Man kan lägga märke till att det, enligt Descartes, bara är människan som har själ. Denna syn på djuren och naturen överhuvudtaget var förr den helt dominerande och har starkt bidragit till

miljöförstöring och tanklöst djurplågeri. Det är i strid med denna tanke den moderna ekosofin växt fram.

- **Dubbelaspektteorin**

Världen är en enhet som kan betraktas ur två aspekter, den materiella och den andliga. En sådan uppfattning hade t ex Spinoza.

- **Objektiv idealism**

Det finns både materia och ande men materien är underordnad anden. Den mest kända varianten av denna uppfattning är Platons idélära (s 154 f). Vår sinnevärld är bara en ofullkomlig skuggbild av den verkliga världen, *idévärlden*.

- **Subjektiv idealism**

Det finns bara ande, ingen materia. Denna för sunda förnuftet något egendomliga tanke hade t ex Berkeley (s 168 f). För honom existerar bara idéer (som här betyder ”sinnesintryck”) och medvetanden som har dessa idéer. Att existera är för honom detsamma som att uppfattas av någon (latin: *esse est percipi* = att vara är att uppfattas). Eftersom det är mindre troligt att katten upphör att existera när den går bakom fåtöljen och jag inte längre ser den, måste någon fortfarande uppfatta honom – nämligen Gud! (Berkeley var biskop och detta är hans gudsbevis!) Vi skulle väl närmast vilja kalla det ett vetenskapsteoretiskt ad hoc-antagande. Det finns en rolig limerick om detta:

There was a young man who said: God
must think it's exceedingly odd
if he finds that this tree
continues to be
when there's no one about in the Quad.

Reply: Dear Sir,
Your astonishment's odd;
I am always about in the Quad.
And that's why the tree
will continue to be,
since observed by
Yours faithfully
God

Så här uttrycker sig Berkeley själv i sin Avhandling om principerna för mänsklig kunskap från 1710:

Var och en erkänner, att utan ett medvetande kunde varken våra tankar, känslor eller de idéer, som äro skapade av inbillningskraften, existera. Och för mig står det lika uppenbart, att de olika sensationerna eller idéerna, som påtryckas sinnet, hur de än blandas och sammansätts, inte kunna existera annorstädes än i det förstånd, som erfar dem. Jag tror, och var och en, som uppmärksammar, vad som menas med termen existera, när denna användes om sinnliga ting, kan erhålla en intuitiv kunskap härom. Jag säger, att det bord, vid vilket jag skriver, existerar, och det innebär att jag ser och känner det. När jag lämnar mitt arbetsrum, skulle jag

ävenledes säga, att det existerade, och därmed mena, att om jag åter gick in i mitt arbetsrum, skulle jag erfara det eller att någon annan själ just nu verkligen erfar det. Där var en doft, dvs det förnams av luktorganen, där var ett ljud, dvs det hördes, där var en färg eller form och den iaktogs genom synen eller känslan. Detta är allt, vad jag kan förknippa med dessa eller liknande uttryck. Ty det, som säges om icke-tänkande tings existens utan att denna existens på något sätt betingas av att det iakttages, det är för mig fullkomligt obegripligt. Deras vara (esse) är att erfaras (percipi) och det är inte tänkbart, att de skulle kunna ha någon existens vid sidan av de förstånd eller tänkande ting, som erfara dem.

- **Kritisk idealism**

Detta är Kants ståndpunkt. Det finns en yttervärld men hur den egentligen är beskaffad vet vi inte eftersom vi filtrerar all information om den genom vår medfödda kunskapsförmåga, våra "glasögon" som vi inte kan ta av oss.

Existerar yttervärlden och hur är den i så fall beskaffad? Frågan kan verka egendomlig, men som så många andra filosofiska frågor blir det ett problem när vi tittar närmare på det. Sunda förnufts uppfattning, att yttervärlden har en självständig existens och har ungefär de egenskaper vi omedelbart förnimmer (naiv realism), är knappast hållbar. (Läs t ex inledningskapitlen i Bertrand Russells lättlästa och roliga bok *Filosofins problem!*) Den naiva realismen avvisar vi således. En annan möjlighet är då att följa den tanketråd som ledde bl a Berkeley till en idealistisk uppfattning. En dylik idealism var dominerande under 1800-talet. Numera är den vanligaste lösningen någon form av kritisk realism. Man kan exempelvis skilja mellan de säkrare primära egenskaperna och de mera osäkra sekundära egenskaperna och man kan skilja mellan objektet för förnimmelsen och själva uppfattningsinnehållet. (Berkeley's stora misstag var möjligen att han identifierade förnimmelseakten med det förnumna. Även om det förre är andligt behöver ju inte det senare vara det. Tittar jag på en katt kan man ju säga att jag har en katt i mitt medvetande. Men det vore ju konstigt att påstå att jag skulle ha en materiell katt i huvudet! Det hindrar ju emellertid inte att den katt i yttervärlden som är upphov till den katt jag har i medvetandet är materiell. Berkeley blandade alltså ihop de två katterna.)

Vad är nu kunskap? På A-kursen stötte du på en indisk legend som illustrerar vissa problem som förknippas med kunskapsbegreppet:

Det var en konung i Shavasti i norra Indien. Han befallde sin tjänare: "Låt församla alla blindfödda i staden på en och samma plats!" När så hade skett, lät han leda fram en elefant till de blindfödda. Några av dem lät han leda fram till elefantens huvud och sade samtidigt till dem: "Sådan är en elefant." Andra fick känna på örat eller betarna, snabeln, foten, bakdelen, svansen, svanstofsen. Sedan frågade han: "Hur är en elefant beskaffad?" Då svarade de som fått känna på huvudet: "Han är som en gryta." De som hade känt på örat svarade: "Han är som en flätad korg för utsäde." De som känt på betarna: "Som en plogstång." De som känt på bålen: "Som ett förrådshus." De som känt på foten: "Som en pelare." De som känt på bakdelen:

”Som en mortel.” De som känt på svansen: ”Som en mortelstöt.” De som känt på svanstofsen: ”Som en kvast.” Och med ropet: ”Sådan är en elefant, och icke sådan!” började de till konungens förnöjelse slå varandra med knytnävarna.”

Liknelsen ska uttrycka ”fem sanningar”: (1) vi har alla en otillräcklig kunskapsförmåga; (2) ingen av oss känner mer än en del av hela sanningen; (3) människan tolkar det transcendentala i förhållande till sin egen erfarenhet; (4) människan generaliserar det enskilda och sluter sig på så sätt till en felaktig helhet; samt (5) människan betraktar sin egen ”sanning” som något allmängiltigt och anser att alla andra har orätt. Visst är det tänkvärt?

Vi har ett antal kunskapsteoretiska frågeställningar, förutom den grundläggande ”Vad är kunskap?”, nämligen ”Är kunskap möjlig?”, ”Finns det säker kunskap?”, ”Vad grundar sig kunskap på?” och ”Hur uppkommer kunskap?” Vi ska titta på dessa frågor i tur och ordning.

1. ”Vad är kunskap?”

En vanlig definition (som fö bygger på Platons i dialogen Teaitetos) lyder: ”Kunskap är en fast övertygelse om någots sanning grundad på vetenskapligt legitima skäl; det man tror måste också vara sant.” Redan detta inrymmer flera problem: förhållandet mellan tro och vetande, vad menas med ”vetenskapligt legitima skäl” och vad menas med ”sanning”?

2. ”Är kunskap möjlig?”

”Ja” svarar en kunskapsteoretisk dogmatiker. ”Nej” svarar en kunskapsteoretisk agnostiker och ”Vet inte” svarar en kunskapsteoretisk skeptiker. Ett av de skeptiska argumenten mot kunskap är drömarginer. (Se ord-förklaringarna!)

3. ”Finns det säker kunskap?”

Descartes försökte genom ”systematiskt tvivel” nå fram till något alldeles säkert. Han ansåg sig finna det och formulerade det i sitt berömda ”cogito ergo sum”. Från denna sats kunde han gå vidare och han ansåg sig kunna bevisa såväl Guds som yttervärldens existens genom deduktion. Att empirisk kunskap är mer eller mindre osäker är de flesta överens om. Men hur är det med förnuftskunskap (rationell kunskap)?

Detta är delar av Descartes resonemang från Discours de la méthode från 1637:

Jag räknade som falsk allt, som vi erfar med våra sinnen, eftersom de ibland bedrar oss. Jag förkastade också som falska alla grunder, som jag tidigare ansett som bevis, emedan det finns många som misstar sig och gör felaktiga slutledningar även i de enklaste geometriska problem. Slutligen märkte jag, att alla tankar, som vi har i vaket tillstånd, kan komma för oss, även när vi sover, utan att någon ändå är sann. Jag antog för den skull att allt jag tänkte i vaket tillstånd inte var mer sant än mina

drömmar. Men jag fann plötsligt att, under det att jag förkastade allt annat som bedrägligt, jag inte kunde tvivla på att jag samtidigt existerade. Jag insåg sanningen i satsen: Cogito ergo sum. (Jag tänker, alltså är jag till.) Satsen var så klar att ingen skeptiker skulle kunna rubba den. Därför ansåg jag, att jag utan betänkande kunde anta satsen som grundprincip för den filosofi jag sökte.

/ - - - /

Jag insåg nu, att jag var en substans, vars hela väsen eller natur bara består i att tänka, och som för sin existens inte har behov av någon plats och inte heller är beroende av något materiellt.

/ - - - /

Därefter undersökte jag, vad som i regel krävs för att en sats skall vara säker och sann. Eftersom jag redan funnit en som jag visste vara det, trodde jag mig kunna förstå, vari denna visshet består. Jag märkte, att det inte fanns någonting i satsen: Jag tänker, alltså är jag till, som övertygade mig, att den var sann, utom det att jag klart insåg, att det är omöjligt att tänka utan att vara till. Därav ansåg jag att följande allmänna regel gällde: Allt, som jag inser klart och tydligt, är sant.

/ - - - /

Ty förnuftet ensamt är i stånd att uppställa säkra regler och att, vad som fattas i de icke säkra, fullständiga genom tillfogande av undantag samt slutligen att finna vissa tankeförbindelser, som äga kraften av nödvändiga slutsatser, varigenom man ofta erhåller medel att förutse en händelse utan att anställa försök över företeelsernas sinnliga sammanhang, vartill djuren äro hänvisade. På så sätt tjänar det som rättfärdigar de inre principerna hos de nödvändiga sanningarna, också att skilja människan från djuren.

4. ”Vad grundar sig kunskap på?”

Empirismen menar att all (eller nästan all) kunskap grundar sig på erfarenheten. Locke menar att själen från början är ett helt oskrivet blad, som erfarenheten efterhand fyller. Rationalisterna hävdar att all eller nästan all kunskap tvärtom grundar sig på förnuftet. Platon exempelvis menar ju att all riktig kunskap egentligen är återerinring från själens tidigare existens i idévärlden och således medfödd.

Så här skriver John Locke i *Avhandling om det mänskliga förståndet*, 1690:

Somliga människor ha den bestämda uppfattningen, att det i förnuftet finnes vissa medfödda principer, vissa primära idéer eller tecken, vilka äro påtryckta människans själ och vilka den mottager genast vid sin skapelse och medtager till jorden. Det borde vara tillräckligt att övertyga fördomsfria läsare om hur felaktig denna föreställning är, om jag endast sökte uppvisa / ... / hur människor, uteslutande genom att använda sina naturliga gåvor, kunna förvärva all den kunskap de ha, utan hjälp av några medfödda intryck, och att de kunna nå fram till kunskap utan några sådana ursprungliga idéer eller principer. Ty jag antar, att var och en gärna medger, att det skulle vara löjligt att förutsätta, att begreppen om färger vore medfödda hos en varelse, som Gud givit synförmåga att med ögonen mottaga färgintryck från yttre föremål.

/ - - - /

Låt oss då anta att själen är, som man säger, ett oskrivet blad, utan några som helst intryck och idéer. Hur får den dessa? Hur kommer den över sitt stora förråd av idéer, som människans verksamma och otyglade fantasi utmålar med en rikedom på skiftningar som är nästan obegränsad? Varifrån har den fått allt material för sitt

tänkande och sin kunskap? På detta svarar jag med ett ord: från erfarenheten. I denna är all vår kunskap grundad och från denna härrör den ytterst. Vår iakttagelse som riktas antingen på yttre sinnesobjekt eller på själens inre verksamhet som vi varseblir och reflekterar över, förser våra själar med allt material för deras tänkande. Detta är de båda källorna till vår kunskap, ur vilka alla de idéer vi har eller kan på naturlig väg erhålla framspringer.

5. ”Hur uppkommer kunskap?”

Empiristen hävdar att kunskap erhåller vi genom att själen tar intryck utifrån. Rationalisten menar att kunskap i princip är helt medfödd och frambringas ur förnuftet. Kontinentala filosofer från 1600-talet, t ex Descartes, Leibniz och Spinoza, var rationalister, medan engelska filosofer, Locke, Berkeley, Hume och senare Russell, Moore och Wittgenstein, var empirister.

(Ett intressant sätt att studera hur rationalister arbetar är att titta på några av de klassiska gudsbevisen. På den tid kyrkan hade monopol på sanningen vågade ingen öppet förneka Guds existens. I stället gjorde man ofta en dygd av nödvändigheten och försökte övertyga sig själv genom ett s k gudsbevis.)

Såväl empirism som rationalism blir i sina extrema former absurda. Den engelske renässansfilosofen Francis Bacon liknar den renodlade empiristiske vetenskapsmannen vid en myra: han samlar och samlar men bearbetar aldrig. Den rationalistiske vetenskapsmannen är med Bacons terminologi en spindel: han spinner ett nät men allt material kommer ur honom själv och leder inte till något nytt. Den ideale vetenskapsmannen är däremot ett bi: han samlar och bearbetar. Ett försök att övervinna motsatsen mellan empirism och rationalism kommer med Kant. Så här skriver han:

All vår kunskap börjar med erfarenheten, därom råder intet tvivel; ty varigenom skulle väl eljest kunskapsförmågan bli väckt till utövande, om det icke skedde genom föremål, vilka göra intryck på våra sinnen och dels själva framkalla föreställningar, dels sätta vår förståndsförmåga i rörelse, för att jämföra dessa, förknippa eller skilja dem åt, och således förarbeta de sinnliga föremålens råstoff till en kunskap om föremålen, vilken kallas erfarenhet? Till tiden går sålunda hos oss ingen kunskap före erfarenheten, och med denna börjar all sådan.

Men om än all vår kunskap begynner med erfarenheten, så framspringer likväl icke just all sådan ur erfarenheten. Ty det kunde väl så vara, att själva vår erfarenhetskunskap vore en sammansättning av det, som vi mottaga genom intryck och det, som vår egen kunskapsförmåga (genom sinnliga intryck blott föranledd) av sig själv släpper till, vilken tillsats vi icke förmår särskilja från det där grundstoffet, förrän lång övning gjort oss uppmärksamma därpå och skickliga till dess avsöndrande.

David Humes empirism leder honom till att förneka även jaget – det enda Descartes hade funnit säkert! – och orsakssambandets nödvändiga natur. Han menar som empirist att det enda vi kan ha kunskap om är våra förmågelser

(”impressions”) och minnen av tidigare förnimmelser (”ideas”). Det han gör är ju egentligen att kritisera induktionen som säker logisk metod.

Här är ett utdrag ur Humes En undersökning om det mänskliga förståndet från 1748:

Vi kan därför indela medvetandets alla uppfattningar i två klasser eller arter, som skiljer sig genom sin olika grad av styrka eller livlighet. De minst starka och livliga kallar man vanligen *tankar* eller *idéer*. För den andra arten saknas en benämning i engelskan liksom i de flesta andra språk, sannolikt därför att det, utanför de rent filosofiska sammanhangen, inte förelåg något behov att inordna dem under en allmän term eller beteckning. Låt oss därför ta oss den lilla friheten att kalla dem *impressioner* och därvid använda detta ord i en mening som något avviker från den vanliga. Med termen ”*impressioner*” menar jag då alla de mera livliga uppfattningar som vi har när vi hör, ser, känner., älskar, hatar, önskar eller vill. Och impressionerna skiljer sig från idéerna, som är de mindre livliga uppfattningar vi är medvetna om när vi reflekterar över någon av de förut nämnda förnimmelserna eller sinnesrörelserna.

/ - - /

Alla våra idéer eller mera matta uppfattningar är kopior av våra impressioner eller mera livliga uppfattningar.

Som bevis härför hoppas jag följande båda argument skall vara tillräckliga. För det första: när vi analyserar våra tankar och idéer, också de mest upphöjda eller invecklade, finner vi alltid att de upplöser sig i sådana enkla idéer som är kopior av en tidigare känsla eller förnimmelse. Även de idéer som vid första påseendet förefaller mest avlägsna från detta ursprung befinnes vid närmare granskning härröra därifrån. Idén om Gud i betydelsen av ett allvetande, vist och gott väsen uppkommer genom att vi reflekterar över vårt eget medvetandes operationer och förstorar upp egenskaperna godhet och vishet utan gräns. Vi kan driva denna undersökning så långt vi önskar; vi kommer alltid att finna att varje idé som vi undersöker är en kopia av en liknande impression. För dem som inte vill gå med på att tillskriva denna ståndpunkt allmängiltighet och undantagslöshet finns det bara en metod, som visserligen är lättframkomlig, att vederlägga den. Och det är att frambringa en idé, som enligt deras uppfattning inte härrör ur denna källa. Det åligger sedan oss – för den händelse vi önskar vidhålla vår tes – att framkalla den impression eller livliga uppfattning som svarar mot den.

För det andra: om en person till följd av en organisk defekt skulle vara oemottaglig för en förnimmelse av något slag, finner vi alltid att han är lika oemottaglig för de motsvarande idéerna. En blind kan inte bilda sig någon föreställning om färger, en döv inte om toner. Men laga att det felande sinnet hos endera åter börjar fungera: genom att öppna denna nya passage för hans förnimmelser öppnar man också en passage för idéerna, och han har ingen svårighet att föreställa sig de ifrågakvarande företeelserna.

Humes analys av orsaksförbindelsen ”väckte mig ur min dogmatiska slummer”, säger Kant. Hume säger i korthet att det enda vi säkert kan iakttaga, när vi säger att ”a är orsak till b”, är att a och b berör varandra i tid och rum och att b kommer efter a. Men vi kan aldrig säga att b med nödvändighet följer på a! Detta handlar ju om induktion! Kant ansåg dels att Hume hade alldeles rätt i sin analys, dels att orsaksförbindelsen ändå är nödvändig. För att förena

dessa ståndpunkter måste han formulera en radikalt ny teori. Kant menar att kunskapen kommer till oss genom sinnena, precis som empiristerna hävdade, men den bearbetas alltid, precis som rationalisterna ansåg. Således kan vi aldrig få kunskap om den sanna verkligheten, alltså den obearbetade erfarenheten, det han kallade "tinget i sig".

För att förstå Kant måste vi aktualisera begreppen analytiska och syntetiska sats. En analytisk sats är ju nödvändigt sann, oberoende av erfarenheten ("a priori"): "En ungar är ogift" eller "En triangel har tre sidor". Den ger ju emellertid ingen ny information. En syntetisk sats ger ny information och är sann eller falsk beroende på erfarenheten ("a posteriori"): "Boken är grön" eller "Åsnan väger 232 kg". Nu menar Kant att en sats som "Alla skeenden har en orsak" dels ger ny information och i den meningen är syntetisk, dels är nödvändigt sann oberoende av erfarenheten, apriorisk. Han påstår alltså att det finns syntetiska sats a priori! Tag t ex en matematisk sats som $2+3=5$. Enligt rationalisterna är detta en analytisk sats a priori, medan empiristerna (i alla fall de renodlade empiristerna) betraktar den som syntetisk a posteriori. Den måste alltså "bevisas" med hjälp av induktion, dvs man måste gång på gång räkna olika föremål men ändå aldrig vara säker på att det kommer att stämma också vid nästa kontrollräkning! Kant anser sig lösa problemet genom att hävda att satsen dels ger ny kunskap (är syntetisk), dels är sann oberoende av erfarenheten (a priori). Men då måste han också besvara frågan hur sådana sats är möjliga, och där kommer hans sinnrika förklaring om tingen i sig (das Ding an sich) och tingen för mig (das Ding für mich)!

Många empirister skiljer inte mellan sinnesintrycket och det som ger upphov till sinnesintrycket (objektet). (Jfr Berkeley!) Det gör däremot Kant. Det senare kallar han "tinget i sig" och det vet vi egentligen ingenting om. Det förra är "tinget för mig" och når oss genom inbyggda "filter" i vårt medvetande. Det kan liknas vid att ständigt bära blå glasögon. Allt vi ser blir därigenom blått. Men eftersom vi inte kan se något som inte är blått, vet vi inte ens att glasögonen är blåa. Genom de medfödda "glasögonen" placerar vi in allt i åskådningsformerna tid och rum och i tolv kategorier, t ex "enhet", "substans" och "orsak – verkan". Själva glasögonen kan vi aldrig se. Vi kan inte se "det rena rummet", alltså utan föremål – och vi kan inte se ett föremål utom i ett rum. Vi kan heller inte se den rena tiden – bara händelser i relation till varandra. Likaså sätter vi in händelser i t ex ett orsak – verkan-förhållande. Detta är en riktigt knepig lösning på ett svårt problem! Även om det finns invändningar har den spelat – och spelar – en stor roll.

På sid 144 talar läroboken om förhållandet mellan metafysik och filosofi, religion respektive vetenskap. I allmänhet är det ju så att vid vetandets gränstar tron, alltså religionen, vid. Detsamma gäller ju delvis filosofin. En viktig skillnad mellan religion och filosofi är emellertid att filosofin i allmänhet har

ambitionen att överblicka både vetenskapen och religionen. Dessutom är filosofin till sin natur förutsättningslös och odogmatisk, medan religionen tvärtom är dogmatisk.

De första naturfilosoferna sökte alltså ett "urämne", en slags princip. Det har sedan blivit typiskt för just filosofisk spekulering att försöka hitta en sammanfattande formel, en lag eller princip som förklarar "allt". En del har släppt kontakt med verkligheten i sina ansträngningar att göra detta.

Observera att det är svårt (för att inte säga omöjligt) att skilja mellan Sokrates och Platons idéer! Platon lägger i dialogerna orden i sin lärare Sokrates mun, men vi vet ju egentligen inte om Sokrates delade dessa uppfattningar eller om det är Platons egna åsikter! Troligen bygger Platon vidare på Sokrates läror.

Platons idélära har haft ett oöverskådligt inflytande på västerländsk idéhistoria bl a genom att tidigt påverka kristendomens föreställningar om en dödlig kropp och en odödlig själ samt en jord och en himmel. Också Platons idealstat har haft stor betydelse som förebild för många. Dess drag av elitism har dock satt avskräckande spår.

Platon och Aristoteles ger upphov till två utvecklingslinjer; båda oerhört betydelsefulla i idéhistorien. Lärobokens avsnitt om Aristoteles gör honom förstås inte alls rättvisa. Hans viktigaste insatser faller emellertid inom områdena logik och vetenskapsteori, men också Aristoteles etik har under senare tid uppmärksammats alltmer. Sedan är det knappast Aristoteles fel att han också kom att bli en broms för utvecklingen genom att länge ingen vågade ifrågasätta hans auktoritet. Fortfarande bygger katolska kyrkans officiella filosofi, den sk nythomismen, på Aristoteles i den utformning Thomas ab Aquino gav hans lära.

Lockes distinktion mellan primära och sekundära egenskaper hos ting (sid 167) är intressant som en viktig del av den kritiska realismen.

Jämför Humes kritik av jaget med Descartes *cogito ergo sum*! Med en bild kan man säga att Descartes föreställde sig jaget som en slags påse i vilken vi förvarar olika tankar och föreställningar. Hume hittade ingen påse. Jaget var bara summan av de förnimmelser man just har aktuella.

Hegels dialektik har visat sig vara fruktbar men den är ibland mycket svårbegriplig. Dels arbetar han ofta med ett mycket svårt, abstrakt språk, dels faller han för frestelsen att pressa in verkligheten i en viss form, alltså bortse från allt som inte riktigt stämmer med hans teorier. Marx' vidareutveckling av Hegels dialektik har haft – och har – stor betydelse. Liksom så många före honom, t ex Aristoteles, blev emellertid Marx upphöjd till auktoritet av många och sådant är aldrig nyttigt för utvecklingen. All form av dogmatism strider ju

mot filosofins grundidé: det kritiska, fördomsfria och obundna sökandet och ifrågasättandet. Många av Marx' teorier fungerar emellertid som fruktbara förklaringsmodeller av historien. Hans teorier har förändrat och påverkat vårt sätt att se historien och samhället.

Skilj mellan determinism och fatalism! Det förra är en rimlig – eller i varje fall inte alldeles orimlig – ståndpunkt; det senare är det inte. Den mekanistiska uppfattningen (Laplace) inrymmer många frågor. Är universum en jättelik maskin där varje förändring kan både orsaksförklaras och förutsägas? Fungerar djuren på detta sätt? (Det ansåg t ex Descartes.) Och är det samma sak med människan? Speciellt är det problemet med förhållandet mellan kropp och själ som lett till intressanta teorier. Viktigare är emellertid att skilja mellan orsaksförklaring och förutsägelse. Det förra kan gälla utan det senare.

Man kan jämföra determinismens problem med möjligheten att göra framtidsprognoser. Hur ser världen ut om femtio år? Tittar man tillbaka på sådana förutsägelser – vare sig det gäller ”vetenskapliga” gissningar eller litterär science fiction – ser man en dålig träffförmåga. Man gör nämligen ”felet” att utgå från hur det ser ut idag och förlänga perspektivet, men man missar allt nytt på det sättet. (Och det är ju inte så konstigt – annars vore det ju inte nytt!) På 1800-talet satsade man stort på kanaler som transportvägar, men dessa blev i ett slag ointressanta när järnvägen slog igenom. Järnvägen i sin tur fick konkurrens av den framväxande bilismen och flyget. Vid mitten av 1900-talet kunde ingen förutsäga datorns epokgörande utveckling! Ännu kring 1970 betraktade man det som helt orealistiskt att varje hem skulle ha egen dator!

Fenomenologi är numera en ganska aktuell uppfattning. När du läser om den kommer du säkert att finna att den indirekt påverkat mycket av dina föreställningar, ofta via existensialismen och Sartre. I Sverige är vi också sedan länge starkt påverkade av engelsk (och amerikansk) analytisk filosofi.

1.1 LÖSNINGSFÖRSLAG OCH KOMMENTARER TILL VISSA UPPGIFTER I LÄROBOKEN. (KAPITLET KUNSKAP OCH VERKLIGHET)

Uppgift sid 152

(1) Till en skeptisk inställning (att vi aldrig kan vara säkra på våra sinnen) lägger Sokrates det faktum att verkligheten förändras. Den blomma vi tittar på kan uppfattas olika vid olika tidpunkter och av olika personer, ja, t o m vara en hallucination, och dessutom förändras blomman genom att vissna och dö. På det sättet kan ju verkligheten inte te sig enhetlig och begriplig för oss; den är inte fast och bestående. För att kunna hitta något sådant lanserar Sokrates/Platon begreppet "idé". I denna värld kan vi aldrig hitta en perfekt cirkel, men väl många föremål som vi kallar cirklar. Och varför kallar vi dem cirklar om ingen av dem är en perfekt cirkel? Jo, därför att de alla "har del i cirkeln idé". Och därifrån antar han en ny verklighet, en idévärld, till vilken vår verklighet, sinnevärlden, är endast en ofullkomlig skuggbild. Sinnena ger oss alltså ofullständig och på sin höjd temporär kunskap.

Uppgift sid 158

(1) Den första av uppgifterna tar upp en mycket aktuell fråga! För Platon var demokrati en dålig styrelseform; den hade haft negativa konsekvenser för hans egen hemstad Aten. Det finns statsvetare i våra dagar som kallar demokrati "den minst dåliga styrelseformen". Platon drömde om en slags upplyst diktatur, där de kloka styrde osjälviskt, men tyvärr visar det sig att människor aldrig kan låta bli att tillvarata sina egna intressen och gynna sina vänner på andras bekostnad. Men det finns många argument både för och mot!

(2) I ordförklaringarna under "allmänbegrepp" står lite om tre ståndpunkter i fråga om allmänbegreppens natur som kom att ge upphov till en livlig debatt under medeltiden. Inte minst intresserade sig kyrkan för detta och den som avvek från den kyrkliga tolkningen dömdes som kättare. Fortfarande är detta en intressant filosofisk fråga.

Uppgift sid 161

(1) Utan att gå alltför djupt kan man väl säga att oändlighetsbegreppet är relevant när man vill kritisera Aristoteles gudsbevis. Numera finns föreställningar om detta som Aristoteles knappast kan ha tagit hänsyn till. Detta gudsbevis är bara ett av många. Se "gudsbevis" i ordförklaringarna!

(2) Darwin och Aristoteles är nästan varandras motsatser här. För Darwin har snarast de harar – för att ta harens långa ben som exempel – som utvecklat anlag för långa ben kommit att överleva, medan de andra inte klarat sig.

Uppgift sid 165

Liksom alla andra gudsbevis är detta ofullkomligt. Man kan faktiskt ifrågasätta redan Descartes berömda utgångspunkt *cogito ergo sum*! Vad är nämligen ”jaget”? Se t ex Humes kritik sid 171!

Uppgift sid 170

Visst kan man tycka att Berkeleys uppfattning är helt absurd, men läser man hans argumentation får man en stor respekt för hans tänkande! Ett sätt att bemöta honom (det finns flera!) är ställa vetenskapsteoretiska krav: Är det rimligt? Är det enkelt? Är det fruktbart?

Uppgift sid 175

Humes problem och Kants lösning är båda exempel på geniala analyser, trots att man kan resa allvarliga invändningar. Ännu har ingen hittat ”sanningen”!

Uppgift sid 179

Givetvis kan man göra en strikt marxistisk analys av dagens samhälle! Det kan t o m vara fruktbart! Men sedan är det skillnad att betrakta den som den enda sanna analysen och att se den som en av många möjliga infallsvinklar!

Uppgift sid 184

Historien är full av exempel på hur svårt det är att förutsäga hur andra kommer att handla. Människor handlar sällan logiskt och rationellt. En värld där alla gjorde det skulle nog vara ganska trist. Känslan är till sitt väsen irrationell och svår att förutsäga. Tänk på en sådan företeelse som förälskelse! Vem kan förutsäga sådant?

2 INSÄNDNINGSSUPPGIFTEN

- (1) De första filosoferna sysslade ju med bl a förändringens problem. Herakleitos tog fasta på förändringen och menade att inget var fast och bestående. Andra, t ex Parmenides, kom tvärtom fram till att förändring är omöjlig. Hur ställer sig Platon till detta? Hur löser Demokritos förändringens problem?
- (2) Vad finner du sympatiskt och vad är osympatiskt i Platons idealstat? Kan du se några spår av Platons idealstat i vår värld?
- (3) Aristoteles lära om ändamålsorsaker spökar ända in i vår tid. Han menade alltså att svaret på frågan ”varför?” anger något väsentligt om ett ting och det kallade han ändamålsorsak. ”Varför promenerar vi?” kan således besvaras med frågan ”för att må bra”, och då är välbefinnandet ändamålsorsak till promenerandet. Kan du hitta exempel på hur man använder sådana ändamålsorsaker i modern könsrolls- och jämlikhetsdebatt? Finns det sammanhang där man kan använda ändamålsorsaker och sammanhang när man inte kan det?
- (4) Finns det enligt din mening sinnesintryck som ger helt säker kunskap?
- (5) Om jag spelar Bachs Goldberg-variationer på stereon och lyssnar koncentrerat på musiken existerar naturligtvis musiken för mig som lyssnare. Men är det lika självklart att musiken existerar om jag går hemifrån? Och existerar den på samma sätt? Var finns musiken och vad är den?
- (6) Ordförande Mao Tse-Tung betraktades på sin tid också som en mycket framstående marxistisk filosof. I följande citat uttrycker han sin och marxismens kunskapsteoretiska ståndpunkt. Är Mao empirist eller rationalist? Hur ser han på yttrevärldens natur och existens? Hur uppkommer enligt honom kunskap?

I sin samhällseliga praktik deltar människorna i olika slag av kamp och vinner rik erfarenhet såväl av sina framgångar som av sina misslyckanden. Oräkneliga företeelser i den objektiva yttre världen återspeglas genom människans fem sinnen – synen, hörseln, lukten, smaken och känseln – i hennes hjärna. Till en början är kunskapen sinnlig. Språnget till en begreppsbyggande kunskap, dvs till idéer, sker då sinnlig kunskap samlats i tillräcklig mängd. Detta är *en* process i vetandets utveckling. Det är det första stadiet i hela kunskapsprocessen, det stadium som för från objektiv materia till subjektivt medvetande, från tillvaro till idéer. / - - - /

Genom att prövas i praktiken gör människans kunskap ytterligare ett språng. Detta språng är mycket viktigare än det föregående. För endast detta språng kan bevisa riktigheten eller oriktigheten i det första språnget i kunskapsprocessen, dvs i de idéer, teorier, planer eller åtgärder som utformats under återspeglandet av den objektiva yttre världen. Det finns inget

annat sätt att pröva sannheten. Ofta kan riktig kunskap uppnås endast efter många upprepningar av den process som leder från materia till medvetande och sedan åter till praktiken. Detta är den marxistiska kunskapsteorin, den dialektisk-materialistiska kunskapsteorin.

(7) Skriv till slut ner några synpunkter på denna studieenhet! Hur fungerar läroboken? Kommentaren i pärmen? Övningarna? Är det här momentet lätt eller svårt? Intressant eller ointressant? Vad tycker du presenteras för ytligt, dvs var skulle du vilja fördjupa dina kunskaper? Ändringsförslag?

NATIONELLT CENTRUM FÖR FLEXIBELT LÄRANDE

FILOSOFI B

Studieenhet 2

LOGIK

Studieenheten omfattar kap 7 (s 195 – 218) i läroboken.

Logik brukar definieras som ”läran om principerna för klart och följdriktigt tänkande”. Det handlar om att undvika känslotänkande och dra korrekta slutsatser ur givna förutsättningar. Läroboken tar främst upp satslogik men i studiehandledningen ska vi nosa på några andra former också, främst klasslogik.

Här får du många övningar att arbeta med. Tänk bara på att det inte är mängden övningar du gör som är avgörande, utan om du förstår vad du gör. Övningarna är således inte mål i sig utan medel att nå målet förståelse.

Insändningsuppgifterna är en test på att du nått förståelse och du får en snabb återkoppling. Inskickade insändningsuppgifter ger studerande med studiemedel 10 CSN-poäng.

Du kan när som helst ta kontakt med läraren! Oftast går det bra att ringa mellan 08.00 och 16.00, men det enklaste är att skicka ett e-brev.

STUDIEHANDLEDNING

1 KOMMENTARER TILL LÄROBOKEN: KAP 7 LOGIK

Lärobokskapitlet inleds med en olycklig association! ”Känslokall” är ju ett negativt ord och jag tror inte att ”logik” särskilt ofta har en negativ klang i normal användning. ”Det här resonemanget gillar jag inte, eftersom det är logiskt!” Kan man verkligen säga så?

Logik handlar om korrekt tänkande och riktiga slutledningar. Logiken gäller i kraft av sin *form*; innehållet är oväsentligt. Därför kan vi *formalisera* språket, dvs överföra det till abstrakta beteckningar. Vi använder oss då av *variabler* och *konstanter*. De förra kan vi sätta in vilka värden vi vill för, de senare har alltid samma värde och beskriver förhållandet mellan variablerna. Det är precis som med matematik! Där räknar vi ut att $2 + 2 = 4$. Plus- och likhetstecknen är konstanter, de har alltid samma funktion, medan siffrorna är variabler, dvs de kan stå för olika saker; talet är ju korrekt oavsett det handlar om äpplen, gustavianska stolar eller fotvårter.

En *slutledning* består av en eller flera *premiss*er och en *slutsats*. Slutsatsen följer med säkerhet om premisserna är korrekta och slutledningsmönstret är giltigt. Svagheten ligger emellertid inte bara i premisserna och själva slutledningsmönstret, utan också i språket och i formaliseringen.

Man skiljer mellan olika typer av symbolisk logik, t ex mellan satslogik, klasslogik, predikatlogik, relationslogik, modallogik, induktionslogik och deontisk logik. Vi ska främst ägna oss åt satslogik och klasslogik. I någon mån också åt relationslogik.

Logikens kanske viktigaste betydelse för vardagslivet är att den inskräper betydelsen av att skilja mellan förnuftiga överväganden och t ex känslomässiga reaktioner. Med hjälp av logiken kan man frigöra sig från fördomar och önsketänkande, som annars lätt påverkar beslut på ett olyckligt, avgörande och ofta omedvetet sätt. Men det hindrar inte att logik också kan missbrukas! På Sokrates tid fick sofisterna dåligt rykte, för de uppträdde ibland som ordvrängare och övertalade mera än övertygade med hjälp av skicklig retorik och falsk logik. (Se t ex ”falsk logik” i ordförklaringarna!)

Satslogik

Satslogiken handlar om teoretiska satser och förhållandet mellan dem. En teoretisk sats har ju sanningsvärde, dvs är sann eller falsk. Varje enkel teoretisk sats ersätts med en variabel. Därefter sätts konstanter in för att visa förhållandet mellan satserna. Ibland måste man också markera vilka uttryck som hör ihop genom att sätta ut parenteser. (Läs om formalisering i läroboken, s 200 f!)

(De fem konstantsymbolerna hittar du i Word under ”Infoga”, ”Symbol”, ”GreekMathSymbols”! Du kan alltså använda dem vid ordbehandling.)

Observera att en variabel i en formel alltid måste stå för samma sats! Om jag låter ”p” stå för satsen ”det regnar”, så måste ”p” betyda detta hela tiden i denna formel!

Tänk på att konstanterna är exakt definierade, medan vårt vardagsspråk kan vara mera oklart. ”Eller” kan således i vardagsspråket ha två betydelser; det kan vara uteslutande eller icke uteslutande. Om jag säger ”du kan tanka på Shell eller Statoil” har jag inte uteslutet att man kan få bensin på båda ställena. Det är alltså det icke uteslutande ”eller”. Men om jag säger ”jag har glömt glasögonen på jobbet eller på krogen” så gäller ju ettdera. Samma glasögon kan ju enligt motsägelselagen inte finnas på två olika ställen samtidigt. När man formaliserar, alltså överför språket till logisk form, gör man därför ofta också en tolkning.

I läroboken, s 202 f, återges fyra vanliga slutledningsmönster: modus ponens (som har formen $[(p \rightarrow q) \wedge p] \rightarrow q$), modus tollens (som har formen $[(p \rightarrow q) \wedge \neg q] \rightarrow \neg p$), ”disjunktionsregeln” (med den logiska formen $[(p \vee q) \wedge \neg p] \rightarrow q$) samt ”hypotetisk deduktion” (som också brukar kallas ”implikationskedjan”): $[(p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow r)] \rightarrow (p \rightarrow r)$.

Dessa fyra är korrekta, oavsett vilka värden vi sätter in för variablerna. De har emellertid ”falsa skuggor”, slutledningsmönster som inte är giltiga.

En falsk modus ponens är följande: $[(p \rightarrow q) \wedge q] \rightarrow p$. Pröva genom att sätta in värden för variablerna! På samma sätt har vi en falsk modus tollens: $[(p \rightarrow q) \wedge \neg p] \rightarrow \neg q$. En falsk implikationskedja är följande: $[(p \rightarrow q) \wedge (r \rightarrow q)] \rightarrow (p \rightarrow r)$.

Tabellmetoden

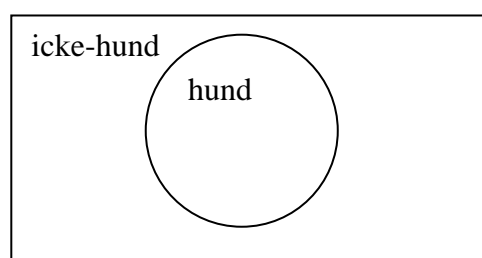
Lärobokens avsnitt om tabellmetoden (sid 210 f) känns enkelt och självklart för en del och svårt och komplicerat för andra. Tillhör du de senare bör du veta att det är en utomordentligt nyttig övning i logiskt tänkande att följa lärobokens tankegång! Ta det bara lugnt och se till att du förstår varje steg, så ser du plötsligt hela mönstret. Tyvärr finns det ett förargligt tryckfel i läroboken. I den första formaliseringen av slutledningen om Sokrates på sid 215 har ”Sokrates är en människa” felaktigt fått ett negationstecken. Det ska förstås vara enbart ”p”, och det är det i fortsättningen av exemplet också.

(Det följande – klass- och relationslogik – bör du begripa någorlunda om du siktar på ett mycket högt betyg! Annars kan du ta lite lättare på det.)

Klasslogik och syllogismer

Klasslogiken sysslar med mängder och de slutsatser man kan dra från påståenden om mängder. En ”klass” (mängd) kan bestå av precis vilka element som helst; den avgränsas av en eller flera egenskaper. Vi kan således bilda klassen (mängden) av alla tigrar, klassen av alla trestaviga ord som börjar på ”t” eller klassen av alla enbenta domprostar i Västerås som kör Harley-Davidson och är fullvärdig medlem av Hells Angels. (Den sistnämnda mängden torde sakna element och således är den tom.) Det finns en allklass (där allt existerande finns) och en tom klass.

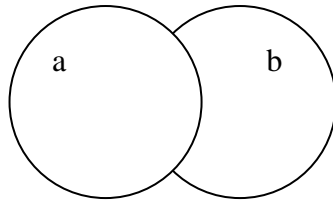
Två klasser kan nu förhålla sig till varandra på olika sätt. Detta kan illustreras med cirklar. Allklassen illustreras då av en rektangel.

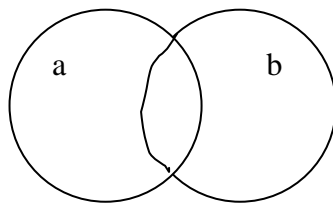
Om den klass cirkeln illustrerar är ”hundar” är allt utanför cirkeln klassen ”icke-hund”. Mellan dessa råder *kontradiktorisk* motsats, dvs allt existerande är antingen hund eller icke-hund. Det måste vara ettdera och kan inte vara något tredje enligt lagen om det uteslutna tredje, en av tankelagarna.

Vi illustrerar nu två klasser (och jag markerar nu inte längre allklassens rektangel). Observera att jag låter klasserna (cirklarna) skära varandra, så att vi får ett antal olika fält. Vi har det som är a men inte b, det som är b men inte a och

det som är både a och b i snittet mellan virklarna. (Och utanför cirkelarna förstås det som varken är a eller b).

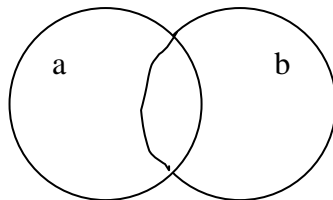

(1)

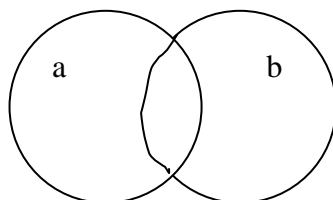
Mellan klasserna a och b råder *konträr* motsats. Klasserna utesluter varandra, men det finns en tredje möjlighet. Låt oss t ex säga att klassen a står för hundar och klassen b för katter. Det finns alltså hundar som inte är katter, katter som inte är hundar och sådant som varken är katt eller hund – men det finns inga hundar som samtidigt är katter. ("Inga a är b") Genom att strecka ett fält visar vi att det är tomt.

(2)

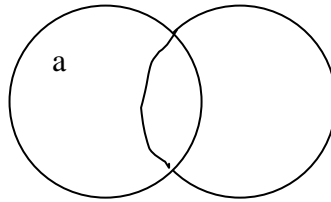
Med ett + har vi markerat att det finns gemensamma element. Klasserna korsar varandra. ("Några a är b") (I klasslogiken definierar vi "några a" som "det finns åtminstone ett a".) Ett exempel: förhållandet mellan rödhåriga personer och fotbollsspelare.

(3)

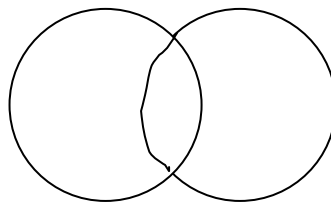
Här säger vi att klassen a innehålls i klassen b, dvs "alla a är b". Ett exempel: Förhållandet mellan pudlar och hundar.

(4)

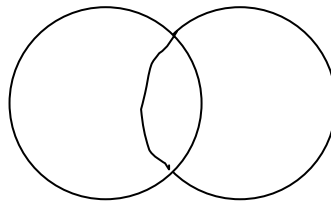
På samma sätt kan förstås b innehållas i a ("alla b är a"). Förhållandet mellan hundar och pudlar illustrerar detta.

(5)

I det sista fallet sammanfaller a med b, t ex klasserna "Adams barn" och "Evas barn" enligt Bibeln. A är då ekvivalent med b.

(6)

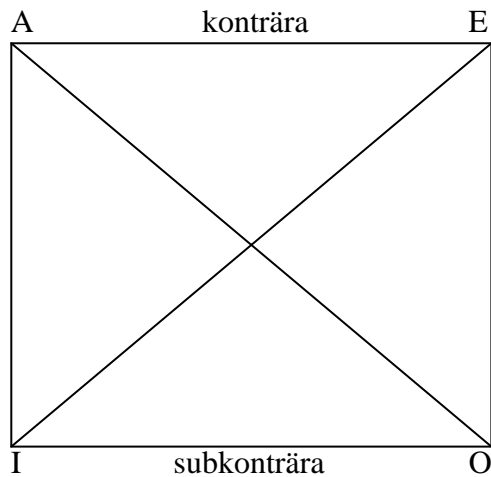

I det sista exemplet markerar påståendet att det finns några a (alltså minst ett a).

Vi ska titta på en typ av klasslogisk slutledning som kartlades av Aristoteles och flitigt exerceades i skolorna långt in på 1900-talet: syllogismen. Den bygger på förhållandet mellan tre klasser och premisserna är två och kan vara av fyra slag:

- Jakande universella ("alla a är b") [A-satser]
- Nekande universella ("inga a är b") [E-satser]
- Jakande partikulära (några a är b") [I-satser]
- Nekande partikulära ("några a är inte b") [O-satser]

Förhållandet mellan dessa fyra typer av satser beskrev Aristoteles i "oppositionskvadraten":

Förhållandet mellan A- och O-satser (respektive E- och I-satser) är kontradiktoriskt, dvs den ena är sann när den andra är falsk och tvärtom. Om det är sant att alla hundar är glada, är det således falskt att några hundar inte är glada och omvänt. Om det är sant att inga hundar är glada är det falskt att några hundar är glada och omvänt.

Förhållandet mellan A- och E-satser är konträrt, dvs båda kan inte vara sanna, men båda kan vara falska. (Om det är sant att alla hundar är glada kan det inte samtidigt vara sant att inga hundar är glada; men det kan givetvis vara så att bara några hundar är glada.) Mellan I-satser och O-satser råder ett subkonträrt förhållande, vilket innebär att båda kan inte vara falska, men båda kan vara sanna. (Både ”några hundar är glada” och ”några hundar är inte glada” kan vara falska, men båda kan ju vara sanna.)

Aristoteles kartlade sedan noggrant alla tänkbara kombinationer av två premisser och en slutsats med tre termer. Dels har vi då typen av sats, dels har vi ordningen de tre klasserna uppträder i.

Ett exempel:

Följande två syllogismer har båda formen A I I:

Alla skattesmitare är kriminella. (A-sats)
 Några moderater är skattesmitare. (I-sats)
 Alltså är några moderater kriminella. (I-sats)
 och
 Alla kriminella är skattesmitare. (A-sats)
 Några skattesmitare är moderater. (I-sats)
 Alltså är några moderater kriminella. (I-sats)

Den första slutledningen är giltig (dvs om premisserna är sanna, följer slutsatsen med logisk nödvändighet). Den andra är däremot inte giltig. Skillnaden är förhållandet mellan de ingående klasserna. Aristoteles skilde därvidlag mellan fyra olika figurer.

Den första premissen kallar vi "översats" och den andra premissen "undersats". I varje sats finns ett "logiskt subjekt" och ett "logiskt predikat". (I en sats av formen "a är b" är således "a" logiskt subjekt och "b" logiskt predikat.) Om vi kallar det logiska subjektet i slutsatsen för S och det logiska predikatet i slutsatsen för P, så ska S förekomma i en av premisserna och P i den andra premissen, medan den tredje termen (M) ska förekomma i de båda premisserna. I våra exempel klasserna "skattesmitare" (M), "kriminella" (P) och "moderater" (S). Vi ser nu att slutledningarna tillhör olika figurer. Vi har ju – som nämnts – fyra olika:

Nr 1	Nr 2	Nr 3	Nr 4
M P	P M	M P	P M
S M	S M	M S	M S
S P	S P	S P	S P

Den första (giltiga) är av typ 1, medan den andra (ogiltiga) är av typ 4. Aristoteles undersökte alla kombinationer av satser och uppställningar och kom fram till att 19 av de 256 (4⁴) möjliga var giltiga. A I I:1 är en av de 19.

Ännu på 1800-talet fick skolgossar (flickor "slapp" ju genomgå s k högre undervisning på den tiden) plugga in dessa slutledningsmönster. Tack vare den engelske logikern John Venn (1834 – 1923) kan vi undersöka giltigheten på enklare sätt, genom s k Venn-diagram.

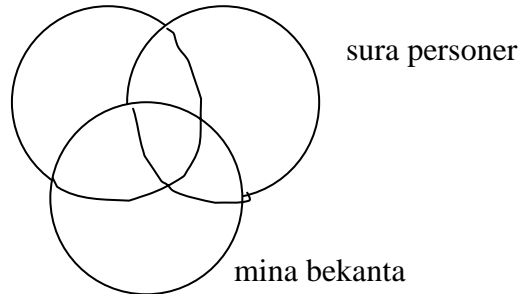
Venn-diagram

Vi tittar på Venns metod med hjälp av ett exempel, nämligen följande slutledning:

Alla pessimister är sura.
 Några av mina bekanta är pessimister.
 Alltså är några av mina bekanta sura.

De tre klasser vi har illustrerar vi med tre cirklar som skär varandra:

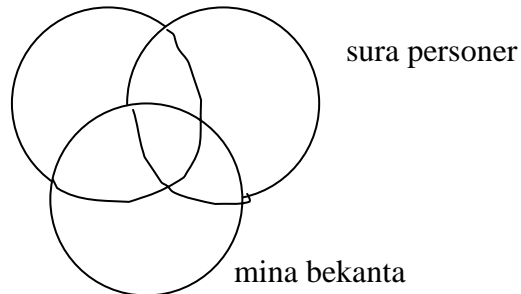
pessimister

Vi får åtta fält om vi inkluderar allklassen utanför cirklarna. Nu för vi in det premisserna påstår. Den första premissen påstår att fälten 1 och 4 är tomma. För att markera detta streckar vi dem. Den andra premissen säger att det finns minst ett element i fält 4 och/eller 5. Vi markerar det med ett + i fält 5, för fält 4 vet vi ju redan är tomt. Kan vi nu läsa ut slutsatsen? Javisst! Det finns ju ett + i fält 4! Detta är således en av de 19 giltiga syllogismerna.

Vi kan alltså avläsa slutsatsen:

pessimister

Relationslogik

En relation består mellan två eller flera led. ”Större än” är en tvåställig relation, för den består mellan två led. ”Står mellan” är en treställig relation: *Kalle* står mellan *Lisa* och *Per*. (Man kan ju inte säga Kalle står mellan Lisa!) Relationer har vissa intressanta egenskaper.

(1) Relationer har t ex en *omvändning*. Relationen ”större än” har omvändningen ”mindre än”, vilket gör att vi kan dra en slutsats: Om Kalle är större än Olle, så är Olle mindre än Kalle.

(2) Vissa relationer är en produkt av andra relationer och kan analyseras. Relationen ”farfar till” är således en produkt av två andra: Om a är farfar till c, så måste det finnas ett a som är far till b och detta b är far till c.

(3) En relation kan vara reflexiv, irreflexiv eller icke-reflexiv. Gäller relationen i förhållande till sig själv? ”Lika stor som” är reflexiv, för allt måste ju vara lika stort som sig själv. ”Större än” är däremot irreflexiv, för ingenting kan ju vara större än sig självt. ”Nöjd med” är icke-reflexiv, eftersom inga slutsatser kan dras; om Kalle är nöjd med Olle, så vet vi ju ingenting om huruvida Kalle är nöjd med sig själv eller inte.

(4) En relation kan vidare vara symmetrisk, asymmetrisk eller icke-symmetrisk. Om relationen består mellan a och b – vad vet vi då om förhållandet mellan b och a? Om a är syskon till b måste också b vara syskon till a; den relationen är symmetrisk. Om a är far till b så vet vi att b inte är far till a; den relationen är därför asymmetrisk. Om a är bror till b vet vi dock inte om b är bror till a. B kan ju vara syster till a. Då är den relationen icke-symmetrisk.

(5) Vidare kan en relation vara transitiv, intransitiv eller icke-transitiv. Vi frågar då: om en relation består mellan a och b och mellan b och c – består den då mellan a och c? Vi finner då att ”större än” är en transitiv relation (för om Kalle är större än Olle, och Olle större än Pelle, så är Kalle större än Pelle). ”Far till” är på samma sätt intransitiv, medan ”vän till” är icke-transitiv.

Bestämmer man en relations egenskaper kan man dels dra vissa slutsatser, dels definiera relationen genom att ange dess egenskaper. Låt oss undersöka t ex relationen ”mor till”! Omvändningen skulle vara ”barn till”. Den är irreflexiv (man kan ju inte vara mor till sig själv), asymmetrisk (om a är mor till b, kan b inte vara mor till a) och intransitiv (om a är mor till b och b är mor till c, kan inte a vara mor till c).

1.1 LÖSNINGSFÖRSLAG OCH KOMMENTARER TILL VISSA UPPGIFTER I LÄROBOKEN. (KAPITLET LOGIK)

Uppgift sid 199

Den antologitext läroboken hänvisar till är en artikel av Karl G Fredriksson i tidskriften Jury. Denne skriver om en bok ("The Sign of Three") där flera, bl a Umberto Eco, skrivit om Sherlock Holmes slutledningsförmåga. Där inför man ett tredje slutledningsmönster vid sidan av induktion och deduktion, nämligen *abduktion*.

Uppgift sid 201

De åtta meningarna blir:

- (a) p
- (b) $\neg p$
- (c) $\neg(p \wedge q)$
- (d) $\neg p \wedge \neg q$ ("Det snöar inte och det regnar inte")
- (e) $\neg p \rightarrow \neg q$
- (f) $p \vee q$
- (g) $p \leftrightarrow q$
- (h) $p \rightarrow (q \vee r)$

Uppgift sid 206

Diskussionen om barn och sexuella övergrepp är naturligtvis inte bara en fråga om logik. Strikt logiskt har de kritiker rätt som hävdar att den generella satsen "barn ljuger aldrig om sexuella övergrepp" är falsk, men verkliga livet är sällan så okomplicerat att det kan reduceras till så enkel logik. Bakom logiken finns ett språk och problemet är att "översätta" detta språk – med alla de semantiska egenskaper det har – till den entydiga logiken. Man bör fö alltid avhålla sig från att fälla generella påståenden av typen "alla skottar är snåla".

De logiska resonemangen kan man testa genom att sätta in andra satser i det logiska slutledningsmönstret, men det finns också andra metoder, t ex tabellmetoden, för att beräkna om de är korrekta. (a) Är korrekt! (b) Är inte korrekt. (Det kan du inse om du står i duschen och konstaterar både "om jag badar blir jag våt" och "jag är våt" och då drar slutsatsen att du just nu badar!) (c) Är korrekt. (d) Stämmer också! Men observera att vardagspråket har två olika "eller": ett uteslutande ("antingen – eller") och ett icke uteslutande. I satslogiken utgår man vanligen från det icke uteslutande. I det här fallet spelar det emellertid ingen roll! (e) Är korrekt. En falsk sats implicerar ju vilken annan sats som helst.

Uppgift sid 217

[	(	p	↔	q	)	∧	q	]	→	p
(1)	(2)	(1)		(3)	(1)		(4)	(1)		
s	s	s		s	s		s	s		s
s	f	f		f	f		s	s		s
f	f	s		f	s		s	f		f
f	s	f		f	f		s	f		f

- (1) Första steget är att sätta ut de möjliga värdena för p och q.
- (2) Andra steget är att beräkna värdet på den innersta parentesens ekvivalensen.
- (3) Tredje steget är att beräkna värdet på stora parentesens konjunktionen mellan lilla parentesens och q.
- (4) Och till slut har vi kvar implikationen mellan stora parentesens och p. Eftersom vi får fram enbart "s" är formeln en tautologi, dvs giltig.

De fyra slutledningarna i tur och ordning:

- (a) $[(p \rightarrow q) \wedge \neg q] \rightarrow \neg p$ och detta stämmer ju!
- (b) $[(p \vee q) \wedge \neg q] \rightarrow p$ och det stämmer ju också!
- (c) $[p \rightarrow (q \wedge r) \wedge \neg r] \rightarrow \neg p$ vilket är en tautologi – stämmer alltså!
- (d) $[(\neg p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow \neg r) \wedge r] \rightarrow \neg p$ och det stämmer ju!

1.2 ÖVNINGSUPPGIFTER TILL KAP LOGIK

(1) Formalisera följande till satslogiskt språk: "För femtio kronor erhålles varmrätt och måltidsdryck eller kaffe."

(2) Vi undersöker följande resonemang:

(a) "Om vi kalhugger skogen rubbar vi balansen i naturen. Men om vi inte kalhugger skogen så kan vi inte få vinst från avverkningen. Avverkningen ger vinst. Vi rubbar alltså inte balansen i naturen.!"

(b) "Om det blev uppehållsväder idag skulle Bengt fiska, sade han till mig i går." "Ja, men idag regnar det ju för fullt!" "Javisst! Alltså vet vi med säkerhet att han inte fiskar!"

(3) Undersök följande slutledning!

(a) Alla katter jamar. Inga hundar är katter. Alltså jamar inga hundar.

(b) Alla matvaror blir dyrare. Alla köttvaror är matvaror. Alltså blir alla köttvaror dyrare.

(c) Alla tigrar är farliga och eftersom vissa däggdjur är tigrar, så är vissa däggdjur farliga.

(d) Många tandläkare är musikälskare och många är frimärkssamlare. Därför finns det musikälskande tandläkare som samlar på frimärken.

(4) Bestäm följande relationers egenskaper i fråga om symmetri, transitivitet och reflexivitet!

(a) Älskar (b) Större än eller lika stor som (c) Har ingått kontrakt med.

(5) Troligen minns också du något tillfälle då du som barn satt framför en jätteportion benig fisk, oaptitlig pölsa el dyl och längtade intensivt efter den ljuvliga efterrätten. Och då sade förstås någon vuxen: "Den som inte orkar äta upp huvudrätten, orkar heller inte äta upp efterrätten!" Om du undersöker denna sats formallogiskt ser du förstås att detta är riktigt. Men samtidigt känner du att det inte är riktigt, eller hur? För trots att du faktiskt inte orkade äta en enda tugga till av huvudrätten, så hade du troligen orkat minst dubbel portion av efterrätten! Men var ligger felet? Är det fel på logiken? Kände du fel den gången? Kan du hitta en lösning på denna paradox?

1.3 SVAR OCH KOMMENTARER TILL ÖVNINGSUPPGIFTERNA

(1) Först måste vi fundera på vilken typ (vilka typer) av förbindelse vi har mellan variablerna. Uppenbarligen handlar det om en implikation i början: ”Om vi betalar femtio kronor, så ...”. Sedan har vi en konjunktion (”och”) och en disjunktion (”eller”). Om vi nu formaliserar: $p \rightarrow q \wedge r \vee p_1$ (i satslogiken brukar vi använda endast p, q och r och sedan fortsätta med p_1, p_2, p_3 etc) får vi ju ett mångtydigt uttryck, eller hur! Vi måste välja en tolkning. Antingen $p \rightarrow [(q \wedge r) \vee p_1]$ eller $p \rightarrow [q \wedge (r \vee p_1)]$. Den senare tolkningen är förstas den rimligaste. Den förra innebär ju att ett av alternativen är endast kaffe, och det blir ett ganska dyrt kaffe.

(2 a) Hur många satser har vi? Tre! ”Vi kalhugger skogen” kallar vi ”p”, ”vi rubbar balansen i naturen” blir ”q”, ”vi får vinst från avverkningen” är ”r”. Vi formaliserar:

$$\{[(p \rightarrow q) \wedge (\neg p \rightarrow \neg r)] \wedge r\} \rightarrow \neg q$$

Jag markerar sedan med siffror vad jag gör och i vilken ordning jag utför operationerna.

{	(	p	→	q	)	∧	(	¬	p	→	¬	r	)	]	∧	r	}	→	¬	q	
	1	5	2		7		4	1	6	4	3		8	3		9	4	2			
s	s	s		s	f	s	s	f	s		s	s	f	f	s	f	s				
s	s	s		s	f	s	s	s	f		f	f	s	f	s	f	s				
s	f	f		f	f	s	s	f	s		f	s	s	s	f	s	s			f	
s	f	f		f	f	s	s	s	f		f	f	s	s	f	s	s			f	
f	s	s		f	s	f	f	f	s		f	s	s	f	s	f	s			s	
f	s	s		s	s	f	s	s	f		f	f	s	f	s	f	s			s	
f	s	f		f	s	f	f	f	s		f	s	s	f	s	s	f			f	
f	s	f		s	s	f	s	s	f		f	f	s	f	s	s	f			f	

(1 – 3) Jag sätter in värdena för variablerna. Med två variabler hade jag fyra möjliga kombinationer av sant och falskt. Med tre variabler får jag åtta. (Hur många får jag med fyra variabler?)

(4) Jag för in värdena för negationerna. De blir ju de omvända.

(5) Jag börjar alltid i den innersta parentesen och arbetar mig utåt. Här har jag först en implikationen. Den är ju falsk bara i kombinationen s-f. (observera att det nya värdet gäller hela parentesen! Det ersätter värdena i (1) och (2).)

(6) Nästa parentes är också en implikation. Nu utgår jag från de negerade värdena.

- (7) Så kommer jag till konjunktionen mellan parenteserna. Jag utgår alltså enbart från värdena i kolumnerna 5 och 6! I en konjunktion måste ju båda värdena vara sanna.
- (8) Jag fortsätter med nästa konjunktion.
- (9) Slutligen undersöker jag förhållandet (implikationen) mellan premisserna (hela stora parenteserna) och slutsatsen, dvs kolumnerna 8 och 4.

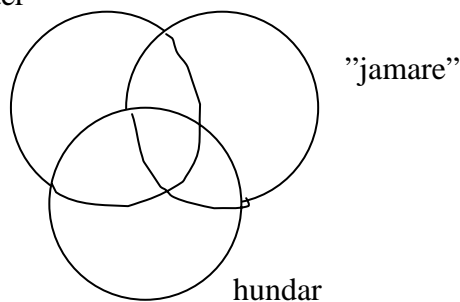
Det visade sig att alla värden är sanna utom ett, men det betyder att slutledningen är ogiltig. För att den ska vara giltig måste *alla* värden vara sanna, dvs slutledningen måste vara en *tautologi*.

På detta sätt använder man tabellmetoden på en satslogisk slutledning. Vid slutledningar med väldigt många variabler blir det komplicerat att använda tabellmetoden. Har vi t ex tio olika variabler får vi ju 1004 kombinationer ...

(2 b) Följer inte! Om vi formaliserar får vi: $[(p \rightarrow q) \wedge \neg p] \rightarrow \neg q$. Bengt har ju inte uteslutit att han skulle fiska även om det regnade!

	(1)	(2)	(3)			
$[(p$	$\rightarrow$	$q)$	$\wedge$	$\neg p]$	$\rightarrow$	$\neg q$
s	s	s	f	f	s	f
s	f	f	f	f	s	s
f	s	s	s	s	f	f
f	s	f	s	s	s	s

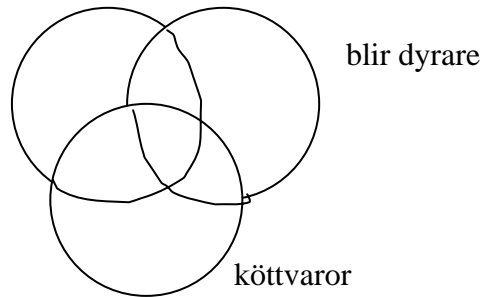
(2 a)
katter

Den första premissen säger att två av fälten är tomma, nämligen "katter som varken är jamare eller hundar" och "katter som är hundar men inte jamar". Den andra premissen ger också två tomma fält: dels det redan markerade "katter som är hundar men inte jamar", dels katter som är hundar och jamar". Kan vi nu avläsa slutsatsen? Nej, vi har ju inte markerat fältet "hundar som inte är katter men jamar" som tom!

(2 b)

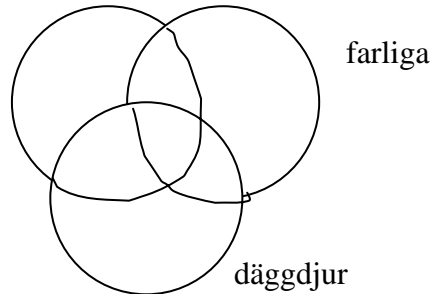
matvaror

Det stämmer däremot! Enligt första premissen är två fält tomma: ”matvaror som inte är köttvaror och inte blir dyrare” samt ”matvaror som samtidigt är köttvaror och inte blir dyrare”. Enligt andra premissen är ytterligare två fält tomma: ”köttvaror som inte är matvaror och inte blir dyrare” samt ”köttvaror som inte är matvaror men blir dyrare”. Om det finns köttvaror är dessa samtidigt matvaror och blir dyrare – allt enligt diagrammet!

(2 c)

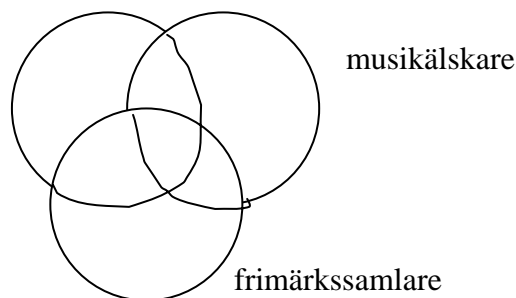
tigrar

Stämmer, eller hur!

(2 d)

tandläkare

Det stämmer inte! Den slutsatsen kan man inte dra! De tandläkare som älskar musik kanske inte samlar på frimärken och tvärtom. ”Många tandläkare” betyder ju här ”det finns minst en tandläkare”.

(4) Relationen ”älska” är icke-reflexiv (man kan ju men behöver inte älska sig själv), icke-symmetrisk (om Kalle älskar Lisa innebär detta inte säkert att Lisa älskar Kalle – vi vet ingenting om detta), icke-transitiv (om A älskar B och B älskar C vet vi ingenting om A:s känslor för C).

Relationen ”större än eller lika stor som”: den är icke-reflexiv och icke-symmetrisk (eftersom det är en disjunktion!) samt transitiv (om A är större än eller lika stor som B, och B är större än eller lika stor som C, måste ju A vara större än eller lika stor som C).

Relationen ”har ingått kontrakt med” är icke-reflexiv (man kan men behöver inte ingå kontrakt med sig själv), symmetrisk (om A har ingått kontrakt med B har ju samtidigt B ingått kontrakt med A) och icke-transitiv (om A har ingått kontrakt med B och B ingått kontrakt med C vet vi ingenting om A:s ev kontrakt med C).

(5) Det här exemplet sätter fingret på den viktiga relationen mellan språk och logik! Logiken saknar nyanser, känslor, vaghet och mångtydighet. Detta kan vara en fördel, men samtidigt reducerar det alldeles oerhört språkets dimensioner. Visst kan man ge en ”lösning” med innebörden att ”orka huvudrätt” betyder något annat än ”orka efterrätt” – det är ett sätt. Men samtidigt visar exemplet att människan (och världen i stort) inte är logisk även när vi skulle önska det. Man måste vara försiktig med logik och inte hysa en övertro på dess förmåga, tror jag.

3   INSÄNDNINGSUPPGIFTEN

(1) Formalisera:

- (a) Det regnar men det snöar inte.
- (b) Det både snöar och regnar men det haglar inte.
- (c) Det är inte sant att det varken snöar eller regnar.

(2) Undersök om följande slutledningar är korrekta! Kontrollera med tabellmetoden respektive Venndiagram!

- (a) Några hundar saknar svans. Alla katter har svans. Alltså är inga hundar katter.
- (b) Om hunden är arg, så bits den. Alltså är hunden inte arg eller också bits den.
- (c) Om jag måste diska, hinner jag inte se nyheterna på TV. Om jag måste stryka hinner jag inte se nyheterna på TV. Nu måste jag antingen diska eller stryka. Alltså hinner jag inte se nyheterna på TV.

(3) Pröva på detta klassiska exempel, hämtat från den kände logikern Lewis Carroll, som är ännu mera känd som författare till Alice äventyr i Underlandet!

Följer slutsatsen "Babies cannot manage crocodiles" ur premisserna (1) "Babies are illogical"; (2) "Nobody is dispised who can manage a crocodile" samt (3) "Illogical persons are dispised"?

(4) I sin bok Utopier (1969) försöker författaren och professorn i filosofi Lars Gustafsson att definiera "att vara död". Det blir i form av en slutledning som för Epikuros i tankarna. Från premissen "om en person är död har han inga varseblivningar eller förnimmelser" drar han slutsatsen "om en person inte har några varseblivningar eller förnimmelser är han död". Att detta är galet är enkelt att visa med tabellmetoden. Ett annat sätt att enkelt testa slutledningar är att ersätta satserna med helt andra satser för att se om detta leder till orimligheter. Formalisera slutledningen och visa att den är oriktig genom att sätta in andra satser, alltså ge variablerna andra värden, så att det tydligare framgår att det är en felaktig slutledning!

(5) Analysera relationen "kusin till"!

(6) Och till slut den vanliga utvärderingsfrågan! Svårt eller lätt? Hur fungerar studiehandledningen, boken och övningarna? Hur viktigt tycker du att detta avsnitt är?

Nittonhundratalets filosofi

	HISTORIA	GEOGRAFISK UTBREDNING	UTGÅNGS- PUNKT	HJÄLP- VETENSKAPER	SYFTAR TILL	ANKLAGAS FÖR	ANKNYTNING TILL ANDRA	”KARTAN”	VIKTIGA NAMN
ANALYTISK FILOSOFI	Uppstod kring 1900 i opposition mot hegeliansk filosofi och idealism	England USA Skandinavien	Vetenskapen (värderingsfri, odogmatisk, förutsättningslös, mot spekulaton)	Matematik Naturvetenskap Språkvetenskap Psykologi Sociologi	Analys av detaljer Ingen heltäckande livsåskådning	Trivialitet Brist på engagemang Exklusivitet Ointressanta resultat Bara för fackmän	Logik, kunskaps- teori och semantik (nythomismen) Analys (existentialism) Kunskapsteori (marxism)	Noggrann iakttagelse och analys av detaljer men ingen överblick. Analys av ”karttecknen”.	Russell Moore Wittgenstein Carnap Ryle Popper
EXISTENTIALISM	Uppstod omkring 1850 i opposition mot hegelianismen	Frankrike Tyskland Danmark	Individen (den enskilda existensen) Konsten	Estetiska vetenskaper Konst Dramatik Skönlitteratur	Analys av detaljer Livsåskådning	Semantisk oklarhet Subjektivism	Individens villkor (nythomism) Alienation (marxismen) Analys (analytisk filosofi)	Suddig och fragmentarisk karta med hemmagjorda kartsymboler. Vänder sig till allmänheten	Kierkegaard (Nietzsche) Jaspers Heidegger Sartre
NYTHOMISM	Bygger på Thomas ab Aquinos (1200- talet) tolkning av Aristoteles. Katolska kyrkans officiella filosofi sedan 1879	Katolska länder (Frankrike, Italien, Tyskland, Kanada, Schweiz)	Kyrkan (religionen och det översinnliga)	Teologi	Totaluppfattning Livsåskådning	Dogmatism Intolerans Icke-filosofiska förutsättningar	Logik, kunskaps- teori och semantik (analytisk filosofi) Individens villkor (existentialism) Människan i samhället (marxismen)	Tolkar naturen efter en färdig karta och fyller i vissa detaljer	Maritain Gilson
MARXISM	Uppstod delvis ur hegelianismen omkring 1850	Gamla östblocket inkl Kina	Samhället (individen är underordnad kollektivet)	Nationalekonomi Sociologi Samhällsvetenskap Historia Politisk teori	Totaluppfattning Livsåskådning	Intolerans Dogmatism	Alienation (existentialismen) Människan i samhället (nythomismen) Kunskapsteori (analytisk filosofi)	Tolkar naturen efter en färdig karta och räknar med att naturen kommer att ändra sig. Hjälper till med förändringen.	Marx Engels Lenin Mao Tse Tung

NATIONELLT CENTRUM FÖR FLEXIBELT LÄRANDE

FILOSOFI B

Studieenhet 3

VETENSKAPSTEORI

Studieenheten omfattar kap 8 (s 219 – 249) samt kap9 (s 251, 254 – 260) i läroboken.

Det var en revolution för västerländsk kulturutveckling, när greker för 2 500 år sedan övergav religiösa förklaringsmodeller och började tänka ”vetenskapligt”. Den enskilde filosof som kom att få störst betydelse för utvecklingen var Aristoteles. Sedan dess har givetvis utvecklingen fortsatt och det har växt fram metoder och modeller för vetenskaper inom alla discipliner, från naturvetenskaper till humaniora. Det är detta som är ämnet för den här studieenheten.

När du skickat in svar på insändningsuppgiften bokförs du för 10 CSN-poäng om du har studiemedel och i vilket fall som helst får du en snabb återkoppling.

Du kan när som helst ta kontakt med läraren! Oftast går det bra att ringa mellan 08.00 och 16.00, men det enklaste är att skicka ett e-brev.

STUDIEHANDLEDNING

1 KOMMENTARER TILL LÄROBOKEN: KAP 8 VETENSKAPSFILOSOFI

Den hypotetiskt-deduktiva modellen är viktig. Den innebär ju en kombination av deduktion och induktion. Inslaget av induktion innebär ju att hypoteser aldrig kan verifieras; däremot kan de styrkas och närma sig sanningen. Att däremot falsifiera en hypotes kan ju ske väldigt fort! Man kan rädda en hypotes genom en s k hjälphypotes. Ett klassiskt exempel från astronomins historia:

Newtons allmänna gravitationsteori gjorde ju en enorm succé på 1700-talet och kunde tillämpas på område efter område. Bl a kunde planeternas banor förklaras med hjälp av tyngdlagen; de utövade helt enkelt dragningskraft på varandra. Man prövade testimplikationerna och det visade sig att planet efter planet uppförde sig exakt som den skulle göra enligt beräkningarna – ända tills man kom till Uranus! Där fanns en liten avvikelse. Man ställdes nu inför ett val: antingen måste man betrakta Newtons tyngdlag som falsifierad, eller också måste man förklara avvikelsen hos Uranus genom en hjälphypotes. Man valde naturligtvis det senare och antog att Uranus bana påverkades av en ännu inte upptäckt planet! Man kunde exakt räkna ut var den i så fall borde finnas. Sedan var det bara att leta och 1846 upptäckte man Neptunus, som fanns exakt där den borde finnas enligt beräkningarna. Den hypotes som hotades med falsifiering kunde inte bara räddas, utan i praktiken ytterligare stärkas genom denna lyckade hjälphypotes! (Sedan finns det en fortsättning: små störningar kunde tyda på ytterligare något som påverkade och 1930 hittade man också Pluto. Detta räckte inte riktigt som förklaring, men 1978 hittade man också Plutos måne.)

Observera att en hjälphypotes måste kunna undersökas! Skjuter man in en okontrollerbar hjälphypotes, t ex att en osynlig gud påverkar planeten, har man fört in ett s k ad hoc-antagande, dvs vidtagit en vetenskapligt sett otillåten åtgärd enbart i syfte att rädda en hypotes.

Semmelweis och barnsängsfebern är ett klassiskt exempel på en lyckad hypotesprövning. Jämför också med avnitten om Mills metoder (A-kursen sid 42 f) och nödvändiga och tillräckliga betingelser (sid 248f)!

Den logiska empirismen har spelat en mycket stor roll historiskt, men den är väl, i alla fall i sin ursprungliga form, i vissa avseenden överspelad numera. Den knöt emellertid ihop naturvetenskap med humaniora och gav filosofin en

naturvetenskaplig anknytning. Den var också till sin natur antimetafysisk och representerade en stor optimism. Man trodde helt enkelt att människan genom strikt tillämpning av logik och förnuft skulle kunna göra väldiga framsteg. Och inte minst vetenskapsteoretiskt representerar den ett stort steg framåt.

Liksom den logiska empirismen själv kom också en av dess frukter, behaviorismen, att spela en mycket stor roll och den har definitivt påverkat inte minst pedagogiken. Både den logiska empirismen och behaviorismen skärpte vetenskapernas metodkrav på ett nyttigt sätt; att sedan en del orimligheter efterhand slipats bort är en annan sak.

Under A-kursen mötte du några vanliga sanningsteorier (sid 33 f). Koherens-teorin har ju en tydlig koppling till två av kraven på en hypotes: rimlighetskravet och kravet på motsägelsefrihet. Dessutom med kravet på räckvidd! Hypotesen ska nämligen passa in i ett tidigare mönster av hypoteser, vara koherent med dessa. En annan av sanningsteorierna, den pragmatiska sanningsteorin, kan vi på samma sätt koppla ihop med kravet på fruktbarhet.

De logiska empiristernas dröm om en enhetsvetenskap kan jämföras med renässansens och upplysningens tro på människans förmåga till överblick och framsteg. För renässansens giganter gällde devisen ”inget mänskligt är mig främmande” och idealet var att kombinera naturvetenskapliga, humanistiska, fysiska och estetiska förmågor. Leonardo da Vinci var ju ett sådant universalgeni. Samma sak under upplysningstiden symboliserat av den stora encyklopedi man arbetade med, som skulle sammanställa all mänsklig kunskap. Men efter den logiska empirismens storhetstid har utvecklingen snarast gått i annan riktning: mot en allt större specialisering. Det ideal man nu strävar mot är att veta allt om ett litet område, i stället för lite om alla områden. (Belysande för detta är att ordet ”dilettant” – italienskt renässansbegrepp! – från början var något positivt, alltså veta lite om nästan allt, medan det nu är negativt och står för en klåpare, en som inte vet tillräckligt.)

Läroboken skiljer mellan lagar och teorier. Vi kan lägga till en tredje synonym: hypoteser. Ofta använder man dessa på så sätt att en någorlunda bestyrkt hypotes kallas teori, medan en mycket bestyrkt teori kallas lag. Dock är man inte alldeles konsekvent! Till lärobokens utläggning om Poppers krav på falsifierbarhet bör läggas en viktig distinktion. Naturlagar som Newtons tyngdlag och Einsteins relativitetsteori skiljer sig ju principiellt från t ex marxismens historieteori och Freuds djuppsykologiska teori. I en historieteori är ju induktionens roll en annan, den uttalar sig om framtiden. I Freuds teori handlar det snarast om problem med begrepp. Vitsen med att något är omedvetet är ju faktiskt att det inte kan konstateras!

Både Popper och Kuhn har betytt oerhört mycket för nutidens sätt att tänka! Man kan säga att de levererar var sin modell, precis som Freud försett oss med

en modell. Det kan vara intressant att jämföra Kuhns paradigbyten med Marx' modell för historisk utveckling! En modell är helt enkelt ett sätt att se något i ett större sammanhang, förklara enskildheter, göra något begripligt.

Den sk hermeneutiska cirkeln är en annan sak som numera genomsyrar tänkandet. Den här kursen är exempel på detta! De flesta filosofiska frågor har du naturligtvis en slags förståelse av. Genom att tillföra kunskap och reflektera och bearbeta frågan på olika sätt, t ex genom att diskutera den med andra, beskriver ju processen en hermeneutisk cirkel!

Jämför vad läroboken skriver om historieuppfattningar (s 248) med vad som ovan sagts om modeller! En historieuppfattning är ju helt enkelt en förklaringsmodell till historien! Ibland använder vi säkert olika modeller för att förklara olika händelser. Vissa försöker förklara allt, eller nästan allt, utifrån samma modell. Vad orsakade andra världskriget? Var det enskilda personer som Hitler? Var det idéer om raser och livsrum? Var det tysk revanschism efter ett ekonomiskt katastrofalt 20-tal? Var det resultatet av ett olyckligt slut på första världskriget?

Distinktionen mellan tillräckliga och nödvändiga villkor är viktig!

1.1 LÖSNINGSFÖRSLAG OCH KOMMENTARER TILL VISSA UPPGIFTER I LÄROBOKEN. (KAPITLET VETENSKAPSFILOSOFI)

Uppgift sid 225

Vi undersöker slutledningen! ”Om läkarkandidater undersöker kvinnorna, så ökar dödligheten. Läkarkandidaterna undersöker inte kvinnorna. Alltså ökar inte dödligheten.”

$$[(p \rightarrow q) \wedge \neg p] \rightarrow \neg q$$

Prövar vi med tabellmetoden finner vi att detta inte är en korrekt slutledning. Men samma sak gäller ju faktiskt den hypotes som visade sig vara korrekt! Men detta visar ju bara att hypoteser inte kan verifieras. Däremot falsifieras! Detta är en tillämpning av Mills metoder (s 42 f) och de kräver stor försiktighet vid tolkningen. (Jämför det skämtsamma exemplet ”När jag dricker konjak och vatten blir jag full; när jag dricker whisky och vatten blir jag också full; och det blir jag faktiskt också om jag dricker gin och vatten. Den gemensamma nämnaren, det jag ska undvika för att inte bli full, är vatten!”) Att dödligheten sjönk sedan läkarkandidaterna tvättat händerna i klorkalklösning före undersökning av de gravida kvinnorna styrker hypotesen om överförd smitta från obduktionsavdelningen, men alldeles säkert är det ju inte! Hypotesen är inte fullständigt verifierad! Här kan det vara idé att föra in distinktionen mellan nödvändiga och tillräckliga betingelser!

Uppgift sid. 228

I exemplet med Astrid Lindgren kan man definiera ”framgångsrik” i t ex sålda exemplar, översättningar till andra språk, utlåning på bibliotek, inkasserad royalty etc. Men observera att kvantitet är lättare att mäta än kvalitet! Mäter man på det här sättet blir kanske en författare av s k kioskdeckare av enkelt slag och tvivelaktig kvalitet också ”framgångsrik”. Det finns en risk att man inte tar hänsyn till sådant som inte kan uttryckas i siffror och därigenom kan man tappa en viktig dimension.

(Den andra uppgiften – om terapi mot depression – kommer längre fram som insändningsuppgift!)

Uppgift sid 230

(1) Om en vetenskapsman prutar på prövbarhetskravet hamnar han ju i ett intellektuellt träsk och öppnar dörren för magi, religion och övernaturliga förklaringar. (Många menar också att teologi därför inte har med vetenskap att göra!) Nu måste man emellertid ha lite andra krav i humanistiska vetenskaper än i naturvetenskap, men hypoteser måste i alla fall, som ett absolut minimum, kunna diskuteras på ett rationellt sätt. Rimlighetskravet är svårare, eftersom

det är så diffust. Ofta menar man just att en ny hypotes ska inordna sig i ett större system av hypoteser, men det kan ju i värsta fall fungera som en spärr för nytänkande. Historien är faktiskt full av exempel på forskare som blivit utskrattade – i värsta fall råkat riktigt illa ut! – för att de varit före sin tid. För inte så väldigt många hundra år sedan betraktades teorier som att jorden är rund och bara en del i universum, alltså inte medelpunkten, som både hädiska och löjliga.

(2) Enligt Ockhams rakkniv ska man föredra den enklaste av två i övrigt likvärdiga hypoteser. Lärobokens exempel visar att det inte alltid är så lätt att tillämpa den principen. Många faller för frestelsen att ensidigt samla belägg för den egna ståndpunkten och bortse från sådant som inte stöder den. Här måste en vetenskapsman vara objektiv, fördomsfri och förutsättningslös – och det är inte alltid så lätt.

Uppgift sid 241

Jag kan välja ett exempel från skönlitteraturen från min egen erfarenhet. Jag har läst Peter Høegs roman Fröken Smillas känsla för snö flera gånger. Varje gång har jag utgått från en ny förförståelse och kunnat uppleva texten på ett nytt sätt och upptäckt nya dimensioner. Första gången var jag koncentrerad på den yttre handlingen; jag läste boken huvudsakligen som en spänningsroman. Jag ville se ”hur det slutar”. Andra gången visste jag det och kunde se mera till budskapet och underliggande, inre handlingar. Tredje gången var det språket och sättet att berätta och beskriva som fördjupade upplevelsen. Fjärde gången upptäckte jag sådant jag inte sett tidigare – kanske därför att jag visste vad jag skulle leta efter. Det finns böcker man inte bara *kan*, utan kanske t o m *bör* läsa flera gånger! I alla fall menar jag det. Hellre en kvalitativt riktigt bra upplevelse av en bok än mera ytliga upplevelser av flera. (Men det är min åsikt!) Sedan finns det förstås böcker som är tämligen endimensionella, böcker som inte ger något ytterligare hur många gånger man än läser om dem. Men de klassikerna tål omläsningar!

2 KOMMENTARER TILL LÄROBOKEN: Kap 9 FILOSOFI OCH SPRÅK II

Filosofi kan bedrivas på olika sätt. Den analytiska filosofin har dominerat i England, USA och Skandinavien under 1900-talet. (Även om Danmark också haft en stark dragning till existentiell filosofi genom Kierkegaard!)

Analytiska filosofer har ibland talat om sin egen filosofi som ”den vetenskapliga filosofin” och de har tagit avstånd från metafysik och spekulativ filosofi. Den logiska empirismen är ju ett viktigt utskott på den analytiska stammen! De har anklagat den marxistiska filosofin och den katolska kyrkans officiella filosofi, nythomismen, för bl a dogmatism. Existentiell filosofi har anklagats för begreppsoklarhet. På nästa sida ser du en schematisk översikt över 1900-talets västerländska filosofi med tonvikten lagd vid seklets förra del.

Inställningen till Wittgenstein har länge varit ganska sval i Sverige, medan t ex finländska filosofer påverkats mycket mera av honom. Nu finns det emellertid tecken på en öppnare attityd i Sverige. Wittgenstein är svår och kräver tid, men det mesta tyder på att han historiskt kommer att framstå som en av giganterna i filosofins historia. Knappast någon har lika starkt som han pekat på språkets betydelse och begränsningar. Filosofiska undersökningar finns faktiskt att tillgå i svensk pocket! De korta, aforistiska satserna i den torde räcka livet ut för de flesta människor! Frågan är om Wittgenstein leder filosofin in på nya, fruktbara vägar eller in i en återvändsgränd där det är stopp.

3   INSÄNDNINGSUPPGIFTEN

(1) Hur förhåller sig ”syre” till ”liv” och ”konsumtion av ett kilogram arsenik” till ”dödens inträde”? Uttryck förhållandena i nödvändiga och tillräckliga betingelser!

(2) Antag att du ska göra en undersökning om en viss terapiforms effektivitet vad gäller att bota depression. Vilka konkreta krav skulle en behavioristisk forskare ställa på en sådan undersökning?

(3) Du har läst om Poppers kritik av Freuds psykoanalys. Antaganden om existensen av något omedvetet kan ju varken verifieras eller falsifieras, och därmed handlar det inte om vetenskap, menar Popper. Kan det finnas andra skäl att fortsätta arbeta med Freuds teori?

(4) Empiristen David Hume skriver så här i slutet av 1700-talet:

När vi tar i vår hand en bok vilken som helst, /- - / låt oss fråga: ”Innehåller den något abstrakt resonemang om kvantitet och tal?” Nej. ”Innehåller den något experimentellt resonemang om faktiska förhållanden och existens?” Nej. Kasta den då i lågorna, ty den kan inte innehålla något annat än sofistisk och villfarelse.

Vilken vetenskapssyn hade Hume? Håller du med honom? Motivera svaret genom ett resonemang!

(5) I samband med vetenskapliga framsteg har det alltid funnits olyckskorpar som varnat. Det gäller t ex kärnkraften och problemet med säker förvaring av utbränt kärnbränsle under hundratals år. (Det gäller f ö också distansutbildning via Internet!) Dessa olyckskorpar har ofta mötts av ett motargument: ”Så där har vissa alltid sagt! När ångloket introducerades för passagerartrafik varnade många för att människokroppen inte skulle klara hastigheter på uppåt 50 km/tim utan att ta skada. De hade ju fel! Det du nu säger är lika fel!” Diskutera detta argument med hjälp av dina kunskaper om induktion!

(6) Skriv till slut ner några synpunkter på denna studieenhet! Hur fungerar lärobok och studiehandledning? Är detta moment lätt eller svårt? Vilka delar behandlas för ytligt, enligt din mening? Har du några förslag till ändringar?

FILOSOFI B

Studieenhet 4

FÖRDJUPNING

Studieenheten omfattar ett valfritt ämnesområde (av tre möjliga) i kap 5 (s 105 –142) i läroboken.

Avslutningsvis ska du nu få möjlighet att fördjupa dig inom ett område. Du får välja mellan tre:

- (1) Feminism – ett verkligt aktuellt ämne! Det är ju först under de senaste decennierna detta kommit att bli en stridsfråga. Inom område efter område aktualiseras genusperspektivet.
- (2) Marxismen kom nästan att tidvis dominera tänkandet under vissa perioder av 1900-talet. Efter kommunismens fall kring 1990 blev den plötsligt inte längre på modet. Men vad innebär det marxistiska tänkandet på gott och ont och vilka outplånliga spår har det avsatt?
- (3) Idrott och filosofi är det tredje ämnesområdet. Det går ju att lägga en filosofisk aspekt på nästan allt och en hel del har faktiskt skrivits om just detta.

Du ska alltså välja ett av dessa områden för din fördjupning! Sedan orienterar du dig i ämnet genom att läsa läroboksavsnittet och formulerar sedan din frågeställning. Först därefter är det dags att gå till kompletterande litteratur och skaffa material. Till slut disponerar du ditt material, skriver ut det och skickar in det. Resultatet av din fördjupning ska bli ett PM på tre – fem sidor. Det ger ytterligare 10 CSN-poäng.

Du kan när som helst ta kontakt med läraren! Oftast går det bra att ringa mellan 08.00 och 16.00, men det enklaste är att skicka ett e-brev.

STUDIEHANDLEDNING

Observera att du ska välja ett av de tre arbetsområdena för fördjupningsuppgiften! I läroboken hittar du hänvisningar till texter i en antologi. Den heter Levander – Westman: Filosofins värld, 2 uppl 2002 (Almqvist & Wiksell) och den hittar du förhoppningsvis på ett bibliotek!

1 KOMMENTARER TILL LÄROBOKEN: AVSNITTET FEMINISM

Ebba Witt-Brattström, litteraturprofessor vid Södertörns högskola och känd feminist, har i ett sammanhang förklarat feminismen så här:

Feminism är att se att det finns två olika tolkningar av verkligheten – och av litteraturen – och att männen tagit sig tolkningsföreträdet, men det finns naturligtvis män som tänker feministiskt och kvinnor som inte gör det.

Som filosof är det ganska lätt att iaktta en viss ödmjukhet inför verklighetens problem och erkänna att det ligger mycket i detta konstaterande. Historiskt sett har män med stor framgång förtryckt kvinnor; perioder då kvinnor accepterats som närmast jämlikar är få och korta. Vid ett kyrkomöte på 300-talet i den unga kristna kyrkan röstade man t o m med om kvinnan skulle betraktas som en mänsklig varelse, alltså äga en gudomlig själ, och frågan avgjordes först med utslagsröst till kvinnans förmån! Män har dikterat reglerna och kvinnor har fått konkurrera med männen på männens villkor. Ännu i början av 1900-talet mätte man skallens omfång och konstaterade att kvinnans hjärna till storleken mera påminde om gorillans än om mannens. (Det var fransmannen Gustave Le Bon som konstaterade detta.) Lagstiftningen särbehandlade kvinnan. I svensk lagstiftning ägde män rätt att äga sin hustru till 1864. Först 1874 blev ogifta kvinnor myndiga, medan gifta fortfarande hade mannen som förmyndare. År 1919 fick kvinnor rösträtt och 1921 blev också gifta kvinnor myndiga. Först 1927 fick kvinnor rätt att gå statliga läroverk, 1935 införs lika stor folkpension för män och kvinnor ("Vad ska kvinnor ha pengar till? De röker inte, de super inte och fruntimmer är de själva!" låter Albert Engström Kolingen säga.) och det dröjde till 1950 innan man och kvinna delade förmyndarskapet för de egna barnen. Även om lagstiftningen utjämnats är som bekant fortfarande män gynnade lönemässigt.

Läroboken visar klart på olika feministiska hållningar. Många av dessa är inte alls förenliga.

1.1 FÖRSLAG TILL FORMULERING AV UPPGIFTEN

I läroboken hittar du två förslag till frågeställning:

- (1) Det första ämnet innebär att du väljer en form av feminism, t ex radikalfeminism, presenterar och utvecklar den samt argumenterar för den och mot andra former.
- (2) Nästa ämne skulle kunna formuleras: Arv eller miljö? En intressant bok i det sammanhanget är Moir – Jessell: BrainSex som kom i svensk översättning 1992.
- (3) Ett tredje förslag. Ta kontakt med samtliga riksdagspartier och sammanställ och jämför partiernas syn på feminism! Vad grundar de sin hållning på? Förekommer argument?
- (4) Du kan också utgå från en bok eller en text och kritiskt granska den. Den i läroboken nämnda Hon & Han. Födda olika av Robért – Uvnäs-Moberg kan vara mycket givande också ur ett vetenskapsteoretiskt perspektiv!

Också andra ämnesval finns förstås, men förankra i så fall idén hos läraren först!

Du måste förstås läsa lite mera än de få sidorna i läroboken inom ämnet för att få material till ditt PM. Du anger det material du använt i ditt PM!

2 KOMMENTAR TILL LÄROBOKEN: AVSNITTET MARX – EN POLITISK FILOSOF

Marxismen är aktuell inom många olika filosofiska discipliner. Du har mött den i samband med historiefilosofin och verklighetsuppfattningarna. Många filosofer framstår som renodlade teoretiker och deras idéer har kanske inte alls eller på sin höjd indirekt kommit att avspegla sig i samhället. Med Marx är det annorlunda! Med direkt hänvisning till hans ideologi har flera samhällen vuxit fram, t ex Sovjetunionen och Kina. Sovjetstatens upplösning och fall gav också hela marxismen vanrykte.

Marxismen har emellertid satt stora och viktiga avtryck i vårt nuvarande samhälle. Det är lätt att formulera ämnen i anslutning till detta. Litteratur finns i massor!

2.1 Förslag till formulering av uppgiften

- (1) Det kommunistiska samhället ligger ju långt i framtiden; det fungerar som en utopi. En uppgift skulle vara att jämföra denna utopi med andra, t ex Platons idealstat eller kristendomens. Vad finns det för likheter? Vad finns det för skillnader?
- (2) En annan uppgift kan vara att jämföra ”rättvisa” hos Marx, Nozick och Rawls. Kanske kan man dra in det kristna rättvisebegreppet också.

3 KOMMENTAR TILL LÄROBOKEN: AVSNITTET IDROTT OCH FILOSOFI

Det finns en gammal historia om en kinesisk filosof som besökte västerlandet. Hans värdar tog med honom på en idrottstävling och han tittade förundrat på några män som sprang runt en arena. När de slutade springa började publiken ropa och applådera av upphetsning. Varför ropar alla? frågade kinesen. De ropar av glädje därför att en av männen som löpte lyckades springa en mil tre tiondels sekunder snabbare än någon någonsin gjort förut! svarade värden. Mycket intressant, sade kinesen. Och vad ska han göra med den tid han tjänade in?

Visst är det en intressant historia? Om inte annat visar den hur kulturellt betingat vårt sätt att se faktiskt är. Och inte nog med det – vi förefaller att vara inkonsekventa också. Samtidigt som vi hyllar jämlikhet och strävar efter att utjämna klasskillnader accepterar vi elitism på idrottens område som en självklarhet. Vi drar oss inte ens för att öppet håna förlorarna! I alla fall förekommer detta. Men skulle någon kunna tänka sig att håna uteliggaren för att han inte är rik?

Hur ser vi på dopning – och vad är dopning? Blodtransfusioner av eget blod är otillåtet, men att långa perioder vistas och träna på hög höjd eller bo i ett konstlat höghöjdshus är fullt tillåtet. Att bygga upp muskler med hjälp av tillväxthormon är förbjudet, men det är fullt tillåtet att göra det med hjälp av vikter och rörelser. Dessutom är det ju så att vem som helst kan inte träna upp sig till elitnivå – man måste ha de rätta generna.

Under antiken talade man om kropp *och* själ, men med kristendomen kom ett förakt för kroppen. Numera förekommer också en kroppsfixering som samtidigt innebär en nedvärdering av s k andliga värden. Visst kan detta ge upphov till filosofisk reflektion och analys!

3.1 Förslag till formulering av uppgiften

Du kan antingen göra en slags argumentöversikt över ämnet i stort, alltså både argument för och emot, och granska dem, eller också avgränsa en fråga, eventuellt utgå från och granska en text. Läroboken har ju två exempel på frågeställningar, dels den om elitidrott och dels den om idrotten och samhället. Likaså tar läroboken upp två infallsvinklar: den effektetiska och den om idrottens eventuella värde.

Förutom texter i antologierna *Filosofins värld* och *Är idrotten fri?* kan jag påminna om att den gamle arbetarförfattaren Ivar Lo-Johansson redan på 1930-talet skrev en bok ("Jag tvivlar på idrotten") i vilken han angrep idrottsrörelsen. Naturligtvis är det ett bra ämne att göra en översikt och analys av hans argument i den boken!

När du arbetar med en sådan här frågeställning ska du givetvis vara noggrann med den semantiska och logiska analysen, göra distinktioner, definiera begrepp etc!

NATIONELLT CENTRUM FÖR FLEXIBELT LÄRANDE

FILOSOFI B

ORDFÖRKLARINGAR

Liksom inom alla ämnesområden finns det många termer och fackuttryck inom filosofin. Många av dem används också i vidare sammanhang och är därför bra att känna till. Här följer en alfabetiskt uppställd förteckning av vanliga begrepp med kortfattade förklaringar. Du kan använda det som uppslagsdel men också – i valda delar! – för repetition.

Ad hoc-antagande

När en vetenskaplig hypotes hotar att falsifieras genom att man gör en observation som inte stämmer med hypotesen, finns alltid frestelsen att göra ett s k ad hoc-antagande, dvs skjuta in en förklaring som endast gäller den avvikande observationen – allt i syfte att rädda huvudhypotesen.

Agnosticism

Kunskapsteoretisk agnosticisk innebär att man förnekar kunskapens möjlighet. Andra ståndpunkter är dogmatism ("kunskap är möjlig") och skepticism ("vi kan inte veta om kunskap är möjlig").

Inom religionsfilosofin däremot hävdar en agnostiker att vi ingenting kan veta om guds existens. Den som hävdar att gud existerar är teist, medan den som förnekar guds existens är ateist.

Det är besvärligt med främmande ord – i synnerhet när de har olika betydelse i olika sammanhang. Bertrand Russell berättar i sina memoarer om när han skulle sättas i fängelse för vapenvägran under första världskriget. Vakten som skulle skriva in honom fyllde i alla personuppgifter i ett formulär. På frågan "religion" svarade Russell "agnostiker". Vakten suckade då och sade: "Ja, ja, det finns så många olika religioner och ni kallar er olika saker, men det är nog i grunden samma gud ni alla tror på."

Allmänbegrepp

Summan av de bestämningar som utmärker en klass av föremål, t ex de egenskaper som utmärker en triangel eller en människa, kallas allmänbegrepp. Ett begrepp har ett innehåll ("konnotation") och ett omfång ("denotation"), dvs en betydelse och ett antal element som betecknas med begreppet. Allmänbegreppen har spelat en betydelsefull roll i filosofins historia. Det var t ex dessa som ledde Platon till föreställningen om en idévärld. Under medeltiden var allmänbegreppen ("universalia") i centrum för en häftig filosofisk och teologisk strid: universaliestriden. Sådana viktiga teologiska dogmer som arvsynden och treenighetsläran kunde nämligen tolkas olika beroende på hur man ställde sig till allmänbegreppens ställning. Platons ståndpunkt, att allmänbegreppen finns som idéer före de individuella tingen, kallades platonsk begreppsrealism. Aristoteles uppfattning att allmänbegreppen finns i tingen som en väsensbestämmande form kallades aristotelisk begreppsrealism. En tredje ståndpunkt, att allmänbegreppen uppstår efter tingen som en abstraktion, kallades konceptualism. Ett totalt förnekande av allmänbegreppen slutligen, nominalism, var en fjärde ståndpunkt. Nominalisterna hävdade att det finns bara enskilda ting. Nominalister riskerade att fördömas som kättare av den katolska kyrkan under medeltiden.

Altruism

Inom etiken motsatsen till egoism. Egoisten tänker på sig själv, medan altruisten i första hand tänker på andra. En tredje möjlig ståndpunkt är etisk

universalism, som innebär att man tänker både på sig själv och andra.

Argument

Ett argument är ett skäl för en tes. Om tesen i en argumentation är ett sakpåstående är alla relevanta argument för tesen också sakpåståenden. Argumentationen blir ju då en logisk bevisföring, även om kanske vissa argument är underförstådda. Om tesen är någon form av ateoretisk sats, måste emellertid minst ett argument vara ateoretiskt. Även om man inte strikt kan bevisa något i en sådan argumentation är det ändå inte fruktlöst; man måste emellertid vara enig om de ateoretiska satserna. Av teoretiska argument kräver man två saker: korrekthet och relevans.

Apatheia

Stoikernas livsideal: det sinneslugn som uppstod hos människan sedan hon gjort sig fri från alla lidelser. Idealet är att sätta sig över, bli likgiltig för, både lust och smärta. Det svenska ordet "apati" har som bekant en annan klang.

Ataraxi

Epikuréernas livsideal, "själens ro".

Auktoritetstro

En av de vanligaste grunderna för kunskap. Man måste naturligtvis vara kritisk till auktoriteter för att inte riskera att hamna i en osjälvständig dogmatism. En auktoritet måste ju i sin tur ha goda skäl för sin kunskap! En auktoritet har vidare alltid ett auktoritetsområde; utanför detta är han ingen auktoritet. Se alltså upp när TV-nyheterna låter den kände nationalekonomen eller militären uttala sig "som expert" om lite av varje! Eller när en kändis gör reklam för olika varor!

Axiom

En grundläggande sats som betraktas som självklar; något som inte behöver bevisas. I exempelvis Euklides geometri finns ett antal axiom med vilkas hjälp man på deduktiv väg härleder ett antal teorem. Ett sådant axiom är "den kortaste vägen mellan två punkter är en rät linje". Andra axiom är de s k tankelagarna. I dagligt tal menar man med axiom ungefär något självklart, något som inte behöver bevisas.

Buridans åsna

Jean Buridan var en fransk medeltidsfilosof som dog omkring 1350. Han är känd för sina tankar kring viljans frihet. "Buridans åsna" är ett exempel som (felaktigt) tillskrives honom: Om en åsna utsätts för två frestelser som är exakt lika starka (två lika stora höttappar t ex) kommer den att svälta ihjäl, eftersom den dras lika starkt åt båda hållen och därför inte kan välja någon av höttapparna.

Cirkeldefinition

Om det som ska definieras ingår i själva förklaringen talar vi om cirkeldefinition. Exempel på en sådan är om jag definierar ”logik” som ”läran om logiskt korrekta resonemang”. På samma sätt kan man tala om cirkelbevis i detta fall: ”Gud existerar, för det framgår av Bibeln, och Bibeln är korrekt på denna punkt eftersom den är Guds ord”.

Deduktion

Vid deduktiv slutledning sluter vi från (säkra) satser, t ex axiom, till en ny sats som följer av de förra, premisserna. Problemen med deduktion är två: dels måste premisserna vara sanna (och det kan ibland vara svårt att fastställa), dels får man ju ingen ny kunskap, dvs ingen ny kunskap utöver vad som redan ligger i premisserna. Det man får är en nyformulerad kunskap, men det kan naturligtvis vara nog så intressant. Fördelen är emellertid att kunskapen är säker, förutsatt att premisserna är sanna och slutledningsmönstret korrekt. Vid induktiv slutledning sluter jag från (säkra) satser, t ex observationer, till förmodade framtida fall. Jag får visserligen ny kunskap – men den är ju aldrig med visshet säker. Jag kan inte vara säker på att solen går upp också i morgon!

Att människan – alltså även jag – är dödlig kan jag sluta mig till induktivt; hittills har, vad jag vet, alla människor dött och därför sluter jag mig till att även jag med största sannolikhet kommer att dö en dag. Men att slutsatsen är hundra procentigt sann vet jag ju inte förrän jag verkligen dött!

En deduktiv slutledning är däremot följande: ”Alla människor är dödliga. Jag är en människa. Alltså är jag dödlig.” Slutsatsen är hundra procentigt sann – om premisserna är sanna. (Och enda sättet att bevisa den första premissen är ju genom induktion ...)

Definition

Att ”definiera” betyder ordagrant att ”avgränsa”. Det som ska definieras kallas *definiendum* och förklaringen *definiens*. En definition har således följande form:

$$\text{definiendum} =_{\text{def}} \text{definiens}$$

Det finns många sorters definitioner för olika syften:

- (1) Den *stipulativa* definitionen är ett förslag till språkanvändning; den är språkbruksbestämmande: ”’Ungkarl’ betyder i det följande ’man som inte är och aldrig har varit gift’”. En sådan definition är inte sann eller falsk; däremot kan den naturligtvis vara lämplig eller olämplig. Observera att detta förslag innebär att även en sambo kallas unkarl!
- (2) En *lexikalisk* definition är språkbruksbeskrivande; den förklarar ett (svårt) ord genom att ge en synonym: ”En velociped är en cykel”. Dessa definitioner är naturligtvis sanna eller falska.
- (3) Detsamma gäller *analytiska* eller *explikativa* definitioner. De är språkbruksförklarande: ”en triangel är en tresidig, rätlinjig, sluten figur”.
- (4) En *operationell* definition anger en procedur, en empirisk metod, som kriterium för termens användning. Således kan ”syra” definieras som ”det som färgar ett blått lackmuspapper rött”.
- (5) En *ostensiv* definition är utpekande; man ger helt enkelt ett exempel: ”en kommod är en sådan där möbel”.

En bra definition ska vara adekvat, dvs den får varken vara för vid (”rektangel är en figur där motstående sidor är parallella”), för trång (”ett däggdjur är ett ryggradsdjur som föder levande, pälsklädda ungar”) eller både för vid och för trång. Den får heller inte gå i cirkel (”en officer är en militär ämbetsman av officers grad”) eller vara negativ (”en lärare är en person som inte är elev”).

Deontisk logik

En logik som behandlar de logiska relationerna mellan satser som uttrycker att något ”får”, ”icke får”, ”bör”, ”är tillåtet” ”förbjudet” etc. Det är alltså försök att studera värdesatsernas logik.

Deontologisk etik

Detsamma som pliktetik. En handling är rätt – oberoende av sina effekter – därför att den är i enlighet med en gällande plikt.

<i>Determinism</i>	I vid mening betyder detta att varje händelse är orsaksbunden. Motsatsen är indeterminism. En teori som säger att skeenden inte bara är orsaksbundna utan också förutbestämda kallas fatalism. Ofta används determinism i en trängre betydelse: viljan är inte fri, eftersom varje handling har en orsak. Ett problem kan då uppstå: kan man ställa någon till (moraliskt) ansvar om han inte har frihet att välja handling?
<i>Dialektik</i>	Hos Platon är det metoden att genom samtal överbrygga motsättningar och nå fram till kunskap om idéerna. Hos Aristoteles handlar det snarast om en del av logiken. Hos Kant är det den transcendentala dialektikens uppgift att avslöja de motsättningar förnuftet leder oss in i. Kant talar om tes och antites men inte syntes. Det gör däremot hans efterföljare, de romantiska filosoferna Fichte och Schelling. Hegel gör denna dialektik känd i form av utvecklingsschemat tes – antites – syntes, som han applicerar på utvecklingen, i synnerhet historien. Detta utvecklar sedan Marx i sin berömda dialektiska materialism.
<i>Distinktion</i>	När jag tittar på väggen i mitt rum är det jag förnimmer en mängd enskilda intryck, så som sinnesdata, och det är endast tack vare min förmåga att föra samman dessa till grupper, gestalter och figurer jag kan ”se” något. Jag kan föra samman vissa sinnesdata till en tavla, andra till en gardin, åter andra till en smutsfläck. Detta är en form av distinktion; man skiljer vissa saker från andra saker. Överför vi detta på abstrakta begrepp inser vi att samma sak gäller här. Ett exempel: Satser varierar till formen, men det är först när vi hittar sätt att gruppera dem med hjälp av distinktioner som vi får ett grepp om dem. Vi kan således dela in dem i teoretiska och ateoretiska satser, de senare i värdesatser, normativa satser och befallningar etc. Att göra en distinktion resulterar ofta i en aha-upplevelse; man har tagit ett viktigt steg framåt; man förstår mera, ett mönster framträder.
<i>Dogm</i>	En dogm är en lärosats. Inom teologin talar man om dogmer som trossatser som inte kan (eller får) betvivlas. Inom filosofin menar man med dogm ofta något som påstås gälla utan grund, något obevisat. Således anklagas ofta marxismen för dogmatism av t ex analytiska filosofer. Jfr axiom!
<i>Dogmatism</i>	I kunskapsteorin en ståndpunkt som hävdar att vi kan ha kunskap. De andra ståndpunkterna är skepticism (”vet inte”) och agnosticism (”nej”). I vidare mening är dogmatism att envist tro på obevisade lärosatser. Både religiösa företrädare och t ex marxister har beskyllts för dogmatism i denna bemärkelse. Jfr dogm!

Drömargumentet

En kinesisk filosof, Chuang-Chou på 300-talet f Kr och således ungefär samtida med Platon, formulerar det skeptiska drömargumentet på följande sätt:

En gång drömde jag, Chuang-Chou, att jag var en fjäril, en fladdrande fjäril, muntert följande min instinkt. Jag visste inte att jag var Chou. Plötsligt vaknade jag, och med en chock var jag Chou. Nu vet jag icke, om jag är Chou, som drömde att jag var en fjäril, eller om jag är en fjäril, som drömmer att jag är Chou.

Den spanske 1600-talsdramatikern Calderon har skrivit ett helt drama om detta skeptiska argument: Livet en dröm. Ur det kan citeras:

Ty om det en dröm blott var
vad jag klart som dagen såg
prakt och glans och truppers tåg,
då är det som nu jag ser
drömmar blott och intet mer
om jag också vaken låg.

Intet verkligt är oss givet
ty en dröm är hela livet
själva drömmen drömmar bara.

Motivet finns också på flera ställen hos Shakespeare och Edgar Allan Poe har en känd dikt med titeln "A dream within a dream".

En extrem variant av drömargumentet brukar kallas *solipsism*. Det innebär att endast jag själv och mina föreställningar existerar. Kan man vederlägga en sådan uppfattning? Descartes har också ett intressant skeptiskt argument, det s k deus-deceptor-argumentet: Det är inte säkert att ens en analytisk sats som "en triangel har tre sidor" är sann, för det kan ju finnas en bedräglig Gud som lurar oss hela tiden!

Dualism

En ståndpunkt som innebär att det finns två principer mellan vilka det kan finnas en viss spänning. Ljus och mörker, man och kvinna, gott och ont, yin och yan, kropp och själ som två principer är exempel på dualistiska uppfattningar. Den västerländskt-kristna uppfattningen är således dualistisk. Motsatsen är monism – läran att det bara finns en enhet. Demokritos materialism och Berkeleys idealism är exempel på monistiska teorier. En tredje möjlig ståndpunkt är pluralism.

Effektetik

Detsamma som teleologisk etik eller konsekvensetik. En handling är rätt beroende på sina effekter.

<i>Egenvärde</i>	Att något har värde för sin egen skull, inte bara som medel till något annat. Motsatsen är instrumentellt värde. Lust anser många filosofer är ett egenvärde, medan t ex god mat är ett instrumentellt värde, eftersom dess värde ligger i att det leder till lust. Pengar är rimligen ett instrumentellt värde – utom möjligen för Joachim von Anka, som rullar sig i dem ...
<i>Egoism</i>	Att tänka på sig själv. Etiken skiljer mellan psykologisk egoism (alla väljer faktiskt det som är fördelaktigast för dem själva) och etisk egoism (alla bör handla så att det egna bästa främjas). Även om den psykologiska egoismen är en korrekt teori (vilket nog kan ifrågasättas), kan man från den aldrig sluta till den etiska egoismen. Man kan logiskt aldrig sluta från ”vara” till ”böra”. Se vidare altruism.
<i>Ekosofi</i>	Filosofisk skola som växte fram från mitten av 1900-talet med norrmannen Arne Næss som mest kända företrädare. Ekosofin betonar att allt levande – både människa, djur och natur – hör samman och har egenvärde.
<i>Empirism</i>	Kunskapsteoretisk ståndpunkt som innebär att kunskapen har sin källa och grund i erfarenheten. Motsatsen är rationalism. Berömd är John Lockes liknelse om själen som en ”tabula rasa” (renskrapad vaxtavla).
<i>Estetik</i>	”Läran om det sköna”, alltså ”konstfilosofi”.
<i>Etik och moral</i>	Etik är ett grekiskt ord (ethiko’s – ”det som har att göra med sederna”) och moral ett latinskt (mos – ”sed”). Att säga ”etik och moral” skulle således vara exempel på en sk tautologi. Vissa vill dock skilja mellan enskilda handlingar och individer (moral) och system av värderingar (etik). Då skulle det vara en skillnad mellan ”Andersson saknar etik” och ”Andersson saknar moral”. I det första fallet påstår vi att Andersson saknar ett genomtänkt värderingssystem, i det andra fallet att Andersson uppträder omoraliskt eller amoraliskt. De flesta politiker avser knappast någon skillnad, utan upprepar ”etik och moral” som ett mantra, lika tanklöst som de talar om t ex ”skola, vård och omsorg”, ”lag och ordning” eller ”frihet, rättvisa och solidaritet”.
<i>Existentialism</i>	Viktig filosofisk riktning under 1900-talet i främst Tyskland och Frankrike med rötter i 1800-talet (Kierkegaard och Nietzsche). De mest kända företrädarna är Heidegger, Jaspers och Sartre. Existentialismen har spelat en

stor roll också som livsåskådning och har bildat underlag för stor konst och litteratur.

Falsifiera

Att bevisa att en sats är falsk. Inom vetenskapsteorin kräver man ofta att en hypotes ska vara falsifierbar, dvs man ska i princip kunna ange vad som krävs för att hypotesen ska kunna falsifieras. Se också verifiera!

Falsk logik

En vanlig form av falsk slutledning bygger på att ett av begreppen uppträder i två olika betydelser. Följande exempel kommer från en engelsk 1800-talslogiker, W S Jevons:

Alla kriminalhandlingar bör straffas enligt lagen.
Åtal för stöld är en kriminalhandling.
Alltså bör åtal för stöld straffas enligt lagen.

Att resultatet blir konstigt i denna slutledning är ju uppenbart. Detta beror på att ett av begreppen, "kriminalhandling", uppträder i två betydelser; först är det "kriminell handling" och sedan "handling som har att göra med kriminalitet". Detta kallas också "fyrttermsslut", eftersom vi egentligen har fyra termer i stället för tre i slutledningen, även om två av dem ser lika ut. På detta sätt kan man naturligtvis bevisa precis vad som helst.

Stora delar av medeltidens filosofi, skolastiken, har likaså fått ett oförtjänt dåligt rykte för konstiga tillämpningar av logiken. En drift med detta hittar vi i Ludvig Holbergs komedi Erasmus Montanus. Den högfärdslärde studenten Rasmus Berg (som har latiniserat sitt namn till Erasmus Montanus) kommer hem till byn och trycker ner sin omgivning med hjälp av den logik han lärt sig vid universitetet. Han "bevisar" således att hans egen mor är en sten på följande sätt:

En sten kan inte flyga.
Mor kan inte flyga.
Alltså är mor en sten.

Modern brister då i gråt, för hon känner hur kylan börjar krypa uppför benen, men då bevisar sonen raskt att hon inte är en sten:

En sten kan inte tänka och tala.
Mor kan tala.
Alltså är lilla mor ingen sten.

Här ligger bristerna inte i semantiken, utan i logiken. Det finns både korrekta och inkorrekta slutledningsmönster. För de förra gäller att om premisserna är sanna är också slutsatsen med nödvändighet sann. I en korrekt slutledning ska man kunna sätta in vilka värden som helst för variablerna. Men observera att en kritisk punkt naturligtvis är "översättningen" från språk till symboler!

Redan under antiken beskylldes sofisterna för att använda språket och logiken

på ett vilseledande sätt.

Fatalism

En extrem form av determinism som hävdar att allt är förutbestämt (ödesbestämt). Fatalism uppträder – i alla fall teoretiskt – hos både astrologer och kristna (predestinationsläran), men frågan är om man i praktiken kan leva som konsekvent fatalist? Det skulle innebära att man t ex aldrig behöver se sig för när man korsar en gata; har ödet bestämt att jag ska bli överkörd blir jag ju det oavsett vad jag själv gör. (Övertygade fatalister borde i alla fall inte få ha körkort!)

Fenomenalism

Innebär att allt kan reduceras till förnimbara fenomen. En fenomenalist som Berkeley menade både att förnimbara fenomen (sinnesdata) är det enda vi kan ha kunskap om och att också det vi kallar yttervärlden är samlingar av sinnesdata. En modern form av fenomenalism (t ex Rudolf Carnap) hävdar att alla satser om materiella ting kan reduceras till satser om sinnesdata.

Fenomenologi

Filosofisk riktning i början av 1900-talet knuten till Edmund Husserl. Inom fenomenologin försöker man bli beskriva tingens ”väsen” i stället för det tillfälliga. Husserl har påverkat både t ex Heidegger och Sartre.

Grottniknelsen

En berömd liknelse i Platons dialog Staten. För att åskådliggöra skillnaden mellan idévärlden och sinnevärlden ger Platon bilden av en grotta. Människor är fjättrade i grottan så att de bara kan se grottans vägg, inte öppningen som de har bakom sig. Bakom dem finns en låg mur och på den rör sig gestalter. De fjättrade människorna kan bara se skuggbilderna av dessa på grottans vägg, aldrig de riktiga gestalterna. På samma sätt, menar Platon, kan vi bara förnimma den ofullkomliga och obeständiga sinnevärlden, som är som en skugga av den riktiga världen, idévärlden. Bara filosofen har kunskap om idévärlden. (I våra dagar hade Platon kunnat ta vissa moderna barn som exempel: de tillbringar nästan all sin tid framför videon eller dataspelet och riskerar att identifiera denna cybervärld med den ”riktiga” världen!)

Gudsbevis

Genom tiderna har många, många bevis för Guds existens lagts fram.

Descartes gudsbevis är rationalistiskt. Det kan formuleras så här:

- (1) Jag existerar. (I och med att jag kan betvivla denna sats bevisar jag att den är sann, eftersom tvivel förutsätter att någon hyser detta tvivel. Denne någon är jag.)
- (2) Kriteriet på att sats (1) är sann är att den är så logiskt klar och tydlig.
- (3) Varje sats som är lika logiskt klar och tydlig som sats (1) måste vara sann.
- (4) Satsen ”ingenting kan uppstå ur intet” uppfyller kriteriet och är således sann.
- (5) Detsamma gäller satsen ”En orsak äger samma mått av realitet som sin verkan”.
- (6) Jag har en gudsidé i mitt medvetande.
- (7) Denna gudsidé måste ha uppstått ur något enligt sats (4) och orsaken till gudsidén måste vara lika verklig som själva gudsidén enligt sats (5).
- (8) Den faktiska idén om en fullkomlig gud måste komma från den fullkomlige guden själv. (Något ofullkomligt kan inte ge upphov till något fullkomligt.)
- (9) Således existerar Gud som fullkomligt väsen.

Berkeleys gudsbevis följer en empiristisk metod:

- (1) Ingenting kan existera utan att vara föremål för uppfattning.
- (2) Mycket talar för att yttervärldsobjekten existerar även när vi människor inte uppfattar dem. (Detta följer av sunda förnuftet.)
- (3) Om (2) är sann måste någon uppfatta objekten enligt sats (1).
- (4) Denne någon är Gud.
- (5) Således existerar Gud.

Tre andra, klassiska gudsbevis:

Det ontologiska gudsbeviset framlades av ärkebiskop Anselm av Canterbury (1033-1109).

- (1) Gud = _{def} Det väsende än vilket man icke kan tänka sig något högre.
- (2) Man kan inte tänka sig något högre än det väsen än vilket man inte kan tänka sig något högre. (Betraktar Anselm som en logisk sanning.)
- (3) Man kan inte tänka sig något högre än Gud. (Följer av satserna 1 och 2.)
- (4) Om Gud icke existerar, så kan vi tänka oss något högre än Gud, nämligen

en existerande Gud.
(5) Alltså existerar Gud. (Följer ur satserna 3 och 4.)

Det teleologiska gudsbeviset formulerades under medeltiden och bygger ytterst på Aristoteles:

- (1) Världen är ändamålsenligt inrättad.
- (2) Ändamålsenlighet förutsätter en tänkande och planerande skapare.
- (3) Denna skapare är Gud.

Det kosmologiska gudsbeviset bygger också på Aristoteles:

- (1) Något existerar.
- (2) Ingenting uppstår av sig självt, utan förutsätter för sin existens en orsak.
- (3) En orsakskedja måste innehålla en första orsak, som inte själv är orsakad av någon annan.
- (4) Denna första orsak är Gud. ("Den orörde röraren".)
- (5) Alltså existerar Gud.

Kritisera dessa gudsbevis! Vilka svaga punkter hittar du?

Hedonism

Läran att lusten är det enda som har egenvärde.

Homo mensura

Den atenske sofisten Protagoras hävdade att människan är alltings mått, något Sokrates opponerade mot; han menade ju att det finns eviga och absoluta värden. Protagoras menade alltså att sanningen är relativ.

Hypotes

Vi har tre ord med något olika betydelse: hypotes, teori och lag. Betydelse-skillnaden handlar om styrka; en hypotes är ett obestyrkt antagande, en teori är ofta ett system av sammanhängande hypoteser medan en lag är mycket väletablerad. (Men språkbruket är inte alltid exakt! Vi talar om Einsteins relativitetsteori och Newtons allmänna gravitationslag, trots att den förra visat på stora brister i den senare ...) Observera alltså hur lite som kan anses vara absolut säkert! Newton betraktades länge som en absolut och helt orubblig hörnsten i mänskligt vetande. Den engelske 1700-talsskalden Alexander Pope diktade:

Nature and nature's law lay hid in night
God said: Let Newton be – and all was light.

Den engelske 1900-talsfilosofen Bertrand Russell diktade sedan en fortsättning:

It did not last. The Devil, shouting "Ho,
Let Einstein be!" restored the status quo.

Hypotesprövning

Jag ska komplettera lärobokens exempel på naturvetenskaplig hypotesbildning och hypotesprövning med ett exempel från astronomens område.

Newtons tyngdlag revolutionerade vetenskapen. Också planeternas rörelser föreföll kunna förklaras med hjälp av den, dvs genom tyngdlagen påverkade planeterna varandras banor. Man kunde nu genom induktion formulera en hypotes: Planeternas rörelser kan förklaras med hjälp av den allmänna tyngdlagen. För att pröva denna hypotes använder man deduktion: om hypotesen är korrekt, så gäller den även planeterna X, Y etc. För varje nytt fall den omfattar stärks hypotesen; underlaget för induktionen blir större. Finner man däremot ett enda fall den inte kan tillämpas på falsifieras hypotesen. Prövningen gick bra ända tills man kom till Uranus. Dess bana hade en avvikelse som inte kunde förklaras. För att slippa falsifiera hela hypotesen sköt man in en extra hypotes: det finns en hittills oupptäckt planet som påverkar Uranus bana. För att pröva denna extra hypotes beräknade man var denna planet måste finnas, letade efter den – och fann den 1846! Det var Neptunus. Huvudhypotesen var räddad! Men det kom lite smolk i glädjebägaren – också Neptunus bana uppvisade en liten oförklarlig krökning. Man sköt in en ny hypotes: en okänd planet påverkar Neptunus bana. Man beräknade denna okända planets läge och många år senare, 1930, hittade man den också. Det var Pluto. Så långt var Newtons tyngdlag räddad!

Dessa extra hypoteser man skjuter in är alltså fullt legitima – om de kan prövas! Att skjuta in en hjälphypotes som inte ens i princip är möjlig att pröva bara för att rädda huvudhypotesen är däremot inte tillåtet. Det kallas att göra ett ad hoc-antagande. Ett sådant vore att exempelvis anta att Gud påverkar planeternas banor. Ett sådant antagande kan vi ju inte pröva på empirisk väg.

Idealism

En ontologisk idealist antar att verkligheten är av icke materiell natur. Motsatsen är materialism. En kunskapsteoretisk idealist menar att det objekt vi har kunskap om är beroende av vår uppfattning. Motsatsen är realism. Berkeley är således både ontologisk och kunskapsteoretisk idealist.

Idéläran Idévärlden

Platons lära som säger att allmänbegreppen (idéerna) har självständig och evig existens i en egen värld, idévärlden. Se också grottnikelsen!

Implikation

Den logiska termen för "om – så-förbindelsen". Man talar om implikationens paradoxer och menar då det förhållandet att en sann sats impliceras av vilken

annan sats som helst samt att en falsk sats implicerar vilken annan sats som helst.

Indeterminism

I vid mening betyder detta att det finns händelser som inte är orsaksbundna. Motsatsen är determinism.

Induktion

Vid induktiv slutledning sluter jag från (säkra) satser till förmodade framtida fall. Jag får ny kunskap – men den är ju aldrig med visshet säker. Vid deduktiv slutledning sluter vi från (säkra) satser till en ny sats som följer av de förra, premisserna. Problemen med deduktion är två: dels måste premisserna vara sanna (och det kan ibland vara svårt att fastställa), dels får man ju ingen ny kunskap, dvs ingen ny kunskap utöver vad som redan låg i premisserna. Det man får är en nyformulerad kunskap, och det kan naturligtvis vara nog så intressant. Fördelen är emellertid att kunskapen är säker, förutsatt att premisserna är sanna och slutledningsmönstret korrekt.

Att människan – alltså även jag – är dödlig kan jag sluta mig till induktivt; hittills har, vad jag vet, alla människor dött och därför sluter jag mig till att även jag med största sannolikhet kommer att dö en dag. Men att slutsatsen är hundra procentigt sann vet jag ju inte förrän jag verkligen dött!

En deduktiv slutledning är däremot följande: ”Alla människor är dödliga. Jag är en människa. Alltså är jag dödlig.” Slutsatsen är hundra procentigt sann – om premisserna är sanna. (Och enda sättet att bevisa den första premissen är ju genom induktion ...)

Instrumentellt värde

Motsatsen till egenvärde. Att något har instrumentellt värde betyder att det har värde som medel till ett mål.

Intuition

Ofta används begreppet för kunskap som vi inte fått på vanligt sätt genom sinnena, t ex ”kvinnlig intuition”. Men det finns också speciella filosofiska användningar av ordet:

- (1) Förmågan att uppfatta alla delar av något samtidigt. Motsatsen är diskursiv uppfattning, alltså att uppfatta en bit i taget.
- (2) Etisk intuition är en förmåga att omedelbart inse vad som är rätt genom ett särskilt moraliskt sinne.

Sedan förekommer begreppet i olika betydelser hos många filosofer, t ex Leibniz, Locke, Schopenhauer, Husserl och Bergson.

<i>Kategoriskt imperativ</i>	Den sats Kants pliktetik vilar på: ”Handla så att du kan vilja att maximen för din handling skulle bli till en allmän naturlag”. Kant menar att detta är ett ovillkorligt bud. Kant har också andra formuleringar av det: ”Handla så att du behandlar mänskligheten såväl i din egen som i en annan person alltid också som ett ändamål och aldrig blott som medel” samt ”Handla som om du genom din maxim vore en lagstiftande medlem i ändamålets rike”.
<i>Kausalitet Orsakssamband</i>	Förhållandet mellan orsak och verkan och en av de klassiska filosofiska frågorna. Finns det ett nödvändigt samband mellan orsak och verkan? Måste orsaken alltid komma före verkan? Har all verkan en orsak?
<i>Klasslogik</i>	Med ”klass” menar man här detsamma som matematikens ”mängd”. Man kan alltså tala om ”klassen av alla nu levande människor” (som består av drygt tre miljarder element) och ”klassen av alla nuvarande kungar i Sverige” (som består av endast ett element”) samt ”klassen av nu levande kungar av Frankrike” (som just nu saknar element). Sedan kan man undersöka förhållandet mellan olika klasser och göra klasslogiska slutledningar. Ett exempel på en klasslogisk slutledning är följande: ”Alla människor är dödliga. Du är en människa. Alltså är även du dödlig.”
<i>Konsekvensetik</i>	Detsamma som teleologisk etik eller effektetik. En handling är rätt beroende på sina effekter.
<i>Kontradiktion</i>	En logisk motsägelse, en alltid falsk sats, t ex ”det regnar och det regnar inte”. En kontradiktion strider mot en av tankelagarna, motsägelselagen. Motsatsen, en alltid sann och således tämligen meningslös sats, kallas tautologi.
<i>Kriton</i>	Dialogen Kriton, ett av Platons ungdomsverk, handlar om Sokrates sista dagar. Han är dömd till döden och väntar på avrättning. Hans lärjungar, i det här fallet Kriton, försöker övertala honom att fly, men Sokrates talar i stället om vikten av att lyda landets lagar. Frågan om döden är ju en av de klassiska filosofiska frågorna och många filosofer har försökt visa att döden inte är något att frukta; så ock Sokrates här. Livet är inte det högsta värdet, menar han. Det finns något som är viktigare.

Du kan hitta denna dialog i Claes Lindskogs klassiska översättning och i en alldeles ny av Jan Stolpe på (förhoppningsvis) alla folkbibliotek!

Kyniker

Sokrates lärjunge Antisthenes grundade den kyniska skolan på 400-talet f Kr i Aten. Kynikerna strävade efter behovslöshet och sökte sinnesro. De undvek alla behov och struntade i t ex rikedom, ära och samhällsengagemang. Den mest kände kynikern var Diogenes, som uppges ha bott i en tunna och endast ägt en mantel, en käpp och en brödpåse. Då Alexander den store träffade Diogenes lovade han att uppfylla en önskning från honom. Diogenes önskade då att Alexander ville ta ett steg åt sidan så att solen kunde skina på Diogenes. När vi talar om ”cyniker” har ordet alltså fått en ny innebörd.

Logisk empirism

Kallas också logisk positivism. En filosofisk riktning som grundades på 1920-talet i Wien med Rudolf Carnap och Moritz Schlick som mest kända namn. Senare anslöt sig många andra. Man kritiserade metafysiken, sysslade med språkanalys och utvecklade en strikt empirism. Speciellt för den moderna vetenskapsteorin har den logiska empirismen kommit att betyda mycket.

Maievtik

”Maievtik” är grekiska och betyder ordagrant ”förlossningskonst”. Sokrates lärde inte ut kunskaper, utan lockade fram dem hos sin samtalspartner. Han ställde frågor, tvingade den andre att tänka och dra konsekvenserna och göra upp med sina fördomar. Han framhåller att han själv inte vet svaren på sina frågor, lika lite som barnmorskan själv föder barn. Däremot kan hon hjälpa andra att göra det. I dialogen Teaitetos låter Platon t ex en helt okunnig man komma fram till en definition av ”kunskap” enbart med hjälp av Sokrates frågor. (Detta sammanhänger givetvis med Platons rationalism: all kunskap om idévärlden, den sanna kunskapen, är medfödd och kan lockas fram.)

Materialism

Den ontologiska materialismen menar att allt i världen kan återföras på det materiella. Motsatsen är idealism. Ibland talar man om en etisk materialism, som då avser man en hedonistisk och egoistisk livsåskådning.

Mekanistisk naturuppfattning

En materialistisk uppfattning som innebär att världen består av determinerade partikelrörelser; man avvisar alla ändamålsorsaker. Descartes menade t ex att djuren saknar själ och endast är en slags automatiska maskiner. Den franske upplysningsfilosofen Laplace hävdade att om vi kände till alla partiklars lägen vid en viss tidpunkt och kände till alla naturlagar och naturkrafter, så skulle vi exakt kunna fastställa all framtid och kartlägga allt det förflutna i minsta detalj.

<i>Meta-</i>	Den grekiska prepositionen ”meta” har bl a betydelsen ”efter”. Det Aristoteles skrev om varat och verkligheten hamnade vid utgivningen av hans skrifter efter hans avhandling om naturen (som på grekiska heter physis) och kom därför att kallas ”meta-fysik”. Så säger i alla fall den obekräftade historien. Vi använder numera ”meta” i en mängd sammansättningar, t ex metafor, metamorfos, metabolism och metastas men också i uttryck som metaetik, metamatematik, metapsykologi, metapoesi och metaspråk. Då har förstavelsen betydelsen ”av andra ordningen” eller ”överordnat”. Således är vår vanliga grammatik ett metaspråk, för det beskriver ju det vanliga språket. Om vi beskriver olika grammatiska språk får vi ett språk av tredje ordningen, alltså ett metametaspråk. Den för några decennier sedan så populära metapoesin var en dikt som handlade om att dikta. Metamatematiken handlar om matematikens grundvalar o s v.
<i>Metaetik</i>	Ett studium av de etiska satserna, alltså en analys av betydelsen av satser som ”denna handling är rätt” eller ”detta är gott”. Se också meta-!
<i>Metafysik</i>	Läran om den sanna verkligheten, det översinnliga. Traditionellt innehåller metafysiken flera olika problem: (1) Det ontologiska, dvs hur är verkligheten beskaffad? Består den av en, två eller flera principer? Är den andlig eller materiell? Är den tillfällig eller evig? (2) Det kosmologiska problemet, dvs vilken lagbundenhet härskar i världen? Är världen mekanistisk eller ändamålsbestämd? (3) Det psykologiska problemet, dvs hur förhåller sig det själsliga till det kroppsliga? (4) Det teologiska, dvs hur förhåller sig sinnevärlden till Gud? Numera används ordet metafysik ofta (av logiska empirister t ex) i en starkt nedsättande betydelse, ungefär synonymt med lös spekulation eller t o m nonsens. Se också meta-!
<i>Modallogik</i>	Modala satser uttrycker exempelvis att något är möjligt, nödvändigt eller omöjligt. Inom modallogiken kan man då formulera ett antal modallogiska lagar, t ex ”att p är nödvändigt implicerar att p är möjligt”.
<i>Mångtydighet</i>	En egenskap hos begrepp eller satser, ensamma eller i ett sammanhang, som innebär att det finns flera möjliga betydelser. Några exempel: (1) ”skall” kan vara (hjälp)verb eller substantiv (hundens skall); (2) ”cirkel” kan vara en geometrisk figur eller en studiecirkel; (3) ”Dess allra första salva ren / blev åtta finnars fall” (ur Runebergs Sven Duva) kan ange att en gevärssalva ledde till åtta finska soldaters död eller att ett medicinskt preparat ledde till

utplånandet av åtta hudutslag av acnetyp. Vid mångtydighet måste man tolka.

Naiv realism

Uppfattningen att yttervärlden är som vi uppfattar den. Dessvärre är den inte det!

Naturrätt

Uppfattningen att det finns "naturliga" rättsregler. FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna är en typ av naturrättstänkande. Som naturliga rättigheter har betraktats t ex rätten till liv, frihet och egendom samt satser som "avtal skall hållas". Kants kategoriska imperativ är också en typ av naturrättstänkande. Tanken försvaras idag av t ex Rawls men kritiseras också starkt av andra.

Nihilism

En ståndpunkt som innebär att man förnekar att det finns objektiva normer och värden.

Ontologi

Läran om det varande, alltså verklighetens natur.

Paradox

En paradox är ett skenbart orimligt påstående som följer av giltiga eller till synes giltiga premisser. Vissa antika paradoxer har visat sig vara mycket svåra att förklara. Bekant är t ex Zenons paradox om "Achilles och sköldpaddan":

Den snabbe Achilles skulle löpa i kapp med en sköldpadda. Han räknade givetvis med att vinna ganska lätt, eftersom han var hundra gånger så snabb, och gav sköldpaddan ett försprång på tio meter. När Achilles hade avverkat dessa tio meter, hade den långsamma sköldpaddan alltså bara kravlat en decimeter. När Achilles hade sprungit denna decimeter hade emellertid sköldpaddan kravlat ytterligare en bit, nämligen en millimeter. Och så fortsätter det i det oändliga! Eller hur? Achilles kommer aldrig att springa förbi sköldpaddan – alltså är rörelse omöjlig, menar Zenon. En annan av Zenons paradoxer kallas "den flygande pilen", en tredje "raderna i rörelse" och en fjärde "stadionparadoxen".

Det finns också många andra spännande paradoxer i filosofins historia, ibland namngivna efter upphovsmannen: Cantors paradox, Russells paradox, Richards paradox, lögnarparadoxen ("kretensaren Epimenides påstår att alla människor från Kreta alltid ljuger – men eftersom han själv är från Kreta skulle det innebära att han ljuger när han påstår detta o s v), lotteriparadoxen m fl.

<i>Pliktetik</i>	Detsamma som deontologisk etik. En handling är rätt – oberoende av sina effekter – därför att den är i enlighet med en gällande plikt.
<i>Praktisk och teoretisk filosofi</i>	I bl a Sverige skiljer man mellan praktisk och teoretisk filosofi. Inom praktisk filosofi sysslar man med värdesatser, dvs metaetik och etik, estetik, religionsfilosofi, rättsfilosofi, politisk filosofi o s v; inom teoretisk filosofi med teoretiska satser, dvs satser med sanningsvärde. Hit räknas bl a logik, vetenskapsteori, kunskapsteori och ontologi.
<i>Positivism</i>	En tankeriktning som innebär att man avvisar all metafysisk och teologisk spekulering och håller sig enbart till ”det positivt givna”, dvs erfarenheten, i vetenskapen. Begreppet skapades av Auguste Comte (1798-1857).
<i>Precisering</i>	Vaghet botas genom precisering, dvs avgränsning, och ”definition” är det latinska uttrycket för just ”avgränsning”.(Observera att läroboken talar också om precisering av mångtydiga satser. Visst kan man göra det, men här har jag valt att reservera begreppet precisering för just åtgärder vid vaghet. Man kan uttrycka det så att ordet ”precisering” är både mångtydigt och vagt.)
<i>Predikatlogik</i>	Här går man in i satser av typen ”tomaten är röd”, där alltså en viss egenskap (röd) tillskrives (”prediceras”) ett visst individuellt föremål (en tomat). Man använder variabler för egenskaper och individer och kan uttrycka och analysera satser som ”alla tomater är röda” (”för alla X gäller att om X är tomat så är X röd”) och ”några tomater är inte röda” (”det finns åtminstone ett X sådant att X är tomat och X är röd”) och se vad de logiskt betyder och vilka konsekvenser de har.
<i>Premiss</i>	Egentligen ”förutsättning”. Det man utgår från som givet i ett bevis eller i en slutledning. En slutledning består alltså av en eller flera premisser och en slutsats.
<i>Primära och sekundära egenskaper</i>	Vissa filosofer har skilt mellan primära och sekundära egenskaper. De primära är ”objektiva”, dvs ansågs finnas i objektet oberoende av uppfattning (form, storlek, antal m fl), medan de sekundära är ”subjektiva” (färg, lukt, smak m fl)

och finns i betraktaren. De förra kan förnimmas med flera sinnen, de senare med endast ett sinne. En del filosofer har också velat tala om tertiära egenskaper och de har då menat värdeegenskaper (vacker, god etc).

Rationalism

En kunskapsteoretisk rationalist menar att kunskapen (huvudsakligen) grundar sig på förnuftet, inte på erfarenheten. Motsatsen är alltså empirism. Berömda rationalister är t ex Platon och Descartes.

Ordet används också i betydelsen att verkligheten i huvudsak är fullt fattbar för förnuftet. Den som inte håller med om detta är irrationalist.

Realism

Som kunskapsteoretisk term innebär det att yttervärlden existerar oberoende av vårt medvetande. (Motsatsen är idealism.) Den naiva realismen säger då att yttervärlden är ungefär som vi omedelbart uppfattar den, medan den kritiska realismen skiljer mellan yttervärlden och vår uppfattning av den.

Regeletik

Ofta detsamma som pliktetik och deontologisk etik. Begreppet är emellertid mångtydigt och kan användas också för att beteckna en effekt- eller pliktetik som utgår från regler för handlingstyper i stället för den enskilda handlingen.

Relationslogik

Man undersöker relationssatser, alltså uttryck av typen "a är lika stor som b" och vilka logiska förhållanden som råder mellan relationer. I exemplet kan man t ex dra slutsatsen att "b är lika stor som a". En sådan relation kallas reflexiv. "Större än" är däremot irreflexiv, för där vet vi ju att b inte är större än a. Andra relationer kan vara varken reflexiva eller irreflexiva, t ex "nöjd med", för om a är nöjd med b vet vi ju ingenting om hur b förhåller sig till a. Andra egenskaper man kan undersöka hos relationer är symmetri och transitivitet. Relationen "mor till" kan man således definiera som en irreflexiv (om a är mor till b, så är b inte mor till a), asymmetrisk (om relationen består mellan a och b, så består den inte mellan b och a) och intransitiv (om relationen består mellan a och b och mellan b och c, så består den inte mellan a och c) relation.

Relevans

Detta är ofta nyckelbegreppet i en argumentation! Relevans innebär att det har med saken att göra. Man bör t ex lägga märke till om språket i en argumentation innehåller värdeladdade uttryck. Man bör också undersöka vad som är underförstått eller inte alls nämns. Man kan nämligen på många sätt luras utan att ljuga. Att ett argument har relevans innebär alltså att det har beviskraft i relation till tesen.

<i>Sanning</i>	<p>Vad är egentligen sanning? Det frågar redan Pontius Pilatus när han ska döma Jesus. Och det är (förstås) inte så enkelt som man kan tro! Vi har minst tre olika sanningsteorier:</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) Korrespondensteorin innebär att något är sant om och endast om det korresponderar mot (överensstämmer med) verkligheten. (2) Koherensteorin säger att en sats är sann om den kan inordnas i ett system av andra sanna satser. Isolerad är den meningslös. (Jämför det moderna vetenskapliga kravet att en teori inte får strida mot andra teorier!) (3) Den pragmatiska sanningsteorin slutligen säger att en sats är sann om den är användbar och fruktbar i liv och tänkande. Sanningen är alltså bara en hypotes; den absoluta sanningen är oåtkomlig. ”En tanke arbetar inte väl för att den är sann, utan den är sann därför att den arbetar väl.” (Också detta ansluter till modern vetenskapsteori: en sanning ska ha räckvidd och vara fruktbar.) <p>Det finns också många andra teorier, t ex evidens teorin, konsensusteorin, redundansteorin, performativa sanningsteorin o s v.</p>
<i>Sanningsvärde</i>	En teoretisk sats (ett påstående) kan (och måste) anta ettdera av två möjliga sanningsvärden: sanning eller falskhet.
<i>Satslogik</i>	Det är denna form av symbolisk logik läroboken tar upp exempel på. Här arbetar man med hela satser, som man betecknar med variabler som p, q och r. Som förbindelse mellan variablerna har man konstanter, t ex konjunktion (”och”), disjunktion (”eller”) och implikation (”om ... så”).
<i>Semantik</i>	Läran om tecken och teckentolkning.
<i>Sinnelagsetik</i>	En lära enligt vilken en etisk handling värde ska bedömas utifrån den handlandes avsikt med handlingen.
<i>Sinnevärld</i>	Den värld vi upplever med våra sinnen. T ex Platon menade att det också fanns en annan värld, idévärlden, som bara kunde upplevas genom förnuftet.
<i>Situationsetik</i>	En etisk riktning som menar att en etisk handling bara kan bedömas utifrån

den unika situationen, inte utifrån generella regler.

Skepticism

Att förneka kunskapens möjlighet.

Skolastik

Beteckning på medeltidsfilosofin som var knuten till universiteten och teologin. Den skolastiska filosofin var starkt påverkad av Aristoteles och i många avseenden dogmatisk. Vanligt under denna period var att arrangera disputationer, som kunde urarta i logiska hårklyverier och innehållslösa logiska uppvisningar. Begreppet används därför ofta i nedsättande mening numera.

Sofist

På 400-talet f Kr fanns en sofistisk filosofisk skola i Grekland. Sofisterna intresserade sig mera för etik och politik än för naturvetenskap och undervisade mot betalning i bl a retorik. Ofta utnyttjade de logiska spetsfundigheter i sin bevisföring ("sofismer") och detta ord har numera en negativ klang. Sokrates delade sofisternas intresse för etik men tog avstånd från deras relativistiska värdeuppfattning (t ex "makt är rätt" och "homo mensura").

Stoicism

Filosofisk skola i Aten grundlagd av Zenon från Kition (ca 340 – ca 264). Stoikerna var kunskapsteoretiskt empirister och intresserade sig för logik. Främst är stoikerna emellertid kända genom sin etik. De ansåg att ett dygdigt liv i enlighet med förnuftet var det högsta goda. Genom ett sådant befriades man från affekter och uppnådde idealtillståndet jämnmod (apatheia). Stoicism förknippas ofta med orubblig karaktärsfasthet och självbehärskning.

Struktur

Viktigt för argumentationens värde är hur de enskilda argumenten förhåller sig till tesen och till varandra. I princip kan man klargöra detta i form av ett träd-diagram. Ett argument kan naturligtvis stödjas av ett annat argument som i sin tur stöds av andra argument etc. Varje relevant argument måste emellertid direkt eller indirekt vara relaterat till tesen.

Symbolisk logik

Logiken handlar ju om form, inte innehåll, och för att inte innehållet ska distrahera oss uttrycker vi språket i form av symboler: variabler och konstanter. En variabel står alltså för vilket påstående som helst i satslogiken, för att ta ett exempel. Konstanterna i satslogiken betecknar då relationerna mellan satser. Det kan vara t ex konjunktion ("och-förbindelse"), disjunktion ("eller-förbindelse"), implikation ("om – så – förbindelse") etc. När man

överför det vanliga språket till logiskt språk formaliserar man.

Tankelagarna

Den klassiska logikens tre tankelagar, axiom, är:

1. Identitetslagen ("A = A oavsett vad A är")
2. Motsägelselagen ("Ingenting kan vara både A och icke-A samtidigt och i samma avseende")
3. Lagen om det uteslutna tredje ("antingen gäller A eller dess negation icke A" – någon tredje möjlighet finns inte")

Tautologi

En i logiskt avseende alltid sann sats. Vardagsspråket – inte minst politiken – innehåller många tautologier, t ex den gamle centerpartiledaren Gunnar Hedlunds yttrande "Vi måste ha tillräckligt med skolor och andra utbildningsanstalter". Vem kan förneka det? Ett sådant yttrande som knappast meningsfullt kan förnekas eller invändas mot är ju därmed meningslöst och intetsägande. Motsatsen, en alltid falskt sats, kallas kontradiktion.

Teleologisk etik

Detsamma som effektetik eller konsekvensetik. En handling är rätt beroende på sina effekter.

Teodicéproblemet

En av de klassiska religionsfilosofiska frågorna: Om Gud är allsmäktig och god – hur kan han då acceptera det onda i världen? Problemet diskuterades redan under antiken, men det var Leibniz som gav det ett namn. Han lade också fram en lösning, som Voltaire skojar med i sin roman Candide. Olika argument har lagts fram, t ex att det onda bara är en brist på fullkomlighet, att det vi upplever som ont inte är det i ett längre eller större perspektiv samt att det onda måste finnas för att det goda ska kunna framträda i kontrastverkan.

Teoretisk/ateoretisk sats

Teoretiska satser har sanningsvärde, dvs de är sanna eller falska. Dit hör således alla sakpåståenden. Sedan spelar det ingen roll om vi vet om en sats faktiskt är sann eller falsk. Det räcker med att vi kan göra det i princip. Alla andra satser kallar vi ateoretiska: värdesatser, frågor, utrop, befallningar o s v. De saknar alltså sanningsvärde.

Tes

Tesen i en argumentation kan vara ett sakpåstående ("Jorden är rund"), en värdesats av något slag ("Denna tavla är vacker", "Denna handling är rätt") eller en annan ateoretisk sats ("Sluta rök!", "Du bör inte stjäla").

Tinget i sig

Kant skiljer mellan objektet sådant vi uppfattar det ("tinget för mig") och det objekt som är upphov till detta ("tinget i sig").

Hjalmar Gullberg har skrivit en dikt som heter just *Tinget i sig*. Den ingår i samlingen *Ensamstående*, bildad herre. Huvudpersonen i denna diktsamling är adjunkten Örtstedt:

En vinterafton läser Örtstedt Kant
och finner honom verkligt intressant.

Men filosofens tyska flyter tungt.
Snart somnar över boken vår adjunkt.

I nattens dröm gror dagens tankesådd.
Kant illustreras och blir lättförstådd.

Det kommer, svept i brokig omslagsfärg,
Till Örtstedt ett paket från Königsberg.

Aktas för stötar! Står det utanpå
med petig stil som verkar rokoko.

Avsändare och varans fabrikant
är ingen mindre än professor Kant.

Han granskar lådan vid sin fönsternisch.
Det står som innehåll: DAS DING AN SICH.

Kring tinget i sig själv, de vises sten,
är sinnevärlden blott ett brokigt sken.

Vem törs dock rycka undan slöjan kring
den rena verkligheten, tingens ting?

Adjunkten Örtstedt ryggar bort bestört
från det som ingen sett och ingen rört.

Om gåvan i hans grova händer sprack!
- Han returnerar den med tusen tack.

Tolkning

Vid mångtydighet måste man tolka, dvs avgöra vilken av flera möjligheter man ska välja. Ofta kan vi tolka på olika sätt. "Bokstavstolkning" är ofta (men inte alltid) ungefär detsamma som att "läsa Bibeln som F-n", dvs oberoende av sammanhang och situation. Bättre är förstås att sätta in mångtydigheten i sitt sammanhang, kontexten, och göra en sammanhangstolkning (kontextuell tolkning). En tredje möjlighet är att fråga vad avsändaren kan ha menat och göra en avsiktstolkning (intentionstolkning). Ofta talar man om "rimlig tolkning" och då menar man en tolkning som tar hänsyn både till sammanhang och situation, inte strider mot språkliga regler och inte är motsägelsefull.

I Runebergs bekanta dikt "Sven Duva" lyder en rad:

Dess allra första salva ren blev åtta finnars fall.

Visst kan man göra en strikt bokstavstolkning och läsa det som en insmugen reklam för ett läkemedelsföretag; både "salva", "ren" och "finne" är ju mångtydiga ord. (Runeberg var kanske sponsrad av Farmacia-Upjohn?) Men sammanhanget pekar givetvis på en betydligt rimligare tolkning.

Tro och vetande

En konflikt mellan tro och vetande kan i princip lösas på tre olika sätt:

- (1) Den antiintellektualistiska lösningen innebär att tron segrar över förnuftet. Man kan t ex hävda att intellektets kunskapsområde är mycket begränsat. Detta är kyrkofadern Tertullianus linje, som han formulerade i satsen Credo quia absurdum – jag tror därför att det är absurt.
- (2) Den intellektualistiska lösningen innebär att förnuftet alltid segrar över tron. Ingemar Hedenius formulerade "den intellektuella moralens maxim": Det är olämpligt att tro på något utan förnuftiga skäl.
- (3) En kompromisslösning: Förnuftet har sitt område, tron sitt. Under medeltiden fanns "läran om den dubbla sanningen", dvs det fanns en teologisk sanning och en vetenskaplig sanning och dessa kunde aldrig strida mot varandra.

Utilism (utilitarism)

Beteckning på en viktig typ av etiska teorier som alla är effektetiska. En handlings värde är relaterat till konsekvenserna; sedan kan det finnas olika meningar om vilka de eftertraktade konsekvenserna är. Hedonistiska utilister menar att det är lusten (lycka, nytta), medan idealistiska utilister anser att det finns flera egenvärden vid sidan om lust, t ex kunskap, skönhet och dygd.

<i>Vaghet</i>	Vaghet innebär att gränserna för ett begrepps betydelseomfång är oklara; det är svårt att veta när ordet är tillämpligt. Alla färgord är t ex vaga; det finns ju röda nyanser t ex som ligger nära färgen blå (via lila) och det finns på samma sätt en flytande övergång till gult via orange. Ser man färgerna i ett spektrum framgår detta klart. Ett annat exempel: hur många träd krävs för att vi ska kunna tala om en skog? Hur många sandkorn för att vi ska kunna tala om en sandhög? Vaghet kan innebära att man talar förbi varandra.
<i>Verifiera</i>	Egentligen att bevisa en hypotes' eller sats sanning. (Vilket inte är det lättaste ... Jämför med "sanning" och "induktion"!)
<i>Vetenskapligt legitima skäl</i>	Man brukar räkna med sex skäl för kunskap (två av dem är emellertid sekundära): <ol style="list-style-type: none"> 1. Förnimmelse eller varseblivning med något av de fem sinnen. 2. Minnet (som i sin tur går tillbaka på ett annat skäl, t ex varseblivning). 3. Induktion. 4. Deduktion. 5. Omedelbar insikt, t ex matematiska axiom och s k självklara satser. I logiken utgår man t ex från de s k tankelagarna. 6. Auktoritet (vilket i sin tur kräver att denna auktoritet har ett legitimt skäl för sin kunskap).
<i>Övertala/övertyga</i>	Om man använder relevanta argument övertygar man, dvs man vänder sig till förnuftet; om man använder irrelevanta argument övertalar man, ofta genom att påverka känslorna. Ett exempel är skillnaden mellan konsumentupplysning, som är saklig och vänder sig till förnuftet, och reklam, som nästan undantagslöst bearbetar våra känslor. (Vilken funktion har annars halvklädda flickor i samband med en bil eller friskt vatten, gröna skogar och unga, friska människor i samband med ett cigarettmärke? Hur många väljer inte bil "med hjärtat" i stället för förnuftet?)

NATIONELLT CENTRUM FÖR FLEXIBELT LÄRANDE

FILOSOFI B

FILOSOFER

Detta är en alfabetisk förteckning över ”berömda filosofer”. Om man stöter på ett namn i något sammanhang kan detta vara en hjälp att placera personen i tid och rum. Detta är alltså ett hjälpmedel och omfattar många flera namn än du kommer i kontakt med under den här kursen. Massor av människor har ägnat sig åt filosofi och lämnat viktiga bidrag till utvecklingen. Vissa av dem tänker man kanske inte i första hand på i samband med filosofi, men det beror förstås på att filosofins område är så stort och svåravgränsat. Således skulle både t ex Albert Einstein, Noam Chomsky och Charles Darwin kunna räknas hit. Många av dessa namn hör det till god allmänbildning att åtminstone känna igen. Men det är naturligtvis alldeles galet att plugga in dem! Använd alltså detta som en uppslagsbok!

<i>Adorno, Theodor</i> (1903-1969)	Tysk filosof som tillhörde Frankfurtskolan (mest kände representant: Habermas). Adorno är främst känd för sin forskning i estetik. Han kritiserade både marxistisk och borgerlig estetik (l'art pour l'art) och betonade konstens dubbla roll. Konst ska utmana det rådande och vara en negativ kritik mot det etablerade. Han kritiserar den rådande västerländska "konstindustrin".
<i>Althusser, Louis</i> (1918 –90)	Fransk marxistisk filosof, mycket inflytelserik på 60- och 70-talen genom sina tolkningar av Marx. Bl a skilde han mellan den unge, "humanistiske" Marx och den mogna "historiske" Marx.
<i>Anaxagoras</i> (ca 500 – 428 f Kr)	Grekisk naturfilosof som antog att världen består av en obegränsad mängd element. Ingenting uppstår och ingenting försvinner. Förändring finns som ett slags frön i tingen själva. Han antog också existensen av en "kraftkälla", ett slags världsförnuft, "nous", som är upphov till allt.
<i>Anaximandros</i> (ca 610 – 546 f Kr)	Lärjunge till Thales. Han spekulerade liksom sin lärare om "urämnet". Detta kallade han "apeiron" och det ger upphov till allt annat, bl a genom motsättningar.
<i>Anaximenes</i> (ca 528 – 525 f Kr)	Jonisk naturfilosof som spekulerade om "urämnet". Hans svar var: luft. Allt bildas genom förtunning eller förtjockning av luft.
<i>Anthistenes</i> (446 – 366 f Kr)	Sokrateslärjunge som grundade den kyniska skolan. Han utgår från friheten som livets mål och mening. Man uppnår frihet när man gör sig oberoende av civilisationens konstlade behov och lever nära naturen.
<i>Arendt, Hannah</i> (1906-1975)	Amerikansk filosof av tyskt ursprung. I sin samhällsfilosofi betonar hon medborgarskapets betydelse. Detta förutsätter "ett offentligt rum", ett engagemang i samhället. Dagens människor undandrar sig sitt samhällsansvar, menar hon, genom att överskatta värdet av ett privatliv.

Aristoteles
(384 – 322 f Kr)

Aristoteles är tillsammans med Platon antikens stora gigant inom filosofin. Han var lärjunge till Platon men gick snart egna vägar och de två bildar varsin utvecklingslinje i filosofins historia. Aristoteles är främst naturvetenskapsman och logiker, men har också varit verksam inom etik och många andra discipliner. Under medeltiden hade den aristoteliska filosofin en helt dominerande ställning och upphöjdes till en doktrin som inte kunde förnekas, genom att katolska kyrkans dominerande filosof, Thomas ab Aquino (1225-1274), utvecklade hela sin filosofi ur Aristoteles. Ännu i våra dagar finns en stark filosofisk riktning inom katolicismen, främst i Frankrike, som kallas nythomism. Nu ligger det emellertid i filosofins natur att ifrågasätta vanliga ”sanningar”, och eftersom katolska kyrkan inte tillät några avvikelser från den rätta tron råkade delar av Aristoteles filosofi i vanrykte.

Den formella logiken, t ex i form av läran om syllogismerna, dvs slutledningar med tre termer, är Aristoteles verk. Han visade också på ett system att definiera genom klassifikation ”per genus proximum et differentiam specificam” (efter närmaste släkte och artskiljande egenskap) som blivit betydelsefullt och mönsterbildande.

En annan tanke hos Aristoteles som visat sig fruktbar men också lett till farliga låsningar är hans analys av orsaksbegreppet. Ska vi förklara ett ting måste vi enligt Aristoteles ange fyra orsaker: den verkande orsaken, den materiella orsaken, den formella orsaken och ändamålsorsaken. Det är främst den sista orsaken som inneburit låsningar i tänkandet, eftersom den förutsätter att det finns ett ändamål med allt.

Aristotelisk logik var emellertid dominerande i skolan och utbildningen fram till 1800-talet och för vetenskapsteorin är han också den store grundläggaren i många avseenden. Inom etiken har inte minst hans definition av en riktig handling som ”den gyllene medelvägen” mellan två ytterligheter fått betydelse.

Augustinus
(354 – 430)

Mest känd som teolog och en av kyrkofäderna, men också en betydande filosof. Bl a bekämpade han envist skepticism. Förhållandet mellan sin teologi och filosofi uttryckte han ”jag tror för att kunna förstå” (*credo, ut intelligam*).

Austin, John
(1911 – 1960)

Engelsk analytisk filosof mest känd för sina analyser av vardagsspråket. Han är också känd för sin analys av talhandlingar, s k performativa satser.

Ayer, Alfred
(1910 – 1989)

Engelsk filosof och logisk positivist. Han har bl a skrivit mycket om verifikationskravet. Han är också känd genom sin emotivistiska värdeteori.

<i>Bacon, Francis</i> (1561 – 1626)	Francis Bacon var engelsk statsman, kulturpersonlighet och filosof. Bl a har han utpekats som anonym författare till Shakespeares verk! Mest känd är kanske hans vetenskapsteoretiska undersökningar. Han var empirist och försökte kartlägga fördomar och vanföreställningar som hindrar oss att nå kunskap om naturens lagar. Hans tankar om induktionen kom att spela stor roll för senare forskare.
<i>Beauvoir, Simone de</i> (1908 – 1986)	En av feminismens stora namn genom boken ”Det andra könet”. Sambo med Jean-Paul Sartre (och kom kanske oförtjänt i skuggan av honom) men själv också betydande existentialistisk filosof.
<i>Bentham, Jeremy</i> (1748 – 1832)	Engelsk moralfilosof känd genom sin konsekventa utilitarism. Han var hedonist (lust är det enda goda) och utarbetade noggranna ”lyckokalkyler” som byggde på olika värden, bl a intensitet, varaktighet och antal berörda personer.
<i>Bergson, Henri</i> (1859 – 1941)	Henri Bergson, fransman och Nobelpristagare 1929, var under en period filosofen på modet genom sina tankar om den fria viljan. Han hävdade att intellektet har stora begränsningar och att det överordnade kunskapsorganet är intuitionen. Ett viktigt begrepp hos honom är ”élan vital”, ”livsansatsen”, en slags livskraft som finns hos levande varelser. Bergson blev den teoretiker många författare vände sig till för att frigöra sig från den deterministiska sekelsluts pessimismen..
<i>Berkeley, George</i> (1685 – 1753)	George Berkeley var filosof och biskop på Irland. Han är ett av de största namnen inom kunskapsteori och ontologi. Han var idealist, fenomenalist och nominalist (se allmänbegrepp) och hans grundtanke kan sammanfattas i den latinska satsen ”esse est percipi” (att vara är att uppfattas). Han förnekar alltså den materiella verkligheten; det enda som finns är enligt honom aktiva andar och passiva idéer, dvs förnimmelser hos dessa andar.
<i>Buber, Martin</i> (1878 – 1965)	Tysk-judisk filosof verksam i Israel från 1938. Mest känd har han blivit för sin ”dialogfilosofi”. (Hans mest kända verk heter också <i>Ich und Du</i> .)
<i>Carnap, Rudolf</i> (1891 – 1970)	Tysk-amerikansk filosof. En av den logiska empirismens grundare. Hans viktigaste verk har den talande titeln <i>Der logische Aufbau der Welt</i> .
<i>Cartesius</i>	Latiniseringen av René Descartes namn.
<i>Derrida, Jacques</i> (1930 -	Fransk filosof som kritiserar den filosofiska traditionen utifrån ett språkligt perspektiv. Han är delvis inspirerad av Heidegger. Han försöker att genom ”dekonstruktion” hitta en texts mening.

Descartes, René
(1596-1650)

Den franske filosofen och matematikern René Descartes är kanske mest känd för "det systematiska tvivlets metod". En sak kunde han emellertid inte tvivla på: sin egen existens. Eftersom han tvivlade måste det finnas ett "jag" som hyste detta tvivel. ("Cogito, ergo sum") Ett annat av Descartes stora problem var att förklara hur det fysiska och det psykiska, som två av varandra oberoende storheter, ändå kunde påverka varandra ömsesidigt. Detta är ett fint exempel på hur yttre omständigheter påverkat tänkandet. Under 1600-talet måste nämligen en filosof med den minsta självbevaringsdrift akta sig för att reta och utmana den mäktiga kyrkans dogmatism. Att som den samtida Galilei påstå att jorden inte var universums medelpunkt stred mot kyrkans uppfattning och var, mildt uttryckt, farligt. Descartes vågade alltså inte förneka människans andliga själ (som skiljer henne från djuren), men heller inte förneka den fria viljan. Resultatet blev en olöslig konflikt. Han kallades av drottning Kristina till Stockholm för att ge henne privatlektioner i filosofi, men tålde inte det svenska vinterklimatet, fick lunginflammation och dog. (Sveriges enda bestående insats i filosofihistorien, säger en del.)

Demokritos
(ca 460 – ca 370 f Kr)

Framlade en atomlära. Han menade att verkligheten består av små oförstörbara enheter, atomer ("atomos" = odelbar), som i olika figurationer bildar allting. Vid sidan om atomerna finns endast tomrummet. Också själen består av atomer, menar Demokritos. Han företräder således en materialistisk åskådning.

Empedokles
(ca 483 – 424 f Kr)

Levde på Sicilien, varifrån han senare blev förvisad. Enligt legenden begick han självmord genom att kasta sig ner i Etnas krater. Han lärde att allt består av fyra "grundämnen", eld, luft, jord och vatten, i olika blandningar och två krafter, en förenande ("kärlek") och en splittrande ("hat") bestämmer blandningen i olika företeelser. När till exempel vatten och jord "grips av kärlek till varandra" uppstår lera, menade han.

Engels, Friedrich
(1820 – 1895)

En av marxismens filosofer. Engels samarbetade i flera verk med Marx men skrev också egna verk om bland annat dialektisk materialism.

Epikuros
(341 – 270 f Kr)

Filosof verksam i Aten. Främst berömd för sin etik, epikureismen, som går ut på att man ska undvika offentlighet och yttre sinnesomkastningar och sträva efter trygghet, lugn och ro (ataraxi). Han bekämpade dödsfruktan och hyllade vänskapen och det lugna livet. "Lev i det fördolda!" Upphovsman till epikureismen. (Observera att "epikuré" numera kommit att betyda ungefär "njutningsmänniska" på ett sätt Epikuros inte riktigt menade!)

Fichte, Gottlieb
(1762 – 1814)

Tysk romantisk filosof påverkad av Kant. Betydelsefull för nationalkänslans utveckling genom sina *Reden an die deutsche Nation* 1807-08.

<i>Foot, Philippa</i> (1920 -	Engelsk filosof som kritiserat olika emotivistiska och preskriptivistiska metaetiska teorier. Själv ansluter hon närmast till Aristoteles etik och betonar vikten av att utveckla en god moralisk karaktär.
<i>Foucault, Michel</i> (1926 – 1984)	Fransk strukturalist, verksam främst som idéhistoriker. Ett nyckelbegrepp hos honom är <i>diskurs</i> , som har två sidor: en konkret, praktisk och en systematisk teoretisk. Vår tolkning av verkligheten ger upphov till språkliga begrepp. Dessa i sin tur utövar makt över våra handlingar.
<i>Gadamer, Hans-Georg</i> (1900 – 2002)	Tillhör den hermeneutiska skolan. Han tolkar texter genom att söka efter deras tankeinnehåll och sanningsanspråk. En text har en historia som påverkar tolkningen.
<i>Habermas, Jürgen</i> (1929 -	Tillhör Frankfurt-skolan, som delvis utgick från marxismen. Habermas är dock inte marxist, utan kanske mera påverkad av hermeneutiska idéer. En grundtanke hos Habermas är att det moderna samhället har <i>objektifierat</i> människan och fråntagit människan behovet att kommunicera med andra som subjekt. Han studerar alltså människans roll i samhället.
<i>Hare, Richard</i> (1919 -	Engelsk moralfilosof. Han har kritiserat såväl den metaetiska naturalismen som emotivismen och har i stället utvecklat en preskriptivism, som säger att etiska satser är en slags befallningar.
<i>Hegel, Georg Friedrich</i> (1770 – 1831)	Stor, viktig och omstridd 1800-talsfilosof, sin tids dominant. Han var spekulativ systembyggare och idealist och hade ambitionen att förklara ”allt” med sin abstrakta filosofi. Hans dialektiska utvecklingsteori (en trestegs-utveckling från tes till antites och vidare till syntes) övertog senare Marx. Speciellt Hegels historiefilosofi blev betydelsefull; utveckling sker dialektiskt och ändamålsstyrt som led i ”världsandens” plan, menade han. (Och sin fulländning hade historien uppnått i form av staten Preussen, kom preussaren Hegel fram till.)
<i>Heidegger, Martin</i> (1889 – 1976)	Heidegger är tysk filosof. Han har kommit att framstå som den teoretiskt mest inflytelserike existentialisten under 1900-talet, men kritiseras av analytiska filosofer för sin svårförståeliga terminologi. Hans inflytande över modern filosofi är emellertid mycket stort.
<i>Herakleitos</i> (ca 540 – 480 f Kr)	Kom från Efesos på nuvarande Turkiets västkust. Han ansåg att elden är urämnet. Det vi vet om hans tankar kommer från svårtydda fragment. Han tycks ha hävdad att allt hela tiden förändras (”allt flyter”) och att förändring uppstår genom motsatsförhållanden. Det senare kan ha inspirerat till en grundtanke i Hegels dialektik och marxismen.

<i>Hobbes, Thomas</i> (1588 – 1679)	Engelsk filosof, främst känd som politisk filosof. I <i>Leviathan</i> argumenterar han för en absolut och odelbar regeringsmakt och varnar för demokratiska experiment. Det samhällslösa naturtillståndet är, menade han, ett allas krig mot alla. Ett starkt samhälle ska skydda individen för medmänniskornas hänsynslösa egoism.
<i>Hume, David</i> (1711-1776)	En av alla tiders största och mest inflytelserika filosofer; skotte. David Hume var främst kunskapsteoretiker och lade fram en konsekvent empirism. Hans analyser av jaget och kausaliteten är berömda. Men han var också etiker och utvecklar där en ”nyttöetik”. Också som religionsfilosof är han betydelsefull.
<i>Husserl, Edmund</i> (1859 – 1938)	Tysk; utvecklade en viktig fenomenologi, som påverkat många, bl a flera existentialister. Den utgår inte från objekten, utan upplevelsen av objekten, fenomenen.
<i>Hägerström, Axel</i> (1868 – 1939)	Den kanske mest kände svenske filosofen, främst berömd för sin ”värdenihilism” och en av grundarna av Uppsalafilosofin. Stred mot idealism och metafysik. Axel Hägerström har spelat en betydelsefull roll också inom rättsfilosofin. Han hade kanske spelat en större roll internationellt om han publicerat sig på engelska. Nu skrev han i stället en ytterst svårförståelig svenska eller tyska.
<i>James, William</i> (1842 – 1910)	Amerikansk filosof, mest känd som företrädare för <i>pragmatismen</i> , som kan ses som en långt driven empirism. Ett begrepps eller en teoris mening är dess praktiska konsekvenser, menade han. Han är också känd som religionspsykolog.
<i>Jaspers, Karl</i> (1883 – 1969)	Tysk existentialism som hamnat lite i skuggan av Heidegger.
<i>Kant, Immanuel</i> (1724 – 1804)	Mycket betydelsefull tysk filosof som gjort bestående insatser inom bl a kunskapsteori, etik, estetik och religionsfilosofi. Kant har på många sätt kommit att framstå som en symbol för filosofen genom sitt till det yttre regelbundna och sensationsfattiga liv i Königsberg. Både inom kunskapsteorin och etiken revolutionerade han tänkandet genom sin teori om tinget i sig respektive kategoriska imperativet.
<i>Kierkegaard, Søren</i> (1813 – 1855)	Søren Kierkegaard var dansk filosof och en av filosofihistoriens egendomligaste personligheter. Han lade tidigt fram en existensfilosofi som sedan 1900-talets stora existentialister som Heidegger och Sartre utvecklade vidare. Några av hans viktiga idéer är läran om de tre stadierna (det estetiska, det etiska och det religiösa), analysen av ångesten och livsåskådningens subjektiva sanning.

<i>Kuhn, Thomas</i> (1922 -	Vetenskapsteoretiker som utgick från naturvetenskapens faktiska historia, i stället för regler för hur den borde arbeta. Detta ledde honom in på teorin hur tänkandet styrs av paradig. Problem uppfattas som ”pusselproblem”, dvs det finns en lösning; man söker en plats för pusselbiten man har. Vetenskapen utvecklas genom paradigmskiften, menar han.
<i>Leibniz, Gottfried Wilhelm</i> (1646 – 1716)	Leibniz var tysk rationalistisk filosof. Hans metafysik handlar om ”monaderna”, den enkla, immateriella substans världen består av. Mest känd är kanske Leibniz numera som upphovsman till den lära om den förutbestämda harmonin (”denna världen är den bästa av alla tänkbara världar”) som Voltaire skojar så hejdlöst med i sin roman Candide. Leibniz var också betydande som matematiker och logiker.
<i>Lenin, Vladimir Iljitj</i> (1870 – 1924)	Anses som marxismens näst viktigaste filosof. Förutom sin politiska filosofi, en vidareutveckling från Marx och Engels, har han bl a kritiserat fenomenalismen.
<i>Lévi-Strauss, Claude</i> (1908 -	Fransk strukturalist. Främst har han studerat myter och konst i primitiva samhällen. Han menar att sådana samhällen bärs upp av en för invånarna själva omedveten teckenstruktur; kulturen skapas inte av aktiva subjekt.
<i>Locke, John</i> (1632 – 1704)	John Locke var engelsk filosof och ett av empirismens största namn. Förutom inom kunskapsteorin var Locke verksam som religionsfilosof och politisk filosof; dessutom inom pedagogiken. Berömd är hans liknelse av sinnet med en oskriven tavla (”tabula rasa”).
<i>Mao Tse-Tung</i> (1893 – 1976)	Kinesisk politiker och ledare, även verksam som marxistisk filosof. Hans tankar fick en enorm spridning under kulturrevolutionen genom ”Maos lilla röda”.
<i>Maritain, Jacques</i> (1882 – 1973)	Nythomismens ledande filosof. Främst är han kanske känd som kunskapsteoretiker.
<i>Marx, Karl</i> (1818 – 1883)	Karl Marx var tysk men bodde en stor del av sitt liv i England. Påverkad av bl a Hegel och socialistiska tänkare skapade han tillsammans med Friedrich Engels marxismen. Hans historiefilosofi har fått stor betydelse.

<i>Mill, John Stuart</i> (1806 – 1873)	John Stuart Mill var son till filosofen och nationalekonomen James Mill och verksam inom många områden: politisk filosofi, vetenskapsteori, logik, kunskapsteori, etik och nationalekonomi bl a. Inom logiken sysslade han främst med induktionen och ”Mills fem metoder” för fastställande av orsakssamband har spelat stor roll inom vetenskapsteorin. Som kunskaps-teoretiker är Mill empirist och i etiken utilitarist. Som politisk tänkare utvecklade han klassiska liberala idéer.
<i>Moore, George Edward</i> (1873 – 1959)	George Edward Moore, engelsk filosof, är en av den analytiska filosofins främsta företrädare tillsammans med Bertrand Russell. Främst sysslade han med etik och kunskapsteori. Hans prosa är enkel och glasklar och en njutning att läsa.
<i>Næss, Arne</i> (1912 -	Norsk filosof. Främst är han känd för att ha utvecklat den moderna ekosofin, men han är också känd för sin etiska och semantiska forskning.
<i>Nietzsche, Friedrich</i> (1844 – 1900)	Friedrich Nietzsche var en inflytelserik, provokativ och fortfarande mycket omdiskuterad tysk filosof. Under sina sista elva levnadsår var han sinnessjuk. Han har inspirerat och påverkat inte bara författare och konstnärer, utan också politiker. Han har lagt fram teorier om den grekiska tragedin, kritiserat metafysiken och religionen, försvarat humanismen, talat om viljan till makt, kritiserat ”slavmoralen” och medlidandet, utvecklat teorin om övermänniskan, omvärderingen av alla värden och den eviga återkomsten. Det är mycket stimulerande att läsa Nietzsche!
<i>Nozick, Robert</i> (1938 -	Amerikansk filosof knuten till nyliberalismen. Förespråkar en minimalstat, som som garanterar de mest grundläggande mänskliga behoven men i övrigt ge individen maximal frihet. Kritiserar kollegan Rawls.
<i>Nussbaum, Martha</i> (1947 -	Amerikansk moralfilosof som utgår från Aristoteles lära om det goda.
<i>Ockham, Wilhelm av</i> (ca 1225 – 1349)	Wilhelm av Ockham var engelsk skolastisk filosof och numera är han mest berömd för sin ”rakkniv”. Med det menas den vetenskapliga principen att föredra en enkel förklaringsmodell framför en mera komplicerad. Man ”skär bort” onödiga antaganden.
<i>Ofstad, Harald</i> (1920 – 1994)	Norsk moralfilosof. I sitt mest kända verk, <i>Vårt förakt för svaghet</i> , analyserar han bl a mekanismer bakom nazismen. Har också kritiserat Hägerströms värdenihilism och utilitarismen.

<i>Parmenides</i> (ca 540 – 470 f Kr)	Var från Elea i Syditalien. Han lärde, enkelt uttryckt och i opposition till Herakleitos, att allt är en enhet och att således mångfald, förändring och rörelse bara är illusioner. Detta sökte sedan bl a Zenon bevisa genom sina paradoxer.
<i>Peirce, Charles</i> (1839 – 1914)	Amerikansk filosof, grundare av pragmatismen. Kritiserar bl a absoluta sanningar. Man kan närma sig sanningen men aldrig nå den, ungefär som man kan fastställa allt flera decimaler av π utan att fastställa det exakt.
<i>Platon</i> (427-347 f Kr)	Världshistoriens mest betydelsefulla filosof, lärjunge till Sokrates och själv lärare till Aristoteles. Verksam i Aten, där han grundade en filosofskola, Akademin. Hans berömda dialoger, en samling skrifter där Sokrates uppträder som huvudperson, behandlar en rad klassiska filosofiska ämnen. Hans idélära har haft oöverskådlig påverkan på västerländskt tänkande. En stor roll har också hans politiska tankar fått; han skissar en idealstat, som innehåller både elitistiska och kommunistiska drag.
<i>Popper, Karl</i> (1902 – 1994)	Engelsk filosof. Han påverkades av logisk empirism, men kom sedan att kritisera delar av den. Han ligger bakom <i>falsifierbarhetskriteriet</i> av vetenskapliga teorier. Popper har spelat stor roll inom främst vetenskapsteorin, men också samhällsfilosofin genom sitt berömda arbete <i>The Open Society and Its Enemies</i> .
<i>Pyrrhon</i> (ca 360-ca 270 f Kr)	En grekisk filosof som grundade den skeptiska skolan. Pyrrhon lade bl a fram en rad argument mot säker kunskap. Kunskapsteoretisk skepticism kallas därför ibland också pyrrhonism.
<i>Pythagoras</i> (ca 570-ca 500 f Kr)	Grekisk filosof och matematiker berömd för sin sats om triangeln. Han grundade ett politiskt-religiöst förbund i södra Italien, pythagoréerna, som kännetecknades av talmystik. Pythagoréerna trodde också på själavandring och påverkade Platon.
<i>Quine, Willard van Orman</i> (1908 – 2000)	Amerikansk filosof. Främst är han känd för sin språkanalys, där han utvecklat en pragmatisk meningsteori. Han är också känd som logiker.
<i>Rawls, John</i> (1921 -	Amerikansk filosof som analyserat rättvise-begreppet. Han menar att utilitarismen inte överensstämmer med vår intuition. Han polemiserar med Nozick och utvecklar en helt annan politisk ideologi än denne.

<i>Rousseau, Jean-Jacques</i> (1712 – 1778)	Upplysningsfilosof som kom att bli en av romantikens grundläggare. Han hävdade bl a att människan av naturen är god men blir fördärvad av kultur och uppfostran. Också betydelsefull som samhällsfilosof och pedagogisk teoretiker.
<i>Russell, Bertrand</i> (1872-1970)	Engelsmannen Bertrand Russell var en av 1900-talets mest betydelsefulla filosofer. Hans insatser gäller främst logik och kunskapsteori, men han var också verksam som samhällsdebattör; under slutet av sitt liv engagerade han sig i olika pacifistiska proteströrelser, t ex antiatombombsrörelsen, och han var också en av initiativtagarna till den s k Russelltribunalen i Stockholm, en slags rättegång mot amerikanska krigsförbrytelser under Vietnamkriget. Bekämpade metafysik och var empirist. Fick också Nobelpriset. Hans memoarer är läsvärda!
<i>Ryle, Gilbert</i> (1900 – 1976)	Engelsk filosof. Hans huvudverk heter <i>The Concept of Mind</i> , en analys av begreppet medvetande.
<i>Sartre, Jean-Paul</i> (1905-1980)	Jean Paul Sartre var fransk filosof och författare. Han utvecklade en form av ateistisk existentialism som kom att spela en mycket stor roll och som spreds bl a genom hans skönlitterära författarskap. Han fick Nobelpriset men vägrade att motta det.
<i>Schelling, Friedrich von</i> (1775 – 1854)	Tysk romantisk filosof. Det är främst hans naturfilosofi som fått betydelse men han har också skrivit betydelsefulla verk om estetik.
<i>Schleiermacher, Friedrich</i> (1768 – 1834)	Tysk romantisk religionsfilosof.
<i>Schlick, Moritz</i> (1882 – 1936)	En av den logiska positivismens grundare. Var ledare för den s k Wienkretsen.
<i>Schopenhauer, Arthur</i> (1788 – 1860)	Arthur Schopenhauer är en av 1800-talets mest inflytelserika filosofer; inte minst har han påverkat författare under 1800-talets andra hälft. Verklighetens innersta väsen är viljan, och denna blinda vilja driver människan att begära olika saker och tillgodose olika behov. Så länge vi inte uppnått det vi strävar efter är vi olyckliga och när vi uppnått det grips vi av leda. Livet är alltså ett enda utdraget lidande och det vore bättre att slippa leva. Schopenhauer rekommenderar emellertid inte självmordet som lösning utan rekommenderar ett utsläckande av livsviljan genom estetiska aktiviteter och så småningom nirvana, utslocknandet av alla behov och begär.

<i>Singer, Peter</i> (1946 -	Australiensisk filosof. Singer är konsekvent utilitarisk och anser bl a att alla högre djur har samma värde som människan. Har också diskuterat t ex abort, dödshjälp och euthanasi av handikappade foster.
<i>Sokrates</i> (470 – 399 f Kr)	Levde och verkade i Aten. Det vi vet om honom kommer främst från hans lärjunge Platon. Sokrates bedrev, i motsats till samtida filosofer, inte filosofi i syfte att tjäna pengar eller vinna ryktbarhet. Han skilde sig också från andra genom att vara ointresserad av naturvetenskap. Han diskuterade i stället främst ”det goda livet”, hur man ska leva, vad som är rätt och andra etiska frågor. På sin ålderdom dömdes han till döden, anklagad för att ha förnekat gudarna och vilselett ungdomen.
<i>Spinoza, Baruch de</i> (1632 – 1677)	En av filosofihistoriens mest sympatiska figurer! Holländaren Baruch Spinoza försörjde sig som slipare av optiska glas och sysslade i övrigt med filosofi. Spinoza var rationalist och mest berömd är hans Etik (<i>Ethica, geometrico demonstrata</i>), en morallära uppställd som en serie geometriska bevis med axiom, teorem och deduktiva slutledningar. Han lägger också fram en panteistisk uppfattning och kom att påverka romantiken under 1800-talet.
<i>Thales</i> (ca 624 – 545 f Kr)	Den förste kände grekiske naturfilosofen. Thales var från Miletos på nuvarande Turkiets västkust. Om hans filosofi vet vi inte mycket, men han lär ha hävdad att vattnet är alltings urgrund. Gissningsvis får man tolka det som ”vatten” i vidsträckt betydelse. Det viktigaste var att han försökte återföra allt på något, alltså finna en urgrund. Han lär också ha förutsagt en solförmörkelse 585.
<i>Thomas av Aquino</i> (1225-1274)	Medeltidens dominerande filosof, italienare och dominikan. Hans filosofi bygger på Aristoteles och är numera, i viss bearbetning, sedan 1879 den katolska kyrkans officiella filosofi, nythomismen. Thomas försökte förena filosofin och teologin, dvs vetandet med tron. Han menar att det finns filosofiska sanningar som man kommer fram till genom att använda förnuftet och teologiska sanningar som kräver uppenbarelse; vissa sanningar är emellertid både filosofiska och teologiska.
<i>Wittgenstein, Ludwig</i> (1889 – 1951)	En av modern filosofis portalfigurer. Han började som logisk empirist och forskade i språkets och logikens grunder. Resultatet blev <i>Tractatus Logico-Philosophicus</i> . Den delen av hans filosofi brukar skämtsamt kallas W 1. Efter ett långt uppehåll (då han bl a var byskollärare i Österrike) återvände han till Cambridge och filosofin. Nu tog hans tänkande en delvis ny vändning (epoken W 2), vilket resulterade i <i>Philosophische Untersuchungen</i> (postumt utgiven), där han främst sysslar med språkfilosofi. Wittgenstein framstår som en nästan mytisk person och hans inflytande på modern filosofi är oöverskådligt.

Voltaire, François de
(1694 – 1778)

Den mest kände franske upplysningsfilosofen. Sina största insatser gjorde han kanske som försvarare av tolerans och rättvisa, yttrandefrihet och mänskliga rättigheter. Han kritiserade kyrkan – men också ateismen.

*von Wright, Georg
Henrik*
(1916 -

Finlandssvensk filosof och Wittgensteinlärjunge. Han har forskat i logik – bl a är han pionjär inom den deontiska logiken – men också i etik. Hans kanske mest kända böcker handlar emellertid om humanismen och det moderna samhället. Han uttrycker pessimism inför framtiden.

Zenon från Elea
(ca 495 – 445 f Kr)

Elev till Parmenides. Genom sina paradoxer försökte han bevisa Parmenides uppfattning att rörelse och mångfald är orimliga begrepp.

NATIONELLT CENTRUM FÖR FLEXIBELT LÄRANDE

FILOSOFI B

ATT LÄSA VIDARE

ATT LÄSA VIDARE

1 LÄROBÖCKER

Alm, Lars-Göran: Gula idéer sover lugnt (2002)
Emond Tryggve – Hansson, Bengt: Vad är filosofi (1995)
Levander Martin, Filosofi A och B, 2 uppl (2001)
Mouwitz, Lars Filosofi (1997)
Ericson, Per – Hof, Hans – Jeffner, Anders: Filosofi, 2 uppl (1970)
Saarinen, Esa: Filosofi (1995)
Ryberg, Lars – Selander, Sven-Åke: Att tänka och reflektera (1990)
Bengtsson, Per: Filosofi (1994)
Ekman, Rolf: Filosofins grunder (1973)
Andersson, Jan S – Mattsson, Nils-Göran: Filosofisk tanke (1998)
Eriksson – Stjärnlöf: Människan meningen moralen (1997)
Filosofiska frågor. Äventyr i tankens värld. (Utbildningsradion, 1998)

Som alltid är en del bättre och en del sämre. Några har en mera traditionell uppläggning, andra en mera personlig. Mouwitz bok är mycket infallsrik och stimulerande, tycker jag, medan Andersson – Mattsson är väldigt omfattande.

2 UPPSLAGSBÖCKER

Filosoflexikonet, När? Var? Hur? 1995
Marc-Wogau: Filosofisk uppslagsbok. 3 uppl 1984.
Ahlberg, Alf: Filosofiskt lexikon. 1974.

3 TEXTSAMLINGAR

Levander-Westman, Filosofins värld, Almqvist & Wiksell, 2 uppl 2001
Marc-Wogau: Filosofin genom tiderna I – V (Bonnierfakta) 1964-80
Unga filosofer. Antologi för gymnasiet. Natur och Kultur 2002.
Willner: FilosofiAntologin. 1993
Brunius: Filosofisk läsebok I-II. 1970-73

4 FILOSOFIHISTORIA

Gunnar Aspelin: Tankens vägar I-II, 1978
Svante Nordin: Filosofins historia, 1995
Bertrand Russell: Västerlandets filosofi, 1984
Schelderup – Winsnes: Europas filosofi, 1965
Anders Wedberg: Filosofins historia 1-3, 1966-70
Erik Ryding: Den svenska filosofins historia 1959
Vår tids filosofi I-II. 1987

5 ÖVRIGT

Fredriksson, Gunnar: 20 filosofer, 1994
Fredriksson, Gunnar: 20 politiska filosofer. 2001
Gaarder, Jostein: Sofies värld, 1996
Marc-Wogau, Konrad: Filosofiska diskussioner, 1955 och framåt; flera uppl.
Russell: Filosofins problem, 1958
Fredriksson, G: Schopenhauer, 1996
Fredriksson, G: Wittgenstein, 1993
Ekerwald: Nietzsche, 1993

6 INTERNETADRESSER

<http://www.utm.edu/research/iep>

(The International Encyclopedia Of Philosophy, eng)

<http://www.sol.no/sofiesverden>

(Filosofins historia, massor av filosofer, definitioner av filosofiska termer på norska)

<http://komvuxnet.gotland.se/kjell/> (OK)

(Komvux Gotlands distanskurs i filosofi)

<http://www.info.umu.se/fragahum>

(Umeå universitets frågelåda i bl a filosofi. Arkiv med gamla frågor och svar.)

7 LÄNKAR FÖR SÖKNING

<http://lanskafferiet.skolverket.se/cgi-bin/keywords.cgi>

(Sökning enligt listade sökord)

<http://home6.swipnet.se/~w-62480/sv/tpn.htm> (OK)

(Korta sammanfattningar om filosofer; på svenska)